

6^ο Σεμινάριο Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΚΟΤΟΥΣΣΑΣ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ Ν. ΣΕΡΡΩΝ

27 - 30 (Τετάρτη - Σάββατο) ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2006.

- A) Χοροί και τραγούδια των Ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών.
Εισήγηση - Διδασκαλία: Βασίλης Τερζής.
- B) Χοροί και τραγούδια από τα χωριά, Καλή Βρύση, Πύργοι, Βώλακας, Πετούσα, Ξηροπόταμος και Μοναστηράκι του Ν. Δράμας.
Εισήγηση - Διδασκαλία: Αλέξανδρος Καρατζόγλου.
- Γ) Χοροί και τραγούδια από τη Θεσπρωτία,
το Κεντρικό και Δυτικό Ζαγόρι:
Εισήγηση - Διδασκαλία: Παναγιώτης Τζόκας.
- Δ) Χοροί και τραγούδια από τη Χίο.
Εισήγηση - Διδασκαλία: Σίμος Καραολάνης.

Το σεμινάριο περιλαμβάνει

- Διδασκαλία των χορών και τραγουδιών όπως προέκυψαν από επιτόπια έρευνα.
- Αναλυτική παρουσίαση φορεσιών.
- Αναφορές στα πανηγύρια, τα έθιμα, την μουσική και τα τραγούδια.
- Βιβλιογραφία, δισκογραφία και πληροφορίες για επιτόπιες έρευνες.
- Προβολή βίντεο.
- Χορήγηση φακέλου πρακτικών και βεβαίωσης συμμετοχής.
- Ύπνο σε δίκλινα δωμάτια, σε ξενοδοχείο στο χώρο του Σεμιναρίου.
- Πρωινό - Μεσημεριανό - Βραδινό.
- Πέμπτη και Παρασκευή βράδυ πρακτική εξάσκηση με ζωντανή μουσική από όλες τις διδασκόμενες περιοχές κ.α.
- Η έναρξη του σεμιναρίου και των μαθημάτων θα γίνει την Τετάρτη, 27 Δεκεμβρίου, στις 5:00 μ.μ. και η λήξη το Σάββατο με επανάληψη και μεσημεριανό γεύμα.
- Η διαμονή, τα μαθήματα και οι βραδιές θα πραγματοποιηθούν στο ξενοδοχείο «ΑΛΕΞΑΝΤΕΡ», στο 8^ο χιλιόμετρο Σερρών - Θεσσαλονίκης, στο Λευκώνα Σερρών.
- Η τιμή του σεμιναρίου περιλαμβάνει όλα τα παραπάνω και είναι 220 €.
- Για τον καλύτερο προγραμματισμό του σεμιναρίου παρακαλούμε να δηλώσετε τη συμμετοχή σας έως τις 20 Δεκεμβρίου 2006.
- Περιορισμένος αριθμός συμμετεχόντων στα μαθήματα και τις βραδιές.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Βασίλης Τερζής.

Πληροφορίες και δηλώσεις συμμετοχής: 6977 651857.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΚΟΤΟΥΣΣΑΙΩΝ Ν. ΣΕΡΡΩΝ

Η Σκοτούσσα ανήκει στην επαρχία Σερρών και βρίσκεται σε απόσταση 18 km. ΒΔ της πόλης. Έχει έκταση 17 km², υψόμετρο 25m και κλίμα ηπειρωτικό με χαρακτηριστικό τους συχνούς και δυνατούς ανέμους. Το έδαφος είναι πεδινό και εύφορο. Κύρια απασχόληση των κατοίκων είναι η γεωργία, στον καλά αρδευόμενο κάμπο καλλιεργούνται καλαμπόκι, βαμβάκι, ρύζι, ζαχαρότευτλα κ.α. ενώ πολλοί κάτοικοι συμπληρώνουν το εισόδημα τους ως εργάτες, υπάλληλοι, ελεύθεροι επαγγελματίες.

Στην αρχαιότητα η Σκοτούσσα ανήκε στην Οδομαντική επαρχία που κάλυπτε τις σημερινές επαρχίες Σερρών - Νευροκοπίου. Στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.χ. κατοικούνταν από τους Σιριοπαίονες και η χώρα ονομαζόταν Παιονία. Κατά τον Στράβωνα, η πόλη της Σκοτούσσας βρισκόταν «εντός του Στρυμόνος προς αυτώ τω ποταμώ» δηλαδή στην αριστερή όχθη του ποταμού. Ιδρύθηκε από τον ADAEUS το 196 π.Χ. Αυτής της πόλης είναι τα χάλκινα νομίσματα του 2^{ου} αιώνα π.χ. που φέρουν στην μία όψη το κεφάλι του Ηρακλή και στην άλλη το ρόπαλο με την επιγραφή «ΚΟΤΟΥΣΣΑΙΩΝ», δηλαδή Σκοτουσσαίων (Εγκυκλοπαίδεια «Ήλιος» στο λήμμα «Μακεδονία»). Τον 4^ο αιώνα μ.Χ. εντάσσεται από τους Ρωμαίους στο καθεστώς των ελευθέρων πόλεων μαζί με την Θεσσαλονίκη και την Αμφίπολη (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

Την διάσωση, διάδοση και ίσως την εξέλιξη των παραδόσεων της περιοχής που γεννηθήκαμε και μεγαλώνουμε καθώς και την δημιουργική απασχόληση των κατοίκων της προσπαθούμε να πετύχουμε με τον σύλλογο μας, που ιδρύθηκε το 1981.

Στον σύλλογο λειτουργούν πέντε τμήματα χορού, στα οποία συμμετέχουν άτομα ηλικίας από 5 έως 70 ετών μαθαίνοντας χορούς και τραγούδια από ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο, ιδιαίτερα όμως τους τοπικούς της περιοχής μας και του Ν. Σερρών.

Εξχωριστή αναφορά αξίζει στο τμήμα των ενηλίκων, το οποίο με την επαναδραστηριοποίηση και τις εμφανίσεις του διαφήμιζε, κάνοντας σε όλη την Ελλάδα γνωστά, την Σκοτούσσα, τους χορούς και τα τραγούδια της περιοχής. Τον Ιούλιο του 1999 η ίδια ομάδα παρουσιάστηκε στο Θέατρο «Δόρα Στράτου» στα πλαίσια του 13^{ου} Συνεδρίου της διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης (Δ. Ο. Λ. Τ.) ενώ τον Ιούλιο του 2003 παρουσιάστηκε στο ίδιο θέατρο παίρνοντας μέρος στις εορταστικές εκδηλώσεις για τα 50 χρόνια από την ίδρυση του Θεάτρου.

Πρωτοπορία για τα δεδομένα του νομού αποτελεί η διοργάνωση εκπαιδευτικών σεμιναρίων, με θέμα τον ελληνικό παραδοσιακό χορό, με την συμπαράσταση και συνεργασία και άλλων φορέων.

Στο 1^ο Σεμινάριο, που πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα της Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης (Δ. Ο. Λ. Τ.) και του Θεάτρου Ελληνικών Χορών «Δόρα Στράτου», διδάχτηκαν: 1) Χοροί των Ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών (Βασίλης Τερζής), 2) Χοροί Ανατολικής Ρωμυλίας (Βασίλης Λάντζος).

Στο 2^ο Σεμινάριο διδάχτηκαν: 1) Χοροί των Ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών (Βασίλης Τερζής) 2) Χοροί της επαρχίας Αλμωπίας, Αριδαία Ν. Πέλλας (Πέτρος Σέλκος).

Στο 3^ο Σεμινάριο διδάχτηκαν: 1) Χοροί των Ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών (Βασίλης Τερζής), 2) Χοροί της δυτικής Θράκης (Γιώργος Ζιώγας), 3) Χοροί των βλαχοφώνων του Ν. Βέροιας (Γιάννης Τσιαμήτρος), 4) Χοροί και τραγούδια από το αποκριάτικο δρώμενο της Νάουσας (Σταύρος Λίτος).

Στο 4° Σεμινάριο διδάχτηκαν: 1) Χοροί των Ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών (Βασίλης Τερζής), 2) Εθιμικοί χοροί και τραγούδια της Αποκριάς, του Λαζάρου και της Πρωτομαγιάς του Ν. Κοζάνης (Κρόκος, Βόιο, Βλάστη, Βελβεντό, Αγία Κυριακή, περιοχή Τσαρτσαμπά) (Γιάννης Παπαδόπουλος), 3) Χοροί της Ορεινής Πέλλας και Ν. Φλώρινας (Θεοδόσης Δίσκος).

Στο 5° Σεμινάριο διδάχτηκαν: 1) Χοροί από τη Σκοτούσσα, το Μελενικίτσι και το Βαμβακόφυτο Σερρών (Χρήστος Τρακαλιάνης - Δημήτρης Πράμας - Νίκος Κουλιάλης), 2) Χοροί από τη Βόρεια Θράκη - Ανατολική Ρωμυλία (Βασίλης Λάντζος), 3) Βλάχικα Σερρών (Καλλιόπη Πανοπούλου - Δήμος Βέρρος), 4) Χοροί από το Δυτικό Πόντο (Μπάφρα, Κιουμούζ Ματέν, Ακ- Νταγ Ματέν) (Νίκος Ζουρνατζίδης), 5) Χοροί από τη Λευκάδα (Σπύρος Παπουτσόπουλος).

Φιλοδοξία των μελών του συλλόγου αλλά και των κατοίκων του χωριού είναι η εξέλιξη των σεμιναρίων αυτών σε θεσμό προσελκύνοντας από όλα τα μέρη της Ελλάδας αλλά και το εξωτερικό ανθρώπους που αγαπούν τον παραδοσιακό χορό και ενδιαφέρονται για αυτόν.

Σημαντικότερο τοπικό εμπορικό, οικονομικό και πολιτισμικό γεγονός είναι η μεγάλη εμποροπανήγυρη στο 1° δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου με την ευκαιρία της θρησκευτικής εορτής της Γέννησης της Θεοτόκου. Ένα πανηγύρι που ξεκίνησε δεκάδες χρόνια πριν και φτάνοντας έως της μέρες μας συνδυάζει πληθώρα πολιτιστικών εκδηλώσεων, παραδοσιακών καλλιτεχνικών σχημάτων και συνηθειών, με αποκορύφωμα την παραδοσιακή πάλη.

Πολιτιστικός Σύλλογος Σκοτουσσαίων

Σκοτούσσα Σερρών

Σέρρες τ. κ. 62100

A) ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΩΝ ΝΤΟΠΙΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ Ν. ΣΕΡΡΩΝ

Βασίλης Τερζής

1. Εισαγωγή

Με την ανακοίνωση αυτή γίνεται μια προσπάθεια να αναφερθούν ορισμένα από τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν, αποτέλεσμα μιας δεκαεταετούς έρευνας που συνεχίζεται ακόμα και που αφορά την μουσικοχορευτική παράδοση των ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών.

Η έρευνα, η συλλογή και η καταγραφή των πληροφοριών έγινε με τη μέθοδο της επιτόπου παρατήρησης, τη συμμετοχή σε κοινές εκδηλώσεις, πανηγύρια και έθιμα, τις προφορικές και γραπτές συνεντεύξεις (ερωτηματολόγιο) και την παρακολούθηση σχετικής βιβλιογραφίας.

Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας ήταν από τα πρώτα κιόλας βήματα της εντυπωσιακά. Σήμερα θαυμασμό προκαλεί ο λαογραφικός πλούτος της περιοχής, η ποικιλομορφία, το ιδιαίτερο ύφος και ο μεγάλος όγκος των στοιχείων που έχουν συγκεντρωθεί.

Γεγονός είναι ότι τα τραγούδια, οι χοροί, οι μελωδίες, οι ενδυμασίες, τα ήθη - έθιμα και οι συνήθειες των ντόπιων Σερραίων κατοίκων δεν περικλείουν απλώς μια παράδοση γενεών, αλλά μια μακραίωνη ιστορική ενότητα που φθάνει ως σήμερα.

2. Νομός Σερρών Γεωγραφία - Ιστορία

Ο νομός Σερρών, με έκταση 4.300.000 στρεμμάτων, βρίσκεται στην Αν. Μακεδονία (Διοικητικά στην Κεντρική) ανάμεσα στους νομούς θεσσαλονίκης, Κιλκίς, Δράμας και Καβάλας. Βόρεια συνορεύει με την Βουλγαρία με την οποία και επικοινωνεί μέσω του τελωνείου του Προμαχώνα. Διαρρέετε από τον ποταμό Στρυμόνα, ο οποίος μαζί με τη λίμνη της Κερκίνης (σημαντικότατο και πλούσιο υδροβιότοπο) αποτελούν τους ζωτικούς υδροφόρους πόρους για την πεδιάδα των Σερρών.

Αρχαιολογικά ευρήματα αναδεικνύουν την περιοχή ως μία από τις πλέον πυκνοκατοικημένες και με ανεπτυγμένο πολιτισμό περιοχές της Μακεδονίας. Κατοικήθηκε από την παλαιολιθική εποχή, ενώ κατά τη διάρκεια της τρισχιλιετούς ιστορίας της, πλήθος λαών και φυλών βρέθηκε στα εδάφη της.

Ιστορικά αναφέρεται, ως πρώτη φυλή που κατοίκησε την περιοχή των Σερρών, αυτή των Πελασγών. Ακολούθησε η μεγάλη φυλή των Θρακών και λίγο αργότερα οι Παίονες, Σιροπαίονες, Παίοπλοι, Ηδωνοί, Οδομαντοί, Οδρύσιοι, Σάτραι, Σίντοι, Αγριάνες, Ζηλαίοι, Δόβηρες, Βύσοι, Παναίοι και Δρώοι.

Αν και αυτόνομα κράτη με ξεχωριστό βασιλιά στην αρχή, αργότερα (τον 5^ο π.χ. αιώνα) επί Φιλίππου Β' του Μακεδόνα εντάχθηκαν σε μια ενιαία διοίκηση και ακολούθησαν (Παίονες και Αγριάνες) τον Μέγα Αλέξανδρο στην υπερπόντια εκστρατεία του.

Από το 147 π.χ. η περιοχή των Σερρών περιέρχεται στους Ρωμαίους και η Αμφίπολη ορίζεται πρωτεύουσα ενός εκ των τεσσάρων επαρχιών της Μακεδονίας.

Στα βυζαντινά χρόνια επήλθε οριστική συγχώνευση των διαφόρων φυλών και η περιοχή αποτελεί πλέον την Ζ' επαρχία του βυζαντινού κράτους.

Ο χώρος αποτελεί στόχο αλλόφυλων λαών (Βουλγάρων, Φράγκων, Σέρβων, Τούρκων) και αρχίζει μια σειρά επιδρομών, κατακτήσεων και επανακτήσεων, μέχρι την οριστική πτώση του Βυζαντίου και τη δημιουργία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Μετά την εθνική επανάσταση του 1821 και στα μέσα του 19^{ου} αιώνα όπως ολόκληρη η Μακεδονία έτσι και ο Ν. Σερρών δέχεται τη σλαβική επιβουλή, με την δημιουργία της βουλγαρικής Εξαρχίας, το όργιο προπαγάνδας και τη βία των κομιτατζήδων.

Στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο όσο ο τουρκικός στρατός υποχωρεί το μεγαλύτερο μέρος του νομού καταλαμβάνεται από τους Βουλγάρους, έως στις 29 Ιουνίου του 1913 ημερομηνία απελευθέρωσης της πόλης των Σερρών.

Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα καταλαμβάνουν (το 1916) την περιοχή μέχρι την ανακατάληψη των Σερρών στις 21 Σεπτεμβρίου 1918.

Με την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 φθάνουν στο νομό κύματα Ελλήνων προσφύγων από τον Πόντο, την Ιωνία και τη Θράκη. Ακολουθεί το 1924 η ανταλλαγή των πληθυσμών και μετά 541 χρόνια οι Τούρκοι φεύγουν από την περιοχή. Ήδη από το 1770 βλαχόφωνοι Έλληνες εγκαθίστανται στο νομό προερχόμενοι από τη Δ.. Μακεδονία και την Ήπειρο.

Στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο γράφεται μια πραγματική εποποιία στα Οχυρά του Ρούπελ. Τελικά τα γερμανικά στρατεύματα καταλαμβάνουν την Αν. Μακεδονία και την παραδίδουν στους Βούλγαρους που εγκαθιδρύουν κράτος κατοχής σκληρότερο από κάθε άλλη φορά. Θάνατοι, λεηλασίες, βασανιστήρια, βιασμοί, φυλακίσεις, εξορίες και η πείνα είναι λίγα από τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για τον αφανισμό των Ελλήνων και της εθνικής τους συνείδησης. Δραστηριοποιείται το κίνημα Εθνικής Αντίστασης και η συμμαχική νίκη υποχρεώνει τους Βουλγάρους να εγκαταλείψουν τα ελληνικά εδάφη στις 10-20 Οκτωβρίου 1944. Τον Μάρτιο του 1945 οι Σέρρες απελευθερώνονται, αλλά ο εμφύλιος σπαραγμός έχει ήδη αρχίσει.

Το 1950 ξεκινά μια νέα περίοδος ειρηνικής αναδημιουργίας.

3. Πληθυσμός

Μέσα σε αυτήν την τρισεχονταετή πορεία οι κάτοικοι του νομού Σερρών συμβίωσαν και συγκατοίκησαν, άλλοτε αρμονικά και άλλοτε δια της βίας, με τους βόρειους γείτονες τους.

Σήμερα στην περιοχή συναντά κανείς έναν μεγάλο αριθμό Θρακών, Μικρασιατών, Ποντίων, Βλαχοφώνων και Σαρακατσαναίων. Οι κοινωνικές αυτές ομάδες δρώντας ως δότες αλλά και δέκτες επηρέασαν, επηρεάζουν και διαμορφώνουν το πολιτισμικό επίπεδο του νομού, δημιουργώντας παράλληλα ένα αντίστοιχο μωσαϊκό πολιτισμικών στοιχείων, πολιτιστικών χαρακτηριστικών, ηθών - εθίμων, συνηθειών και τρόπων ζωής.

Και ενώ ο ρόλος των κοινωνικών αυτών ομάδων κρίνεται σημαντικότερος στα πλαίσια της λαϊκής παράδοσης του νομού, υπάρχει ο μεγάλος αριθμός των γηγενών Σερραίων κατοίκων, των οποίων η κληρονομιά και προσφορά είναι πλούσια και ανεκτίμητη. Μια κληρονομιά που στους περισσότερους είναι άγνωστη και δυστυχώς για αρκετούς ανυπόληπτη.

4.1 Πολιτισμική και γεωγραφική διαίρεση των Ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών

Τα αποτελέσματα της έρευνας αφορούν κυρίως κινητικά και μουσικά μοτίβα (χορούς και μελωδίες) ήθη και έθιμα, λαϊκά δρώμενα, συνήθειες, ενδυματολογικές παρατηρήσεις, τοπικά πανηγύρια και γιορτές. Τα στοιχεία αυτά ενταγμένα καταρχήν μέσα σε ένα ευρύ κοινό πολιτιστικό πλαίσιο βοήθησαν κατόπιν συγκριτικής μελέτης στη γεωγραφική, πολιτισμική και πολιτιστική διαίρεση των αυτοχθόνων αυτών πληθυσμών (ντόπιων) σε περιοχές. Η διαίρεση αυτή βοηθά κατά τη γνώμη μου την ερευνητική διαδικασία και την καλύτερη καταγραφή, συλλογή, ταξινόμηση και αξιολόγηση των στοιχείων που αφορούν την ντόπια σεραϊκή παράδοση.

4.2 Πολιτισμική - Πολιτιστική Διαίρεση

Α) Περιοχή Σιδηροκάστρου - Ηράκλειας. Περιλαμβάνει την περιοχή που περικλείεται από τον οδικό άξονα Βυρώνιας - Μελενεγκιτσίου, και τα χωριά πλησίον της Ηράκλειας.

Β) Περιοχή Νιγρίτας (Επαρχία Βισαλτίας)

Γ) Τα Νταρνακοχώρια (ανατολικά της πόλης των Σερρών Ν. Σούλι, Χρυσό, Πεντάπολη, Άγιο Πνεύμα και Εμμανουήλ Παπάς).

Δ) Περιοχή του Παγγαίου (στα νοτιοανατολικά σύνορα του νομού με Δράμα - Καβάλα)

Ε) Το ορεινό τμήμα του Νομού με τα χωριά του δάσους του Λαϊλιά, Άνω και Κάτω Ορεινή, Ξηρότοπος, Αχλαδοχώρι, Καρυδοχώρι.

ΣΤ) Στο διαχωρισμό αυτόν προσθέτουμε και έναν αξιόλογο πληθυσμό των Ρομ (Ρομά) που κατοικούν διάσπαρτα στον Νομό, είτε σε ολόκληρες κοινότητες - χωριά είτε σε ξεχωριστούς μαχαλάδες - οικισμούς - γειτονιές. Σε αυτές τις κοινωνικές ομάδες ανακαλύπτει κανείς πολλά στοιχεία της πλούσιας και ποικιλόμορφης μουσικοχορευτικής παράδοσης του Νομού Σερρών, για την οποία οι Ρομά αποτέλεσαν (αποδεδειγμένα) τον κύριο φορέα διάσωσης, διάδοσης αλλά και εξέλιξης για πάρα πολλά χρόνια.

5. Μουσικά όργανα

Τα μουσικά όργανα που χρόνια τώρα διασκεδάζαν, διασκεδάζουν και συνοδεύουν τους Σεραϊούς σε κάθε φάση της ζωής τους είναι κατά κύριο λόγο οι ζουρνάδες και τα νταούλια. Μια χαρακτηριστική τοπική ορχήστρα (όργανα, κομπανία, ζυγιά, γύφτοι) αποτελείται από δύο ζουρνάδες και ένα νταούλι. Ο 1^{ος} ζουρνάς, μάστορας ή πριμαδόρος, παίζει την βασική μελωδία και κάνει τα γυρίσματα και ο 2^{ος}, ο μπασαδόρος, συνήθως κρατά το ισοκράτημα και ελάχιστες φορές ακολουθά στη μελωδία τον 1^ο. Σε γνωστά πανηγύρια και γιορτές, ακόμη και σήμερα, όταν υπάρχει μεγάλη συμμετοχή από τον κόσμο και εκτεταμένη (χρονικά) διάρκεια στο γλέντι, παίζουν τρεις και παραπάνω ζουρνάδες ταυτόχρονα μαζί με δύο έως πέντε νταούλια.

Σε πιο περιορισμένη έκταση και ιδιαίτερα στο ορεινό τμήμα του Νομού υπάρχει η γκάιντα που συνοδεύονταν από νταχαρέδες - νταϊρέδες παλαιότερα και στα νεότερα χρόνια από το νταούλι.

Σε ορισμένα χωριά επίσης υπήρχαν μακεδονικές λύρες και νταχαρέδες (Ποντισμένο).

Ξακουστοί οι οργανοπαίκτες (ζουρνατζίδες και νταουλτζίδες) από την Ηράκλεια (Τζουμαγιά), το Φλάμπουρο, την Ανθή, το Σιδηρόκαστρο, όπου ακόμα και σήμερα μπορεί κανείς να βρει αξιόλογα ζευγάρια από παλαιότερους και νεότερους μουσικούς. Γκαϊτατζίδες υπήρχαν κατά κύριο λόγο στον Ξηρότοπο, την Άνω και Κάτω Ορεινή ενώ άτομα που παίζαν μακεδονική λύρα κυρίως στο Ποντισμένο.

Στην εποχή μας τα άτομα που παίζουν ή ασχολούνται με την γκάιντα και την μακεδονική λύρα είναι ελάχιστα ενώ ζουρνά παίζουν πολλοί ακόμα, με τους νεότερους και καινούργιους όμως να αγνοούν τις παλιές μελωδίες και χορούς και να προσαρμόζουν περισσότερο σύγχρονα τραγούδια ιδίως από το λαϊκό και λαϊκοδημοτικό ρεπερτόριο.

6. Ρυθμική αγωγή

Η ρυθμική αγωγή που συναντά κανείς στα τραγούδια, τις μελωδίες και τους χορούς των ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών είναι.

- A) $7/8\alpha$ 3+2+2 (όπως καλαματιανός)
- B) $7/8\beta$ 3+2+2 (όπως ράικος, σύρε-σύρε, τρεχάτος)
- Γ) $7/8\beta$ με γύρισμα σε $4/8$ γρήγορο
- Δ) $7/8\gamma$ 2+2+3 (όπως κόρη Ελένη)
- E) $7/8\delta$ 3+2+2 (όπως μαντηλάτος)
- ΣΤ) $4/8$ αργό ή $4/4$
- Z) $4/8$ γρήγορο ή $2/4$
- H) $4/8$ αργό ή $4/4$ με γύρισμα σε $4/8$ γρήγορο ή $2/4$
- Θ) $5/8$ με γύρισμα σε $7/8\beta$
- I) $9/8$ 2+2+2+3

Εκτός των τραγουδιών, των μελωδιών και των χορών που αντιστοιχούν στους παραπάνω ρυθμούς, υπάρχει ένας τεράστιος όγκος οργανικών καθιστικών μελωδιών και επιτραπέζιων τραγουδιών που δεν ακολουθούν ως γνωστόν καμία ρυθμική αγωγή.

7.1 Χοροί που θα διδαχθούν

- 1) Ναστρίτζι (Κοίμηση)
- 2) Ένα κι ένα (Βαμβακόφυτο, Σκοτούσσα, Μελεγκίτσι - Χαροπό)
- 3) Γκάιντα βασί (Κοίμηση, Ν. Πετρίτσι - Φλάμπουρο)
- 4) Μοναστήρ Χαβασί (Δημητρίτσι)
- 5) Αρναούτα (Σκοτούσσα)
- 6) Μπαϊντούσκα (Σιδηρόκαστρο - Σκοτούσσα - Βαμβακόφυτο)
- 7) Ορμανλί (Σκοτούσσα - Βαμβακόφυτο)
- 8) Αϊντίν (Φλάμπουρο - Ανθή)
- 9) Καμπάνα μωρέ Μήτηρο (Ν. Πετρίτσι - Μελεγκίτσι - Αν. Ορεινή)
- 10) Σελιανίκ (Σιδηρόκαστρο)
- 11) Ντόπιος Καρσιλαμάς
- 12) Δράμσκο (Σιδηρόκαστρο - Σκοτούσσα)
- 13) Αράπ Χαβασί (Ηράκλεια - Σκοτούσσα)

7.2 Λίγα λόγια για τους χορούς

1) Ναστρίτζιλι ή Ναστρίζι. Ο πιο διαδεδομένος και αγαπητός σκοπός των κατοίκων του νομού, ιδιαίτερα της περιοχής Σιδηροκάστρου - Ηράκλειας. Πολλοί ονομάζουν έτσι το γρήγορο μέρος του χορού Γκάντα βασί. Έχουν καταγραφεί πολλές μουσικές και κινητικές παραλλαγές, οι οποίες αφορούν το ύφος, το στυλ και τον τονισμό των βημάτων. Αποτελεί τη βάση και το γύρισμα στο δεύτερο μέρος πολλών χορών στο Ν. Σερρών. Σχεδόν κάθε οργανοπαίκτης έχει τη δική του αγαπημένη μουσική ενώ ακολουθεί μια σειρά από μελωδίες μεγάλης διάρκειας πάνω στον ίδιο χορό. Καλοί χορευτές έχουν την ευκαιρία να επιδείξουν τις χορευτικές τους ικανότητες, εκτελώντας περίτεχνες και πολύπλοκες φιγούρες. Μουσικό μέτρο 7/8β.

2) Ένα κι ένα. Τραγούδι και χορός της περιοχής Χαροπού - Βαμβακόφυτου - Σκοτούσσας - Κοίμησης. Το τραγούδι είναι εύθυμο, η μουσική του όμως αρκετά μονότονη. Έτσι όταν δεν τραγουδιέται αλλά χορεύεται μονάχα με την συνοδεία οργάνων, έχει μικρή διάρκεια. Μουσικό μέτρο 7/8δ.

3) Γκάντα βασί. Χορός και μελωδία που συναντάμε σε ολόκληρη τη Μακεδονία. Στο νομό Σερρών είναι ίσως ο πιο αγαπημένος σκοπός των κατοίκων του. Μεικτός χορός με αργό και γρήγορο μέρος. Παρουσιάζεται με πάρα πολλές παραλλαγές τόσο στο μουσικό όσο και στο κινητικό μοτίβο. Ήδη έχουν καταγραφεί επτά διαφορετικοί τρόποι εκτέλεσης του χορού στο νομό. Γκάντα Φλάμπουρου, Ν. Πετριτσίου, Βαμβακοφύτου, Σκοτούσσας, Ορεινής, Χαροπού, Σιδηροκάστρου. Μουσικό μέτρο 4/8 αργό ή 4/4 & 4/8 γρήγορο ή 2/4.

4) Μοναστήρ χαβασί ή Κράι Μοναστήρ. Τραγούδι, μελωδία και χορός ο οποίος ξεκινώντας από το βόρειο άκρο του νομού (περιοχή Ν. Πετριτσίου) χορεύεται σήμερα στο μισό σχεδόν νομό, μέχρι το Φλάμπουρο και το Δημητρίτσι, Αν και η μελωδία παραμένει η ίδια, ο χορός διαφοροποιείται σημαντικά από χωριό σε χωριό, φαινόμενο συνηθισμένο στο Ν. Σερρών. Ξεχωρίζουν πέντε κινητικά μοτίβα, των περιοχών Ν. Πετριτσίου, Βαμβακόφυτου, Ορεινής, Δημητρίτσου και Φλάμπουρου. Μουσικό μέτρο 7/8β.

5) Αρναούτα ή Αρναούτ χαβασί. Χορεύεται από τους κατοίκους της Σκοτούσσας, οι οποίοι τον ονομάζουν Αρναούτ χαβασί. Στο Βαρώσι Σιδηροκάστρου και σε άλλα χωριά, όπως την Καρπερή, είναι γνωστός ως Μπαϊντούσκα. Με το όνομα μισή Μπαϊντούσκα συναντάται στο Ν. Πετρίτσι, ενώ στη Βέργη ως Αρναούτο, με εντελώς διαφορετικό κινητικό μοτίβο. Μουσικό μέτρο 7/8β.

6) Μπαϊντούσκα. Στο νομό Σερρών η μπαϊντούσκα μεταβάλλεται κινητικά σχεδόν από χωριό σε χωριό (μπαϊντούσκα Βαμβακοφύτου, Σκοτούσσας, Μελεγκιτσίου, Χαροπού κ.α). Ορισμένες φορές ανάλογα με το χωριό διαφέρει και η μελωδία. Μοναδικό και ιδιαίτερο τοπικό γνώρισμα, ειδικά στην περιοχή της Ηράκλειας, αποτελεί ο επτάσημος ρυθμός της μουσικής. Μουσικό μέτρο 7/8 ή 5/8).

7) Ορμανλί ή Ουρμανλί. Παλιά ονομασία του χωριού Δασοχώρι από την τούρκικη λέξη Ορμάν που θα πει δάσος. Αγαπητός χορός ιδιαίτερα στο Βαμβακόφυτο, Μελεγκίτσι, και Σκοτούσσα, όπου χορεύεται σε κάθε κοινή εκδήλωση ακόμη και σήμερα. Οι μικρές αλλά σημαντικές διαφορές στην εκτέλεση του κινητικού μοτίβου χαρακτηρίζουν την καταγωγή του χορευτή. Μουσικό μέτρο 9/8.

8) Αϊντίνι ή Αϊντίν ή Αϊντούνα . Χορός των Ρομά του νοτίου άκρου του νομού. Στο Φλάμπουρο και την Ανθή είναι ο αγαπημένος σκοπός τους μαζί με την Γκάνιντα. Σαν Αϊντίν ή Αϊντούνα το βρίσκουμε στην Ανθή και στο Νεοχώρι αντίστοιχα. Το κινητικό του μοτίβο μοιάζει με το Ορμανλί, την Καμπάνα Δημητρούλα και το Τένγκουρι. Ωστόσο, η αντιστοιχία του μουσικού μέτρου με το κινητικό μοτίβο διαφέρει, γεγονός που του προσδίδει το ιδιαίτερο χρώμα. Χρειάζεται μεγάλη προσοχή κατά την απόδοση του, προκειμένου να διατηρηθεί το ύφος της περιοχής και να μην ταυτιστεί με το Ορμανλί και την Καμπάνα Δημητρούλα. Μουσικό μέτρο 9/8.

9) Καμπάνα Δημητρούλα ή Καμπάνα μωρέ Μήτηρο. Μελωδία, χορός και παλιό τραγούδι που συναντάται στα βόρεια του νομού. Στα τρία χωριά, Ν. Πετρίτσι, Μελεγκίτσι και Ορεινή, διαπιστώνονται τρία εντελώς διαφορετικά κινητικά μοτίβα με την ίδια ακριβώς μελωδία και τραγούδι. Μουσικό μέτρο 9/8.

10) Σελιανίκ ή Σελενίκ ή Σελινίκ. Με αυτό το όνομα και με ιδιαίτερο κινητικό μοτίβο χορεύεται από τους κατοίκους που διαμένουν στο Βαρώσι (συνοικισμός του Σιδηροκάστρου). Συναντιέται και ως Σελενίκ και Σελινίκ με ξεχωριστό τρόπο χορευτικής εκτέλεσης στην επαρχία Βισαλτίας. Στο Φλάμπουρο και την Ανθή η μελωδία Σελιανίκ αποτελεί μουσικό γύρισμα πάνω στη μελωδία του Αϊντίν. Εικάζεται ότι η ονομασία του χορού προέρχεται από το «Θεσσαλονίκη». Μουσικό μέτρο 9/8.

11) Ντόπιος καρσιλαμάς. Ρυθμός διαδεδομένος σε όλη τη ντόπια μουσικοχορευτική παράδοση και ιδιαίτερα στους Ρομά του Ν. Σερρών. Αν και καρσιλαμάς, στο Φλάμπουρο και την Ανθή χορεύεται συνήθως σε κύκλο αλλά και σε ζευγάρια πιασμένα από το δεξί χέρι. Σαν σκοπός του γάμου χορεύεται και σε ευθείες (πατινάδα). Μουσικό μέτρο 9/8.

12) Δράμσκο ή Δράμα βασί ή Δράμαλι χαβασί ή Δράμα χορός. Μελωδία και χορός διαδεδομένος στη Σκοτούσσα και το Σιδηρόκαστρο με διαφορετικό όμως κινητικό μοτίβο στις δύο αυτές περιοχές. Ως Δράμσκο το βρίσκουμε στο Σιδηρόκαστρο στη συνοικία Βαρώσι όπου είναι μεικτός χορός, με ρυθμό που επιταχύνεται ελαφρά προς το τέλος. Η ίδια μελωδία συναντιέται ως Δράμαλη χαβασί και Δράμα βασί στην περιοχή Σκοτούσσας, εκεί χορεύεται μονάχα από άντρες με αργό και σταθερό ρυθμό. Μουσικό μέτρο 4/8.

13) Αράπ χαβασί Μελωδία και χορός διαδεδομένος στην περιοχή Ηράκλειας και ιδιαίτερα στα χωριά Κοίμηση και Σκοτούσσα. Στις μέρες μας το ονομάζουν και Αραπάκι, ενώ μέσα στην Ηράκλεια παρατηρείται μικρή διαφοροποίηση στην μουσική και εντελώς διαφορετικό κινητικό μοτίβο. Μουσικό μέτρο 4/8 αργό ή 4/4 & 4/8 γρήγορο ή 2/4.

8. Πανηγύρια - Έθιμα - Λαϊκά δρώμενα

Π Ι Ν Α Κ Α Σ

A/A	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΤΟΠΟΣ	ΓΕΓΟΝΟΣ
1	5 Ιανουαρίου	Αγγίστα	Κουρμπάνι (Αγελάδα)
2	7 Ιανουαρίου	Άνω Ορεινή	Παραδοσιακό Καρναβάλι
3	7 Ιανουαρίου	Αγριανή	Κουρμπάνι (Αγελάδα)
4	7 Ιανουαρίου	Μονοκκλησιά	Βρεξούδια
5	8 Ιανουαρίου	Μονοκκλησιά	Έθιμο της Μπάμπως
6	8 Ιανουαρίου	Ν. Πέτρα	Έθιμο της Μπάμπως
7	18 Ιανουαρίου	Μονοκκλησιά	Ημέρα των αντρόγνων
8	17 - 18 - 19 Ιανουαρίου	Αγία Ελένη	Αναστενάρια
9	Δευτέρα πριν την Κ. Δ	Αγ. Ελένη	Καλόγερος - Λύρες
10	Παραμονή Καθαρής Δευτέρας	Φλάμπουρο	Παραδοσιακό Καρναβάλι (Μπαμπούγερα)
11	Παραμονή Καθαρής Δευτέρας	Εμμανουήλ Παπάς	Φωτιές - Κούσσασι ή Μάτιασμα
12	Παραμονή Καθαρής Δευτέρας	Άγιο Πνεύμα	Φωτιές - - Κάψιμο του Ψήλου
13	Παραμονή Καθαρής Δευτέρας	Αγριανή	Παραδοσιακός Γάμος
14	Παραμονή Καθαρής Δευτέρας	Βαμβακόφυτο	Παραδοσιακό Καρναβάλι (Μπαμπούγερα)
15	Καθαρά Δευτέρα	Φλάμπουρο	Παραδοσιακό Καρναβάλι (Μπαμπούγερα)
16	Καθαρά Δευτέρα	Ποντισμένο	Παραδοσιακό Καρναβάλι - Κετσέκια
17	Καθαρά Δευτέρα	Βαμβακόφυτο	Παραδοσιακό Καρναβάλι (Μπαμπούγερα)
18	Καθαρά Δευτέρα	Ανθή	Παραδοσιακό Καρναβάλι (Μπαμπούγερα)
19	Καθαρά Δευτέρα	Σκοτούσσα	Γλέντι με ζουρνάδες
20	Καθαρά Δευτέρα	Πεντάπολη	Γλέντι με ζουρνάδες
21		Πεντάπολη	Κάψιμο του Ιούδα
22	Πέμπτη μετά το Πάσχα	Αν. Ορεινή	Γυρνούν τις εικόνες
23	Πέμπτη μετά το Πάσχα	Μελεγκίτσι	Γυρνούν τις εικόνες
24	Ζωοδόχου Πηγής	Βαμβακόφυτο	Γλέντι με ζουρνάδες
25	Ζωοδόχου Πηγής	Τερπνή	Παραδοσιακοί αγώνες - Γλέντι
26	Παραμονή του Θωμά	Νιγρίτα	Γλέντι με ζουρνάδες
27	Κυριακή του Θωμά	Νιγρίτα	Παραδοσιακοί αγώνες - Πάλη
28	Παραμονή Αγίου Γεωργίου	Ανθή	Γλέντι με ζουρνάδες

29	Παραμονή Αγίου Γεωργίου	Πρώτη	Γλέντι με ζουρνάδες
30	Παραμονή Αγίου Γεωργίου	Εμμανουήλ Παπάς	Γλέντι με ζουρνάδες
31	Αγίου Γεωργίου	Ανθή	Γλέντι με ζουρνάδες
32	Αγίου Γεωργίου	Χαρωπό	Γλέντι με ζουρνάδες
33	Αγίου Γεωργίου	Εμμανουήλ Παπά	Γλέντι με ζουρνάδες
34	Αγίου Γεωργίου	Πρώτη	Γλέντι με ζουρνάδες
35	Αγίου Γεωργίου	Αν Ορεινή	Σφυτήρ Αργύρ
36	Αγίου Γεωργίου	Νεοχώρι Σερρών	Γλέντι με ζουρνάδες
37	Αγίου Γεωργίου	Ν. Σούλι	Σκότωμα του Δράκου
38	Αγίου Γεωργίου	Βαρώσι (Σιδηρόκαστρο)	Γλέντι με ζουρνάδες
39	Αγίου Γεωργίου	Ν. Ζίχνη	Μοιράζουν γάλα και τσουρέκι
40	20 - 21 - 22 Μαΐου	Αγία Ελένη	Αναστενάρια
41	20 - 21 - 22 Μαΐου	Κερκίνη	Αναστενάρια
42	20 - 21 Μαΐου	Αχινός	Γλέντι με ζουρνάδες
43	Αγίου Πνεύματος	Άνω Ορεινή	Πανηγύρι
44	17 Ιουλίου Αγία Μαρίνα	Μαυροθάλασσα	Γλέντι με ζουρνάδες
45	17 Ιουλίου	Κάτω Ορεινή	Γλέντι με γκάντα
46	19 Ιουλίου Προφήτη Ηλία	Βέργη	Γλέντι με ζουρνάδες
47	14-15 Αυγούστου	Φλάμπουρο	Γλέντι με ζουρνάδες
48	14-15 Αυγούστου	Νικόκλεια	Γλέντι με ζουρνάδες
49	29 Αυγούστου	Παλιόκαστρο	Γλέντι με ζουρνάδες
50	8 Σεπτεμβρίου	Φλάμπουρο	Τζεμάλα - Γλέντι
51	6-10 Σεπτεμβρίου	Σκοτούσσα	Πανηγύρι
52	13 Σεπτεμβρίου	Παλιόκαστρο	Γλέντι με ζουρνάδες

Οι ημερομηνίες αφορούν λαϊκά πανηγύρια στο Νομό Σερρών, στα οποία συμμετέχουν τοπικοί οργανοπαίκτες και παρουσιάζονται έθιμα, δρώμενα και χοροί των ντόπιων κατοίκων.

Υπάρχουν πολλές άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις, στις οποίες όμως έχει χαθεί το τοπικό ύφος καθώς έχουν αλλοιωθεί από στοιχεία ξένα με την τοπική κουλτούρα.

9. Πολιτιστικοί σύλλογοι του Ν. Σερρών που ασχολούνται με την σερραϊκή παράδοση (χορούς - τραγούδια - μουσική - την διοργάνωση τοπικών πανηγυριών - αναπαράσταση, αναβίωση λαϊκών δρώμενων κ.α.).

- 1) Λαογραφικός Όμιλος Βλάχων και Φίλων «ΛΑΪΛΙΑΣ» Ν. Σερρών.
- 2) Λύκειο των Ελληνίδων Ν. Σερρών
- 3) Πολιτιστικός σύλλογος Ανθής.
- 4) Πολιτιστικός σύλλογος Βαμβακοφύτου.
- 5) Πολιτιστικός σύλλογος Βαρωσίου (Σιδηρόκαστρο).
- 6) Πολιτιστικός σύλλογος Δημητριτσίου.
- 7) Πολιτιστικός σύλλογος Κοίμησης.
- 8) Πολιτιστικός σύλλογος Μελεγκιτσίου «Η Μπάμπω».
- 9) Πολιτιστικός σύλλογος Ντόπιων Ορεινής.
- 10) Πολιτιστικός σύλλογος Ξηρότοπου.
- 11) Πολιτιστικός σύλλογος Σκοτούσσας.
- 12) Σύλλογος Σταρτσοβιτών και φίλων «Ο Άγιος Μηνάς» Ν. Πετριτσίου
- 13) Πολιτιστικός σύλλογος Τερπνής.
- 14) Πολιτιστικός σύλλογος Φλάμπουρου.
- 15) Πολιτιστικός Μακεδονικός σύλλογος Χαρωπού.
- 16) Πολιτιστικός Μακεδονικός σύλλογος Χαρωπού το «Ρούπελ».

10. Συμπέρασμα

Τα αποτελέσματα της δεκατριετούς αυτής εργασίας αναδεικνύουν το Νομό Σερρών σε μια περιοχή όπου ο πολιτιστικός του πλούτος είναι τεράστιος και πιθανόν ανεξάντλητος.

Ενδιαφερθήκαμε συγκεκριμένα για την πολιτιστική κληρονομιά των γηγενών Σερραίων κατοίκων, που για τους περισσότερους είναι ή ήταν τουλάχιστον άγνωστη.

Πιστεύω μας είναι, αν και έχουμε πολύ δρόμο ακόμα μπροστά μας, πως η πληθώρα των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν, η ποικιλομορφία τους, το ιδιαίτερο ύφος και η μοναδικότητα που πολλά από αυτά χαρακτηρίζει, σε συνδυασμό με το γεγονός πως ελάχιστες έως και ανύπαρκτες ήταν οι αξιόλογες ερευνητικές προσπάθειες πολιτισμικής προσέγγισης του νομού, θα ανοίξουν τον δρόμο σε επιμέρους επιστήμες και ερευνητές, (ιστορικούς χορού, μουσικολόγους, κοινωνιολόγους, εθνολόγους, δασκάλους χορού, λαογράφους κ.α.).

11. Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε και μου προσφέρουν ακόμα, καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας σχετικά με τη μουσικοχορευτική παράδοση των Ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών τους, Γιώργο Παπουδάρη και Γιώργο Χουρδάρη (Πετρίτσι), Γιώργο Χατζηανδρέου και Χρήστο Τρακαλιάνη (Σκοτούσσα), Κώστα Ματζίρη, Ηλία Ματζίρη, Ηλία Δημάνο, Ζήση Χίντζο (Ηράκλεια), Ηλία Σίμο και την παραδοσιακή χορωδία του (Βαμβακόφυτο), Στέργιο Π. Πούλιο (Σέρρες), Χρήστο Καρακώστα, Γιάννη Μπάρμα, Χρήστο Μέρο και Γιώργο Γεωργίου (Φλάμπουρο), Σίμο

Σίμο (Ξηρότοπο), Βασίλη Παπαγεωργίου και Παναγιώτη Ζαρίμπα (Τερπνή), Yvonne Hunt (Αμερική).

Ευχαριστώ επίσης το Διοικητικό Συμβούλιο του Λαογραφικού Ομίλου Βλάχων και Φίλων «ΛΑΪΛΙΑΣ» Ν. Σερρών, για την οικονομική υποστήριξη που μου προσέφερε στην παραγωγή του CD, με τραγούδια και μελωδίες της Ντόπιας σερραϊκής παράδοσης και το Διοικητικό Συμβούλιο του Πολιτιστικού Συλλόγου Σκοτούσσας για την πίστη και την υποστήριξη που μου προσέφερε στην οργάνωση των Σεμιναρίων Ελληνικού Παραδοσιακού χορού.

12. Τραγούδια

ΜΕ ΤΙΣ ΕΛΙΕΣ ΕΛΕΝΗ ΜΟΥ

(Καταγραφή Βαμβακόφυτο)

Με τις ελιές, με τις ελιές Ελένη μου (δισ)
και με τα μαύρα μάτια. (δισ)
Με' καψες την καρδούλα μου Ελένη μου,
μου την έκανες κομμάτια. (δισ)
Αυτά τα μαύρα που φοράς Ελένη μου,
εγώ θα σου τα βγάλω. (δισ)
Θα σε φορέσω κόκκινα Ελένη μου
και θα' ρθω να σε πάρω. (δισ)

ΠΑΝ ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΓΙΑ ΝΕΡΟ

(Καταγραφή Χαροπό)

Παν' τα κορίτσια για νερό,
πάει κι η κόρη π' αγαπώ.
Πάω και' γω να την ιδώ,
να της τσακίσω το σταμνί.
Να πάει στη μάνα κλαίγοντας,
να τη ρωτήσει η μάνα της,
«Κόρη μου που' ναι η στάμνα σου».
Μάνα μου στραβοπάτησα,
τη στάμνα μου την τσάκισα.
Δεν είναι στραβοπάτημα
Μον' είναι αντροφίλημα.

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΠΟΥ' ΡΘΑΜΕ

(Καταγραφή Βαμβακόφυτο)

Σ' αυτό το σπίτι που 'ρθαμε, καλέ σήμερα, (δισ)
όλοι 'ναι μαζεμένοι, σα τι χαρά θα γένει. (δισ)
Παντρεύεται ο Αυγερινός, καλέ σήμερα, (δισ)
την Πούλια κάνει ταίρι και τ' άστρα συμπεθέροι. (δισ)
Νύφη πόσο τ' αγόρασες, καλέ σήμερα, (δισ)
Αυτό το παλικάρι, να τ' αγοράσουν κι άλλοι. (δισ)
Χίλια φλωριά τ' αγόρασα, καλέ σήμερα, (δισ)
και πεντακόσια γρόσια, για τη καλή του γλώσσα. (δισ)

13. Βιβλιογραφία

- 1) 40 Τραγούδια της πόλης των Σερρών (Γιώργου Αγγειοπλάστη).
- 2) Στοιχεία για την εξέλιξη της μουσικής τον εικοστό αιώνα στα Σέρρας (Γιώργου Αγγειοπλάστη).
- 3) Η μουσική στις Σέρρες από τις αρχές του εικοστού αιώνα μέχρι σήμερα (Γιώργου Κ. Αγγειοπλάστη - Χρήστου Γ. Παπαδόπουλου).
- 4) Η μουσική στην πόλη των Σερρών κατά των εικοστό αιώνα (μέρος Β) (Γιώργου Κ. Αγγειοπλάστη - Χρήστου Γ. Παπαδόπουλου).
- 5) Βισαλτία Νιγρίτα (Πασχάλης Β. Αγγελόπουλος).
- 6) Ένα διπλότυπο, κώδικας γάμων της Εκκλησιαστικής περιφέρειας Νιγρίτας 1880 - 1883 (Πασχάλης Β. Αγγελόπουλος)..
- 7) Ιστορικά διάσπαρατα της Ηράκλειας (Ασλανίδης Θ. Κωνσταντίνος).
- 8) Γνωριμία με την επαρχία Βισαλτίας (Γεώργιου Γούδα).
- 9) «Σκοτούσα Παρελθόν Παρόν Μέλλον (Γυμνάσιο Σκοτούσας).
- 10) Η εκπαιδευτική κατάσταση των τσιγγάνων στο Ν. Σερρών (Δημήτριου Π. Παρασκευά).
- 11) Ιστορία - Πολιτισμός - Κληρονομιά - Οικονομική ζωή της Ορεινής (Ευαγγέλου Αριστείδης & Δημοτικό σχολείο Άνω Ορεινής).
- 12) Απομνημονεύματα (Απόστολου Ζαμπρούδη - Παπούλιας -) Δημητρίτσι.
- 13) Ιστοριογεωγραφικά της περιοχής Χουμνικού (Μ. Ζαφειρίου) (Ιστορική και Λαογραφική εταιρία ΣΕΡΡΩΝ-ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ).
- 14) Τα Δημοτικά τραγούδια του Ν. Σερρών (Γιώργου Καφταντζή).
- 15) ΟΡΦΕΑΣ-ΣΕΡΡΩΝ 1905-1991 Ιστορική Αναδρομή (Εκδοση Ομίλου Ορφέα Σερρών) (Γιώργου Καφταντζή).
- 16) Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της (Γιώργου Καφταντζή).
- 17) Ιστορία της Ηράκλειας Ν.Σερρών (Γιώργου Καφταντζή).
- 18) Λαογραφικά Κοίμησης Σερρών (Θ. Μποζιάρη).
- 19) Δήμος Νιγρίτας (Σύλλογος Νιγριτινών - Επιστημονικό Συμπόσιο).
- 20) Νομός Σερρών πρόσκληση - γνωριμία (Νομαρχία Σερρών).
- 21) Ήθη και Έθιμα στο νομό Σερρών κατά την μεταπολεμική περίοδο (Ξενοδόχου Ελευθερίας - Ιόνιο Πανεπιστήμιο Τμήμα Αρχαιολογίας - Βιβλιοθηκονομίας).
- 22) Ιστορία Νιγρίτας και επαρχίας Βισαλτίας (Ευάγγελος Παπαθανασίου).
- 23) Βισαλτία (Ευάγγελος Παπαθανασίου).
- 24) Από την παράδοση του τόπου μου -Κοίμηση Σερρών- (Σιδέρη Σταματόπουλου).
- 25) Τα Δημοτικά τραγούδια της περιοχής Σερρών (Χρήστου Π. Σταματίου).
- 26) Η Ιστορία του Σαρτσόβου (Γεώργιος Ευθ. Τάτσιος).
- 27) Λαογραφικά Ηράκλειας (Θωμά Τενεκετζή).
- 28) Μνήμες από την παλιά Τερπνή (Εκδοση Τερπνιωτών Θεσσαλονίκης).
- 29) Εικονογραφημένη Ιστορία του Ν. Σερρών (Βασιλείου Τζανακάρη Α & Β).
- 30) Ο νομός Σερρών - Άλλοτε και τώρα - (Φώτης Τριάρχης).
- 31) Σιντική Ιστορία και Παραδόσεις (Άννα Τολούδη).
- 32) Τραγούδια Νέου Σουλίου επαρχίας και Ν. Σερρών (Χαμέλη Θεοφάνους Ζαχαρία).
- 33) Άγιον Πνεύμα Σερρών Ιστορία - Λαογραφία της κοινότητας (Απόστολου και Βασιλικής Ψαθά).
- 34) Ιστορία - Λαογραφία Ν. Σερρών (Απόστολου και Βασιλικής Ψαθά).

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Βασίλης Τερζής

Γεννημένος στις Σέρρες και μόνιμος κάτοικός της ασχολήθηκε για πρώτη φορά με τον παραδοσιακό χορό σε ηλικία 12 ετών ως μέλος, χορευτής του συλλόγου Βλάχων Ν. Σερρών. Απόφοιτος του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, τμήματος επιστημονικής φυσικής αγωγής και αθλητισμού (Τ.Ε.Φ.Α.Α) Κομοτηνής, με ειδικότητες ελληνικοί χοροί, πετοσφαίριση και κολύμβηση. Βρίσκεται στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών, του ανωτέρω ιδρύματος, στην κατεύθυνση της προπονητικής ενώ ο τίτλος της μεταπτυχιακής του διατριβής αφορά «Το προφίλ των δασκάλων του ελληνικού παραδοσιακού χορού στην Ελλάδα».

Το 1988 ξεκινά να διδάσκει δημοτικούς χορούς σε τοπικούς πολιτιστικούς συλλόγους της πόλης και του νομού.

Το 1989 αρχίζει να μελετά και να ερευνά την παράδοση των βλαχοφώνων κατοίκων του νομού και από το 1991 τη μουσικοχορευτική παράδοση του Ν. Σερρών γενικότερα και των Ντόπιων κατοίκων ειδικότερα. Στην προσπάθεια αυτή συνέβαλε η επαφή με τους κατοίκους της περιοχής, η επιτόπια παρατήρηση και καταγραφή, η συμμετοχή σε δεκάδες τοπικά πανηγύρια, γιορτές και λαϊκά δρώμενα και η βιβλιογραφική έρευνα.

Έχει διδάξει τοπικούς χορούς και χορούς των βλαχοφώνων του νομού σε σεμινάρια όπως της «Δόρα Στράτου», του Κέντρου Λαογραφικών Ερευνών Μαγνησίας, της «Ηφαίστεια» κ.α ενώ έχει παραδώσει μαθήματα χορού σε διάφορα σωματεία, ομίλους και συλλόγους στον ελλαδικό χώρο, στη Γαλλία και το Βέλγιο.

Για τα ίδια θέματα παρουσίασε ανακοινώσεις και εισηγήσεις του σε συνέδρια όπως του Τ.Ε.Φ.Α.Α Κομοτηνής και της Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης (Δ.Ο.Λ.Τ).

Αποτελέσε συντονιστή και κύριο εισηγητή σε έξι συνολικά σεμινάρια ελληνικού παραδοσιακού χορού που διοργάνωσε ο Πολιτιστικός Σύλλογος Σκοτούσσας και ο Λαογραφικός Όμιλος Βλάχων και Φίλων Λαϊλιάς Ν. Σερρών.

Είναι επικεφαλής της ερευνητικής ομάδας του Λαογραφικού Ομίλου Βλάχων και Φίλων «Λαϊλιάς» Ν. Σερρών, που είχε την επιμέλεια παραγωγής ενός CD, υπό την αιγίδα της Δ.Ο.Λ.Τ. με τίτλο, « Τα Ντόπια », (Ζουρνάδες και Νταούλια από τον Ν. Σερρών) και θέμα την μουσικοχορευτική παράδοση των Σερραίων. Επίσης επιμελείται την έκδοση ενός ακόμη μελλοντικού με θέμα «Σκοποί, χοροί και τραγούδια των βλαχοφώνων Σερραίων».

Από το 1992 είναι μέλος της Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης (Δ.Ο.Λ.Τ). Το 1999 παρουσίασε ομάδα ενηλίκων από την Σκοτούσσα στο 13^ο συνέδριο της στην Αθήνα και το 2000 την χορευτική ομάδα του Ομίλου «Λαϊλιάς» στο 14^ο συνέδριο στην Αριδαία.

Τον Ιούλιο του 2000 και 2003 είχε την επιμέλεια παρουσίασης της ίδιας ομάδας, με χορούς των βλαχοφώνων και των ντόπιων του Ν. Σερρών, σε ειδική παράσταση που πραγματοποιήθηκε στο θέατρο «Δόρα Στράτου» με κρατική τηλεοπτική κάλυψη και παγκόσμια δορυφορική αναμετάδοση.

Είναι υπεύθυνος και παρουσιαστής εκπομπής με θέμα το γνήσιο δημοτικό τραγούδι, την παραδοσιακή μουσική, τον ελληνικό χορό και την λαϊκή μας παράδοση σε τηλεοπτικό και ραδιοφωνικό σταθμό των Σερρών.

Κάθε χρόνο ταξιδεύει στο εξωτερικό επικεφαλής χορευτικών συγκροτημάτων συμμετέχοντας σε διεθνή φεστιβάλ και διαγωνισμούς.

Τερζής Βασίλης

Καθηγητής Φυσικής Αγωγής - Δάσκαλος Ελληνικού χορού

Μαυρογένους - Κοραή (γωνία) Σέρρες τ.κ 62121

Τηλ. 23210-25516, κιν. 6977-651857,

e-mail : vterzis@hotmail.com

**Β) ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΧΩΡΙΑ,
ΚΑΛΗ ΒΡΥΣΗ, ΠΥΡΓΟΙ, ΒΩΛΑΚΑΣ, ΠΕΤΡΟΥΣΑ,
ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΟΣ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ ΤΟΥ Ν. ΔΡΑΜΑΣ**

Αλέξανδρος Καρατζόγλου

«... και μου αρέσει που ο τόπος μου είναι γεμάτος γοητείες και αρώματα, μουσικές και χρώματα, ήχους και εικόνες, που αγαπιέται όχι μόνο από τους ίδιους τους κατοίκους αλλά και από ξένους ανθρώπους, διότι έχει την ευταξία, την παντοδυναμία και την αυθεντικότητα εκείνη που κερδίζουν κάθε επισκέπτη...»

1. Εισαγωγή

Η παρούσα εισήγηση σκοπό έχει τη γνωριμία με το λαϊκό πολιτισμό της περιοχής των χωριών του Ν. Δράμας μέσα από την παρουσίαση στοιχείων που συγκεντρώθηκαν μετά από προσωπική επιτόπια δωδεκαετή έρευνα και που αφορούν κυρίως τη μουσικοχορευτική παράδοση των ντόπιων κατοίκων του Ν. Δράμας.

Το πρωτογενές αυτό υλικό συμπληρώνεται με στοιχεία που αφορούν τις ενδυματολογικές και διατροφικές συνήθειες των κατοίκων της περιοχής σχετιζόμενες με την εθιμοτυπία και την καθημερινότητα τους.

Η συλλογή όλων αυτών των στοιχείων και η καταγραφή τους έγινε και συνεχίζει να γίνεται με τη μέθοδο της επιτόπου παρατήρησης, των προφορικών συνεντεύξεων, της βιντεοσκόπησης, της ηχογράφησης, της χρήσης της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και δισκογραφίας και οπωσδήποτε της συμμετοχής σε κοινωνικές εκδηλώσεις, πανηγύρια, έθιμα και δρώμενα, που τελούνται στον κύκλο του χρόνου στην περιοχή.

2. Ν. Δράμας Γεωγραφία - Ιστορία¹

Ο Ν. Δράμας βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο του Ελλαδικού χώρου στα σύνορα με τη Βουλγαρία. Αποτελεί τον πλουσιότερο νόμο από πλευράς φυσικού περιβάλλοντος. Περικλείεται από τα βουνά της Ροδόπης στα βόρεια, του Μενουκίου και του Όρβηλου στα δυτικά, του Παγγαίου στα νότια και τα όρη της Λεκάνης στα ανατολικά. Ο ορεινός όγκος που δεσπόζει στο ψηλότερο σημείο του ορίζοντα είναι το Φαλακρό, «το βουνό-σύμβολο» της περιοχής.

Διοικητικά υπάγεται στην περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης και διαιρείται σε οχτώ δήμους (Δράμας, Κάτω Νευροκοπίου, Προσοτσάνης, Νικηφόρου, Παρανεστίου, Δοξάτου, Καλαμπακίου, Σιταγρών) και μια κοινότητα (Σιδηρονέρου).

Κατά τους ιστορικούς χρόνους και μετά την ένταξη της περιοχής στο Βασίλειο της Μακεδονίας από το Φίλιππο Β΄ (356 π.Χ.) η περιοχή ακμάζει με την επίδραση των Φιλίππων και της Αμφίπολης. Οι Θράκες που κατοικούν από τους πρώιμους χρόνους στην ευρύτερη περιοχή εξελληνίζονται και πραγματοποιείται πληθώρα έργων κοινωφελών και οχυρωματικών. Η σημαντικότερη κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους αποίκηση γίνεται από τον Οκταβιανό Αύγουστο το 30 π.Χ. : Έτσι δημιουργείται η εκτεταμένη «χώρα» της Ρωμαϊκής αποικίας των Φιλίππων, ενώ δημιουργούνται νέες οδικές αρτηρίες, από τις οποίες η μεγαλύτερη, η Εγνατία Οδός (Via Egnatia) συνέδεε στα τέλη του 2^{ου} π.Χ. αιώνα τη Ρώμη με το Βυζάντιο περνώντας και από την περιοχή της Δράμας.

Η κυριαρχία των Οθωμανών στην περιοχή της Δράμας για πεντέμισι περίπου αιώνες (1383-1912) εξασφαλίζει τουλάχιστον θεωρητικά σταθερή εξουσία δίνοντας τέλος στις συχνές καθεστωτικές μεταβολές της προηγούμενης περιόδου. Ο εποικισμός όμως της περιοχής από μουσουλμάνους της Ανατολής και η φυγή των Χριστιανών στα ορεινά άλλαξαν τα πληθυσμιακά δεδομένα. Φοβισμένοι από το θρησκευτικό φανατισμό των Κατακτητών όπως στην περίπτωση της σφαγής των μοναχών της μονής Εικοσιφίνισσας το 1507, οι Χριστιανοί συγκεντρώνονται στους ορεινούς όγκους της βόρειας κυρίως ζώνης. Μέχρι τα μέσα τουλάχιστο του 19^{ου} αιώνα, αν και ο «Καζάς» της Δράμας αποτελεί το διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο του ομώνυμου «σαντζακίου» μέχρι την Ξάνθη, η οικονομική του σημασία σταθερά υποβαθμίζεται προκαλώντας πιθανόν και μείωση του πληθυσμού.

¹ Βλ. τον Τουριστικό Οδηγό του Ν. Δράμας που εξέδωσε η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας,

Από το 1880 μέχρι το 1908 εκδηλώνονται βίαιες επιθέσεις βουλγαρικών ανταρτικών ομάδων στην πόλη και στα χωριά της βόρειας ζώνης με ελληνικό ή μικτό πληθυσμό για τον έλεγχο των χριστιανών της περιοχής. Έτσι ξεκινά ο Μακεδονικός Αγώνας, ένας βίαιος ανταρτοπόλεμος, κάτω από τα αδιάφορα έως ένοχα βλέμματα των οθωμανικών αρχών. Στα βόρεια της πόλης οι ντόπιοι κάτοικοι ελληνικής συνείδησης δίνουν σκληρές μάχες με πολλά θύματα, όπως το νεαρό Άρμεν Κούπτσιο από το Βόλακα. Ηγέτης της μυστικής οργάνωσης των Ελλήνων είναι ο Μητροπολίτης Δράμας και αργότερα Σμύρνης, Χρυσόστομος (1868-1922). Η περιοχή γνωρίζει την πρώτη βουλγαρική κατοχή τον Οκτώβριο του 1912, που σημαδεύεται από την ομαδική σφαγή 600 Ελλήνων του Δοξάτου και την πυρπόληση της πλούσιας κωμόπολης στις 30-6-1912, μια ημέρα πριν από την απελευθέρωση της Δράμας από τον ελληνικό στρατό. Μια νέα βουλγαρική κατοχή (1916-1918) κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο θέτει σε μεγαλύτερη δοκιμασία τις αντοχές των Ελλήνων. Η ανταλλαγή των πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Τουρκία στη δεκαετία του 1920 αποτελεί αφετηρία μιας νέας εποχής για τη Δράμα, μετά την εγκατάσταση τουλάχιστον 85.000 Ελλήνων της Μ. Ασίας και της Θράκης στο νομό.

Κατά τη γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδας από το βουλγαρικό έδαφος στις 6-4-1941 η αμυντική γραμμή των οχυρών στο λεκανοπέδιο του Νευροκοπίου δοκιμάζεται σκληρά. Τον ίδιο μήνα η περιοχή περνά ουσιαστικά στο διοικητικό και στρατιωτικό έλεγχο των βουλγαρικών αρχών που επιχειρούν μέχρι την απελευθέρωση του 1944 τη συστηματική αλλοίωση της σύνθεσης και της συνείδησης του πληθυσμού. Μεταπολεμικά, από τη δεκαετία του 1960, την πληθυσμιακή αφαίμαξη του νομού προκάλεσε το οφειλόμενο στη συρρίκνωση της αγροτικής οικονομίας κύμα μετανάστευσης, προς τη Δυτική κυρίως Γερμανία.

Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, μετά τις πολιτικές αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη και τη βελτίωση των σχέσεων ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη, ο πληθυσμός της περιοχής της Δράμας φιλοδοξεί να συμμετάσχει στις μεγάλες οικονομικές αλλαγές που σημειώνονται αυτήν την περίοδο.

3. Πολιτισμική χαρτογράφηση της περιοχής

- **ΝΤΟΠΙΟΙ:** Οι παλαιότεροι κάτοικοι της περιοχής, εγκατεστημένοι στο βόρειο και βορειοδυτικό τμήμα του νομού και συγκεκριμένα στους πρόποδες του Φαλακρού και του Μενουκίου Όρους. Φιλόξενοι, φιλικοί και πιστοί στις παραδόσεις, που ενισχύουν το πολιτιστικό γίνεσθαι της περιοχής.

- **ΒΛΑΧΟΙ:** Εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Δράμας και των Σερρών το 1913 λίγο πριν διαμορφωθούν τα σημερινά σύνορα με τη Βουλγαρία. Πατρίδα τους η Γραμμούστα της Πίνδου. Σήμερα κατοικούν στα χωριά Προσοτσάνη και Μικρόπολη του Ν. Δράμας όπως επίσης και στα χωριά Ροδολείβος και Πρώτη του Ν. Σερρών.

- **ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ:** Εμφανίζονται στα βουνά της Δράμας κατά το 1912-13 και μέχρι το 1940 διατηρούν σε αυτά πενήντα περίπου τσελιγκάτα. Σήμερα από το νομαδικό βίο των Σαρακατσάνων δεν απέμεινε τίποτα. Τα τσελιγκάτα και τα κονάκια έσβησαν και ο παραδοσιακός τρόπος ζωής τους επιζεί στο μεγαλύτερο μέρος σαν μνήμη.

ΜΕΤΑ ΤΟ 1922

- **ΘΡΑΚΙΩΤΕΣ**
- **ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ**

• **ΠΟΝΤΙΟΙ:** Οι πρώτοι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν το 1914 από την Ανατολική Θράκη. Μετά τη μικρασιατική καταστροφή 85.000 περίπου ξεριζωμένοι Έλληνες από την Ανατολική Θράκη, τον Πόντο και τις υπόλοιπες περιοχές της Μ. Ασίας βρήκαν φιλοξενία σε αυτήν την δεύτερη πατρίδα τους και αποτέλεσαν δημιουργικά μέλη της τοπικής κοινωνίας.

4. Γιορτές και Δρώμενα στο Ν. Δράμας

Α) ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟ (Χριστούγεννα-Πρωτοχρονιά- Θεοφάνια)

Τα έθιμα του Δωδεκαημέρου στην περιοχή παρουσιάζουν ανάμεικτο χαρακτήρα χριστιανικών εκδηλώσεων και παγανιστικών συνηθειών. Υπάρχει κοινή πεποίθηση ότι την περίοδο αυτή, που συμπίπτει με μια καμπή του ετήσιου κύκλου του Ήλιου (χειμερινές τροπές) αλλά και με μια περίοδο απαραίτητης ανάπαυλας για τους γεωργούς, ότι όλα τελούνται για καλή χρονιά, δηλαδή για πλούσια σοδειά και καλή υγεία. Στο πνεύμα αυτό της Ευετηρίας κινούνται και τα έθιμα της περιοχής της Δράμας που τελούνται στις πλατείες και στους δρόμους των χωριών τις ακόλουθες ημερομηνίες:

5 Ιανουαρίου (Μοναστηράκι Δράμας) : Προετοιμασία της «τσέτας» (ομάδας) για την επόμενη ημέρα και γλέντι με λύρες και νταχαρέδες στο πολιτιστικό σύλλογο του χωριού.

6 Ιανουαρίου (Μοναστηράκι Δράμας) : «Αράπηδες», «Τσολιάδες», «Γκιλίνγκες». Το μεσημέρι ακολουθεί τρανός κοινοτικός χορός στην πλατεία του χωριού.

6 Ιανουαρίου (Πύργοι Δράμας) : «Νταβανίτσκα», χορός το μεσημέρι με συμμετοχή του πολιτιστικού συλλόγου και γλέντι στο καφενείο του χωριού με λύρα και νταχαρέδες.

7 Ιανουαρίου (Πύργοι Δράμας) : «Αρκούδες» στην πλατεία του χωριού.

6-7 Ιανουαρίου (Ξηροπόταμος Δράμας) : «Τσολιάδες», «Νύφες» και «Αράπηδες» στην πλατεία του χωριού.

7 Ιανουαρίου (Πετρούσα Δράμας) : Το έθιμο της «Καμήλας» στους δρόμους του χωριού με συνοδεία λύρας και νταχαρέ.

7 Ιανουαρίου (Καλή Βρύση Δράμας) : «Μπαμπούγερα», γλέντι με γκάντες και νταχαρέδες στο καφενείο του χωριού.

8 Ιανουαρίου (Καλή Βρύση Δράμας) : Αναπαράσταση παραδοσιακού γάμου.

8 Ιανουαρίου (Πετρούσα Δράμας) : «Μπάμπιντεν», Κουρμπάνι και κοινοτικό γλέντι με λύρες και νταχαρέδες.

7-8 Ιανουαρίου (Βόλακας Δράμας) : «Αράπηδες» και «Αρκούδες». Αναπαράσταση παραδοσιακού γάμου με γκάντες και νταχαρέδες στην πλατεία του χωριού.

Β) ΤΟΠΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ-ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ

Αγίου Γεωργίου- 23 Απριλίου (Ξηροπόταμος Δράμας): Πανηγύρι την παραμονή.

Αγίου Αθανασίου – 2 Μαΐου (Πετρούσα Δράμας): Πανηγύρι.

Ζωοδόχου Πηγής-Παρασκευή της Διακαινησίμου (Μοναστηράκι Δράμας) : Πολιτιστική εκδήλωση στην πλατεία του χωριού και κοινοτικός χορός με λύρες και νταχαρέδες.

Αγίου Πνεύματος (Βόλακας Δράμας) : Κουρμπάνι στο εκκλησάκι του Αγίου Πνεύματος στο όρος Φαλακρό και «μουλαροδρομίες» μέχρι την πλατεία του χωριού. Ακολουθεί χορός με γκάντα και νταχαρέδες.

Αγίας Μαρίας-17 Ιουλίου (Καλή Βρύση Δράμας) : Πανηγύρι και πολιτιστικές εκδηλώσεις στην πλατεία του χωριού.

Προφήτη Ηλία (Βόλακας Δράμας) : Πανηγύρι και πολιτιστικές εκδηλώσεις στην πλατεία του χωριού. Γλέντι με λύρες και νταχαρέδες.

Του Σωτήρος-6 Αυγούστου (Πύργοι Δράμας) : Πανηγύρι και πολιτιστικές εκδηλώσεις στην πλατεία του χωριού.

5. Παραδοσιακά μουσικά Όργανα της Περιοχής²

Η περιοχή έχει πλούσια μουσική παράδοση, η οποία εξακολουθεί να εντάσσεται και στη σύγχρονη ακόμη ζωή. Τόσο οι χοροί όσο και τα τραγούδια –όπως αναφέρονται στην παρούσα εισήγηση- κυριαρχούν σε κάθε κοινωνική και εορταστική εκδήλωση. Κύρια παραδοσιακά μουσικά όργανα στην περιοχή είναι η γκάιντα, η λύρα και ο νταχαρές ή νταϊρές. Να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι οργανοπαίχτες είναι αυτοδίδακτοι.

- **Γκάιντα:** είναι ο τύπος του άσκαυλου που παλαιότερα παιζόταν σε ολόκληρη την ηπειρωτική Ελλάδα ενώ σήμερα παίζεται κυρίως στη Μακεδονία και τη Θράκη. Η γκάιντα στην περιοχή της Δράμας ονομάζεται και γάιντα και πιο σπάνια γαϊντά. Συνήθως κατασκευάζεται από τον ίδιο τον οργανοπαίχτη και αποτελείται από τον ασκό ή τουλούμι, το επιστόμιο και του δύο αυλούς. Για το τουλούμι χρησιμοποιείται συνήθως δέρμα νεαρού κατσικιού που είναι ανθεκτικό. Οι δύο αυλοί και το επιστόμιο γίνονται από το ίδιο ξύλο, συνήθως μηλιάρι και ήμερη κρανιά. Ο μεγάλος αυλός λέγεται μπάσο και βγάζει μόνο μια νότα, το ίσο. Ο μικρός αυλός λέγεται παρμακλούκι, έχει οχτώ τρύπες μπροστά και μια πίσω και παίζει τη μελωδία.

- **Λύρα:** Η μακεδονική αχλαδόσχημη λύρα διαφέρει από τους υπάρχοντες ελληνικούς τύπους λύρας στο κούρδισμα και στον τρόπο που παίζεται. Η σκάφη, το χέρι και η κεφαλή γίνονται από μονοκόμματο ξύλο. Παλαιότερα χρησιμοποιούσαν κυρίως ξύλο μουριάς και αρκετά συχνά και ξύλο καρυδιάς, ενώ σήμερα δοκιμάζουν ξύλο και από άλλα δένδρα, όπως δαμασκηνιά, αχλαδιά κ.ά. Για το καπάκι σήμερα χρησιμοποιείται λευκή ξυλεία, κυρίως από πεύκο και έλατο. Για τις χορδές της λύρας, που κατασκευάζονταν συνήθως από τους ίδιους τους οργανοπαίχτες, παλαιότερα χρησιμοποιούνταν έντερο κατσικιού, γάτας ή προβάτου. Χαρακτηριστική ιδιομορφία στο παίξιμο της λύρας είναι ότι ο οργανοπαίχτης χρησιμοποιεί και το νύχι και την ψύχα των δαχτύλων. Η μελωδία παίζεται κυρίως στην πρώτη χορδή, ενώ οι τρεις νότες της τρίτης χορδής χρησιμοποιούνται λιγότερο.

- **Νταχαρές ή Νταιρές**

Είναι το βασικό ρυθμικό όργανο όλων των παραπάνω χωριών, που κατασκευάζεται σχεδόν πάντοτε από τους ίδιους τους οργανοπαίχτες, από κατσικίσιο δέρμα και το στεφάνι από ξύλο καρυδιάς, καστανιάς ή οξιάς. Τις περισσότερες φορές στο στεφάνι τοποθετούνται μικρά μεταλλικά κύμβαλα ή ζίλια. Το εντυπωσιακό ηχόχρωμα του νταχαρέ καθώς και οι ιδιόμορφοι τονισμοί προσδίδουν μια ιδιομορφία στο ύφος της ρυθμικής συνοδείας. Ο νταχαρές παίζεται με το ένα χέρι, ενώ το άλλο απλώς στηρίζει το όργανο.

² Τα παρακάτω στοιχεία εμπεριέχονται στο ένθετο του μουσικού δίσκου « ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ» σημειώσεις Κώστας Συμεωνίδης.

6. Ρυθμικά Σχήματα

Τα βασικά ρυθμικά σχήματα που συναντά κανείς στα τραγούδια, τις μελωδίες και τους χορούς των ντόπιων κατοίκων του Ν. Δράμας είναι τα εξής:

A. 7/8 (3+2+2) Συρτός.

B. 7/8 (2+2+3) κόρη Ελένη.

Γ. 2/4

Δ. δίσσημος άλογος

E. 6/8(3+3)

ΣΤ. 8/8

Z. 9/8 (2+2+2+3)

Εκτός από τα τραγούδια, τις μελωδίες και τους χορούς που ακολουθούν τα παραπάνω ρυθμικά σχήματα στην περιοχή υπάρχουν και μια σειρά από καθιστικές μελωδίες και επιτραπέζια τραγούδια, που δεν ακολουθούν ως γνωστόν κανένα ρυθμικό σχήμα.

7. Χοροί της Περιοχής - Διδακτέα Ύλη

1. «Τζάνε ποταμέ», Βόλακας: Συρτός χορός σε 7σημο ρυθμό. Συναντάται στο Βόλακα της Δράμας με τη συνοδεία του ομώνυμου τραγουδιού. Η διφωνία³ όπως αποδίδεται κυρίως από τις γυναίκες του χωριού συνοδεύεται άλλοτε με τους ήχους της γκάιντας και του νταχαρέ και άλλοτε όχι. Συρτούς σε 7σημο ρυθμό συναντάμε σε όλα τα ντόπια χωριά του νομού, όπως «Η Ελενιώ» στον Ξηροπόταμο, «Το Γιώργη» στο Μοναστηράκι, «Η Ευγενούλα η όμορφη» στους Πύργους κ.ά.

2. «Να δεις γιαγιά», Καλή Βρύση : Χορός από την Καλή Βρύση Δράμας σε δίσσημο ρυθμό (2/4). Χορεύεται από άνδρες και γυναίκες με λαβή από τις παλάμες και τεντωμένα τα χέρια κάτω όταν χορεύεται προς τη φορά του κύκλου και αγκώνες λυγισμένους όταν χορεύεται αντίθετα στη φορά του κύκλου.

3. «Τρέξε Γιάννα», Ξηροπόταμος: Ρυθμός 2/4. Ο χορός χορευόταν σύμφωνα με τη μαρτυρία του λυράρη Αβραάμ Δεμίση στις γειτονιές που ανήκουν στο βόρειο τομέα του χωριού (απάνω μαχαλά), κυρίως από γυναίκες και λιγότερο από άνδρες, σε σχήμα ανοιχτού κύκλου και λαβή από τις παλάμες και τα χέρια τεντωμένα κάτω. Το κινητικό μοτίβο το οποίο συνοδεύεται από το ομώνυμο τραγούδι συναντάται και στην περιοχή των Σερρών (Ορεινή), όπως και σε περιοχές της Κεντρικής Μακεδονίας.

4.«Εχθές το βράδυ», Βόλακας: Χορός τοπικού χαρακτήρα σε διμερή άλογο ρυθμό. Σήμερα χορεύεται από άνδρες και γυναίκες με το ομώνυμο τραγούδι με τη συνοδεία της γκάιντας και του νταχαρέ ή και χωρίς αυτά. Χαρακτηριστικό του χορού οι εναλλαγές στο ύφος του κινητικού μοτίβου από στρωτά περπατητά βήματα σε ζωηρά και πηδηχτά. Η λαβή των χεριών είναι από τις παλάμες με αγκώνες λυγισμένους επάνω. Το κινητικό μοτίβο του συγκεκριμένου χορού συναντάται και στο τραγούδι «Αγαπώ μάνα, αγαπώ».

5. «Ιβάνα», Βόλακας: Δίσσημος άλογος ρυθμός. Χορός τοπικού χαρακτήρα (τύπου στα τρία) χορεύεται με τη συνοδεία του ομώνυμου τραγουδιού από άνδρες και γυναίκες με κράτημα των χεριών από τις παλάμες και λυγισμένους τους αγκώνες. Από τους πιο δημοφιλείς χορούς στο χωριό, ακολουθεί το κινητικό μοτίβο της χασαπιάς με στρωτά βήματα στο πρώτο μέρος και πηδηχτά στο δεύτερο.

³ Διφωνία:η πρώτη και η δεύτερη φωνή του τραγουδιού των γυναικών μιμείται τον ήχο της γκάιντας.

6. «Γεωργία», Βώλακας: Ρυθμός 2/4. Ο χορός χορεύεται από άνδρες και γυναίκες σε σχήμα ανοιχτού κύκλου, στο οποίο οι άνδρες είναι πιασμένοι μπροστά, από τους ώμους, και οι γυναίκες πιασμένες με αγκώνες λυγισμένους και με τα χέρια επάνω. Χαρακτηριστική η κίνηση στα γυρίσματα της μουσικής, όπου οι άνδρες χορεύουν σκυφτά, όσον το δυνατόν πιο κοντά στη γη, ενώ στις γυναίκες η αιώρηση των χεριών συνοδεύεται από ιαχές. Παρόμοιο με το κινητικό μοτίβο του συγκεκριμένου χορού συναντάται στο τραγούδι «Μαρία».

7. «Ματζουράνα», Μοναστηράκι : Γυναικείος χορός σε δίσημο άλογο ή κατ' άλλους σε εφτάσημο με γρήγορη ρυθμική αγωγή ρυθμό στο Μοναστηράκι Δράμας. Το κινητικό μοτίβο του χορού, το οποίο συνοδεύεται από το ομώνυμο τραγούδι συναντάται και στην Πετρούσα της Δράμας με μικρές παραλλαγές και συγκεκριμένα στο χορό «Μακεδονία ξακουστή» και στον Ξηροπόταμο με το τραγούδι «Άγιε Νικόλα γείτονα». Η λαβή των χεριών είναι από τις παλάμες με χέρια τεντωμένα κάτω. Το χορό θα συναντήσουμε και στο έθιμο των «Αράπηδων» που τελείται την ημέρα των Θεοφανίων στην πλατεία του χωριού.

8. «Παϊντούσκα», Μοναστηράκι-Ξηροπόταμος, Πετρούσα-Πύργοι : 6/8. Χορός για όλες τις περιστάσεις που συναντάται και στο έθιμο των «Αράπηδων». Χορεύεται από άνδρες και γυναίκες σε ανοιχτό κύκλο αλλά και αντικριστά (καρσί) σε κλειστούς χώρους. Η λαβή είναι από τις παλάμες με τα χέρια τεντωμένα κάτω ή επάνω και αγκώνες λυγισμένους. Ο χορός συναντάται και στα χωριά Πετρούσα, Πύργοι με διαφορετικό κινητικό μοτίβο όμοιο με την Παϊντούσκα που συναντάμε στη περιοχή της Θράκης.

9. «Βαγγελίτσα» Βώλακας :2/4 Χορός τοπικού χαρακτήρα στο Βώλακα Δράμας. Χορεύεται σε ανοιχτό κύκλο σε δίσημο ρυθμό από άνδρες και γυναίκες με λαβή από τις παλάμες και αγκώνες λυγισμένους επάνω. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εναλλαγή του κινητικού μοτίβου σύμφωνα με τα γυρίσματα της μουσικής από αργά και στρωτά βήματα στο πρώτο μέρος, σε ζωηρά και πηδηχτά στο δεύτερο. Χορεύεται σε όλες τις περιστάσεις. Το κινητικό μοτίβο του χορού συναντάται και στο τραγούδι «Το βράδυ Άννα».

10. «Ράμνα», ελαφρύς καρσιλαμάς, Μοναστηράκι:7/8. Χορεύεται σε επτάσημο ρυθμό με γρήγορη αγωγή, σε ανοιχτό κύκλο από άνδρες και γυναίκες αλλά και σε κλειστούς χώρους αντικριστά (καρσί). Τα ζευγάρια μπορεί να σχηματίζονται όχι μόνο από έναν άνδρα και μια γυναίκα αλλά και από δύο άνδρες ή δύο γυναίκες. Χορός για όλες τις περιστάσεις, συναντάται με το ίδιο κινητικό μοτίβο στα χωριά Ξηροπόταμος και Πετρούσα με την ονομασία «Λέκα» (: ελαφρύς καρσιλαμάς). Στο χωριό «Καλή Βρύση» ο ελαφρύς καρσιλαμάς χορεύεται από ζευγάρια σε ρυθμό 9/8 (2+2+2+3), όπως ο καρσιλαμάς της Θράκης.

11. «Τέσκα» : 2/4. Με αυτήν την ονομασία συναντάται στα χωριά **Μοναστηράκι, Ξηροπόταμο και Πετρούσα** ο βαρύς καρσιλαμάς. Στο χωριό **Πύργοι** ονομάζεται «νιμπέτι» και στη **Καλή βρύση** «βαρύ». Ο Χορός χορεύεται αντικριστά (καρσί) , άνδρας με γυναίκα η άνδρας με άνδρα ή γυναίκα με γυναίκα σε όλες τις περιστάσεις. Υπάρχουν καταγεγραμμένες αρκετές μελωδίες που αποδεικνύουν τη δημοφιλία του χορού στη περιοχή, του οποίου το κινητικό μοτίβο κατά βάση είναι ίδιο σε όλα τα προαναφερόμενα χωριά. Οι επιμέρους διαφορές αφορούν κυρίως το χορευτικό ύφος αλλά και το τον τρόπο εκτέλεσης του συγκεκριμένου χορού. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στο

Μοναστηράκι της Δράμας και σε ανοιχτούς χώρους ο χορός χορεύεται από άνδρες και γυναίκες σε ανοιχτό κύκλο με λαβή από τις παλάμες και χέρια τεντωμένα προς τα κάτω.

12. «Λαζαρίτσα», Βόλακας: Ρυθμός 2/4. Αντικρυστός χορός (καρσιλαμάς) στο Βόλακα της Δράμας, όπου παλαιότερα χορευόταν μόνο σε κλειστούς χώρους (σάλες), από ζευγάρια (άνδρες-γυναίκες ή γυναίκα-γυναίκα, όταν δεν επαρκούσε ο αριθμός των χορευτών). Το κινητικό μοτίβο που συναντάται στο συγκεκριμένο χορό, τόσο στο πρώτο, όσο και στο δεύτερο μέρος είναι παρόμοιο με το κινητικό μοτίβο του χορού «Βαγγελίτσα».

- Στην περιοχή, όπως άλλωστε και στην υπόλοιπη Μακεδονία, συναντάμε τους χορούς χρωματιστά τσουράπια 9/8 και κόρη Ελένη 7/8 (2+2+3), ιδιαίτερα δημοφιλείς στη Πετρούσα και στο Ξηροπόταμο Δράμας.
- Αξιοσημείωτη στην περιοχή η παρουσία των χορών «Χασαπιά», που συναντάται με διάφορες μελωδίες και «Συρτός στα δύο» ή «Ευζωνικό», που χορεύεται με τη συνοδεία του τραγουδιού: «Η Μίνα».

8. Τραγούδια

ΤΖΑΝΕ ΠΟΤΑΜΕ

(Βόλακας Δράμας)

**Πόταμε, Τζάνε ποταμέ μου,
ποταμέ, ποταμέ όταν γεμίζεις
και βαρύς και βαρύς και κυματίζεις.**

**Πάρε με, Τζάνε ποταμέ μου,
πάρε με , πάρε με στα κύματά σου,
στα βεργό - στα βεργογυρίσματά σου.**

**Να με πας, Τζάνε ποταμέ μου,
να με πας, να με πας στην δύση-δύση,
μες στ' Αλή , μες στ' Αλή Πασά τη βρύση.**

**Πο'ρχονται, Τζάνε ποταμέ μου,
Πο'ρχονται , πο'ρχονται τα κοριτσάκια,
για νερό, για νερό με τα σταμνάκια.**

**Πο'ρχονται , Τζάνε ποταμέ μου,
πο'ρχονται, πο'ρχονται ξανθές και πλένουν,
μαυρομα - μαυρομάτες και λευκαίνουν.**

**Να'ρχεται , Τζάνε ποταμέ μου,
να'ρχεται, να'ρχεται κι η αδελφή μου ,
να μου πλε - να μου πλένει το μαντήλι
με τα δα - με τα δάκρυα που χύνει.**

ΜΑΤΖΟΥΡΑΝΑ

(Μοναστηράκι Δράμας)

Στης Ματζουράνας τον ανθό,
πλάγιασα ν' αποκοιμηθώ
λίγο ύπνο για να πάρω
στην αγάπη μου να πάω.

Όνειρο είδα στον ύπνο μου,
παντρεύεται η αγάπη μου
αχ και παίρνει τον εχθρό μου
για το πείσμα το δικό μου.

Κάλεσαν κι εμένα στην χαρά,
ας είναι η αγάπη μου καλά
για να πάω να στεφανώσω,
δύο χεράκια να σταυρώσω.

Έπλεξα στεφάνι όλο από φλουρί,
να ζει η αγάπη μου να το φορεί
κι λαμπάδα απ' ασήμι,
κάνε κόρη μου ελεημοσύνη.

ΔΙΑΜΑΝΤΩ

Δέντρον ει - μωρέ Διαμάντω
δέντρον είχα στην αυλή μου
κυπαρίσσια στο μπάξε μου.
Κόρη μ' κάθεσαι στον ίσκιο
κι έπλεκε χρυσό γαϊτάνι
Τούρκος περνάει και ρωτάει
τι το θες μωρέ Διαμάντω,
τι το θέλεις το γαϊτάνι.
Τι το θέλεις και το πλέκεις
ε, βρε Τούρκε Τουρκεμένε
τι σε μέλλει κι όλο ρωτάς
τι το θέλω θα το κάνω
στο γκλασνίκι* θα το βάλω.

* πανωφόρι

9. Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τους κατοίκους των χωριών της Καλής Βρύσης, Βόλακα, Πύργων, Πετρούσας, Ξηροποτάμου και Μοναστηρακίου του Ν. Δράμας, όπως επίσης και τον Πολιτιστικό Σύλλογο του Βόλακα και ιδιαίτερα το χοροδιδάσκαλό τους Δημήτριο Άρμεν για την πολύτιμη βοήθεια τους. Επίσης ευχαριστώ το Δημήτρη Βάσσο για την ευγενική παραχώρηση της αυθεντικής γυναικείας φορεσιάς του Ξηροποτάμου Δράμας.

ΕΡΕΥΝΑ – ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ

Αλέξανδρος Καρατζόγλου

Καθηγητής Φυσικής Αγωγής

Υπεύθυνος χορευτικής ομάδας Παμμικρασιατικού Συλλόγου Ν. Δράμας.

Μουρούζη 12Α

66100 Δράμα

τηλ.2521023169, 6974983232

e-mail: alexkarafili@yahoo.gr

10. Βιβλιογραφία

- 1) Πρακτικά Α' επιστημονικής συνάντησης «Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός», Δράμα 24-25 Νοεμβρίου 1989 έκδοση ΔΕΚΠΟΤΑ ΔΡΑΜΑΣ 1996.
- 2) Πρακτικά Β' επιστημονικής συνάντησης « Η Δράμα και η περιοχή της . Ιστορία και πολιτισμός» Δράμα 1994 έκδοση ΔΕΚΠΟΤΑ.
- 3) Αικατερινίδης Γ. Τραγούδια και μουσικά όργανα στη Καλή Βρύση Δράμας έκδοση κοινότητα Καλής Βρύσης , Δράμα 1997.
- 4) Αικατερινίδης Γ. Γιορτές και δρώμενα στο νομό Δράμας , έκδοση Τοπικής Ένωσης Δήμων και κοινοτήτων Νομού Δράμας , Δράμα 1997.
- 5) «Μακεδονικά Παραδοσιακά» Ένθετο δίσκου σημειώσεις Κώστας Συμεωνίδης.
- 6) «Κάλεσμα» Ένθετο ψηφιακού δίσκου παραγωγή Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης – Μουσικού Σχολείου Δράμας. Επιμέλεια Χ. Δερμέτσικας.
- 7) Πραντσίδης Γ. «Ο χορός στην ελληνική παράδοση και η διδασκαλία του».
- 8) Κιάκου Μ., «Το Μοναστηράκι εθιμικές τελετουργίες , παραδοσιακοί χοροί-μουσικά όργανα-τραγούδια».Διπλωματική εργασία.
- 9) Δρεμέτσικας Χ., «Οι ρυθμοί των δημοτικών τραγουδιών στους γηγενείς κατοίκους του Ν.Δράμας και τα αρχαία ελληνικά ποιητικά μέτρα»,στο «.Η Δράμα και η περιοχή της - Ιστορία και πολιτισμός» Μάιος 1994.
- 10) Δρανδάκης Λ. Χορευτικά Δρώμενα στο Ν.Δράμας στο «Η Δράμα και η περιοχή της - Ιστορία και πολιτισμός». Μάιος 1994.
- 11) Πασχαλίδης Β ., Η Δράμα 7000 χρόνια ,έκδοση Β.Πασχαλίδη, Δράμα 1997.
- 12) Τσελεπίδης ., Από το μύθο στην ιστορία .Δράμα: Ηδωνίδα γη και Παρασιάδα λίμνη, έκδοση εκδοτικού οίκου Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη1995.

Γ) ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΟ ΖΑΓΟΡΙ

Παναγιώτης Τζόκας

1. Ζαγόρι (Γεωγραφία - Ιστορία)

ΖΑΓΟΡΙ λέξη σλαβική που σημαίνει πίσω από το βουνό. Το Ζαγόρι είναι μια ορεινή περιοχή της Β.Δ. Ελλάδας στην Ήπειρο. Αποτελείται από 46 χωριά, τα ονομαστά Ζαγοροχώρια, που σχηματίζουν ένα ανεστραμμένο ισόπλευρο τρίγωνο, σπαρμένα σε μια ποικιλία οικοσυστημάτων μοναδικού κάλους, μεγάλης οικολογικής αξίας και αξιόλογου επιστημονικού ενδιαφέροντος.

Περιοχή ορεινή και τραχιά το Ζαγόρι, με υψόμετρο που κυμαίνεται από 500 έως 2500μ.βουνά,ποτάμια χείμαρροι, κοιλάδες, άγριες βραχώδεις και δασωμένες βουνοπλαγιές, βαθιές και απότομες χαράδρες - ξεχωρίζει ο Εθνικός Δρυμός του Βίκου με τη σπάνια γλωρίδα και πανίδα - κι' ένα απέραντο πράσινο από εκτεταμένα δάση που συνθέτουν το Ζαγορίσιο τοπίο.

Γεωγραφικοί παράγοντες (φαράγγια και δάση ως σύνορα), κοινωνικοί (βλάχοι, ντόπιοι, σαρακατσαναίοι) και οικονομικοί, χωρίζουν το Ζαγόρι σε Ανατολικό, Κεντρικό και Δυτικό.

Αναλυτικά οι ενότητες αυτές έχουν ως εξής:

A. Ανατολικό:

1) Τρίστενο (Ντριστενίκο), 2) Γρεβενίτι, 3) Φλαμπουράρι, 4) Ελατοχώρι (Τσερνέσι), 5) Βωβούσα, 6) Δόλιανη, 7) Καστανώνας (Ντραγάϊ), 8) Μακρίνο, 9) Βρυσοχώρι (Λεσνίτσα),10) Ηλιοχώρι (Ντομπρίνοβο), 11) Λάϊστα, 12) Παλιοχώρι Λάϊστας.

B. Κεντρικό:

13) Κήποι (Μπάγια), 14) Νεγάδες, 15) Φραγκάδες, 16) Λεπτοκαρυά (Λιασκοβέτς), 17) Καπέσοβο, 18) Βραδέτο, 20) Τσεπέλοβο, 21) Σκαμνέλι, 22) Μονοδένδρι, 23) Άνω Βίτσα, 24) Κάτω Βίτσα, 25) Δίλοφο (Σιουποτσέλι), 26) Δίκορφο(Τσονδήλα), 27) Διπόταμο(Στολοβός), 28) Ανθρακίτης (Καμινιά), 29) Μανασσής, 30) Καλουτά, 31) Καβαλλάρι, 32) Ελάτη (Μπούλτση), 33) Λιγιάδες, 34) Ασπράγγελοι (Δοβρά).

Γ. Δυτικό :

35) Πάπιγκο, 36) Βίκος (Βιτσικό), 37) Ελαφότοπος (Τσερβάρι), 38) Άνω Πεδινά (Άνω Σουδενά), 39) Κάτω Πεδινά (Κάτω Σουδενά), 40) Άνω Ραβένια, 41) Κάτω Ραβένια, 42) Μαυροβούνι, 43) Μεσοβούνι, 44) Άγιος Μηνάς, 45) Γεροπλάτανος, 46) Αρίστη (Αρτσίστα).

Ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Ζαγορίου είναι η δόμηση και η αρχιτεκτονική των κτισμάτων του. Επιβλητικές εκκλησίες, παλιά μοναστήρια, πελεκητά διδακτήρια, πολυώροφα γεροχτισμένα αρχοντικά, βρύσες, δρόμοι, καλντερίμια, γεφύρια έχουν ένα ιδιαίτερο χρώμα και ρυθμό. Τα πάντα είναι πετροχτισμένα με την ίδια αρχιτεκτονική. Λιτά και απέριττα συνταιριασμένα απόλυτα με το φυσικό περιβάλλον. Σε αυτόν τον τραχύ όμορφο τόπο, οι κάτοικοί του δημιούργησαν τον «Ζαγορίσιο Πολιτισμό»,αποτέλεσμα της παιδείας, της κοινωνικής οργάνωσης και παράδοσης.

Ο Ζαγορίσιος πολιτισμός είναι ευρύς και επεκτείνεται σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής. Λαϊκή μουσική, δημοτικό τραγούδι, ζωγραφική, ξυλογλυπτική, υφαντική, οργάνωση διοίκησης κλπ.

Ο πολιτισμός του Ζαγορίου σήμερα έχει εξαφανιστεί ως ιδιαίτερη εκδήλωση. Αναπτύχθηκε και έζησε διακόσια περίπου χρόνια, από το 600 έως το 1820, οπότε έφτασε στο πιο ψηλό του σημείο, για να σταματήσει απότομα το 1821.

Το πώς και το γιατί αναπτύχθηκε ο Ζαγορίσιος πολιτισμός σε μια εποχή που το σύνολο σχεδόν του Ελληνικού χώρου βρισκόταν στην πιο βαριά και αδυσώπητη πίεση του Τούρκου κατακτητή θα εξηγήσουμε παρακάτω.

Η περιοχή του Ζαγορίου από τους Βυζαντινούς χρόνους είχε αυτοτέλεια και αυτοδιοίκηση. Με τη σερβική κατοχή του 13^{ου} αιώνα, η περιοχή αυτή κράτησε την αυτοτέλεια χωρισμένη σε τρία «θέματα». Το δυτικό που έφθανε από το Πάπιγκο μέχρι τα Σουδενά, το κεντρικό από τη Βίτσα μέχρι το Λιασκοβέτσι (σήμερα Λεπτοκαρυά) και το ανατολικό μέχρι Δρεστινίκο (σήμερα Τρίστενο), Γρεβενίτι. Αργότερα σύμφωνα με τα φεουδαρχικά έθιμα της εποχής, οι τοπάρχες είχαν επικεφαλής τον «προεστό». Ο προεστός είχε αργότερα στην περίοδο Ενετών και Τούρκων, μεγαλύτερη δύναμη, γιατί άφησαν αρκετή αυτοτέλεια και ελευθερία στην περιοχή του Ζαγορίου. Τότε αρχίζει η πρώτη πραγματική αυτοδιοίκηση στο Ζαγόρι.

Όταν το 1430 οι Τούρκοι κατέλαβαν με συνθήκη τα Γιάννενα, οι Ζαγορίσιοι, που διατηρούσαν σχέσεις με τους Γιαννιώτες, υποτάχθηκαν στους Τούρκους με ιδιαίτερη συνθήκη αποσπώντας ορισμένα προνόμια. Σημαντικότερο προνόμιο ήταν να μείνει το Ζαγόρι ελεύθερο. Για τη σύμβαση αυτή υποχρεώθηκαν να προσφέρουν στους Τούρκους την υπηρεσία του «Βοϊνίκου», δηλαδή να στέλνουν κάθε χρόνο αριθμό ατόμων τα οποία θα υπηρετούσαν στους αυτοκρατορικούς στάβλους και στους Τούρκους μεγιστάνες ως ιπποκόμοι.

Ο θεσμός του «Βοϊνίκου» αν και φάνηκε βαρύς στην αρχή εξελίχθηκε σωτήριος για την περιοχή, γιατί ήταν η απαρχή του πολιτισμού του Ζαγορίου. Οι Βοϊνίκιδες με την υπηρεσία τους στους βασιλικούς στάβλους και στους Τούρκους μεγιστάνες κατόρθωσαν να δημιουργήσουν ιδιαίτερες σχέσεις με την άρχουσα τάξη των Τούρκων. Έτσι μπόρεσαν να πάρουν αργότερα με την αποστράτευσή τους, θέσεις κλειδιά στην οθωμανική αυτοκρατορία και γενικά να αποκτήσουν πλούτη και δύναμη σε πρωτοφανή μεγέθη για την εποχή. Οι Βοϊνίκηδες με τη βοήθεια άλλων Ελλήνων που είχαν προκόψει, πήραν στα χέρια τους επίσημες θέσεις στην τουρκική διοίκηση. Πολλοί έγιναν δραγουμάνοι, μεγάλοι διερμηνείς, ηγεμόνες στη Μολδοβλαχία, ιδιαίτεροι μυστικοσύμβουλοι και ιδιαίτεροι γιατροί του παλατιού και των χαρεμιών.

Άλλοι ξανοίγονται στο εμπόριο και σε επιχειρήσεις παντός είδους στην Πόλη, στη Μικρά Ασία, στη Θράκη και σε όλη τη Βαλκανική και τη Ρωσία. Παντού οι Ζαγορίσιοι προκόβουν και με την αλληλεγγύη που τους διακρίνει γίνονται συντελεστές προόδου και πολιτισμού. Γυρίζουν στα χωριά τους πλούσιοι και γεμάτοι πείρα και μεταφέρουν ότι ωραίο και ωφέλιμο στην ιδιαίτερη πατρίδα τους. Δημιουργούν το Ζαγορίσιο πολιτισμό, μια ξεχωριστή κουλτούρα πολιτισμού.

Αργότερα οι Ζαγορίσιοι πέτυχαν να απαλλαγούν από την υποχρέωση του «Βοϊνίκου» με την καταβολή ενός χρηματικού ποσού που συγχωνεύτηκε στους φόρους που επέβαλλε η τουρκική διοίκηση.

Με την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας και της ελευθερίας τους οι Ζαγορίσιοι οργάνωσαν ένα σύστημα «δημοκρατικής αριστοκρατικής διοίκησης σύμφωνα με τον

ιστορικό Παπαρηγόπουλο. Σε κάθε χωριό υπήρχε τοπικό συμβούλιο, εκλεγμένο από τους ηλικιωμένους κατοίκους, οι δημογέροντες με επικεφαλής τον προεστό.

Οι προεστοί των χωριών σε γενική συνέλευση έβγαζαν το γενικό προεστό ο οποίος ήταν σαν πρόεδρος της αυτόνομης αυτής περιοχής, η οποία πήρε το όνομα «επιστασία Ζαγορίου» και από το 1620 - 1820 είχε ως έδρα της το Καπέσοβο ή τα Γιάννενα. Οι νόμοι της Επιστασίας τα λεγόμενα «θέσμια» ή «σουρούτια» βελτιώθηκαν με το χρόνο και οι Τούρκοι τα σεβάστηκαν απόλυτα μέχρι το 1821.

Η περιοχή του Ζαγορίου καταλήφθηκε από τους Τούρκους το Γενάρη του 1821, αφού πρώτα χτύπησαν τον Αλέξη Νούτσο και τους Αλβανούς συμμάχους του Αλή Πασά, ο οποίος αντιστεκόταν σθεναρά στο κάστρο των Ιωαννίνων.

Το Γενάρη του 1821 ο Ισμαήλ Πασάς έφτασε στο Καπέσοβο, έκαψε τα αρχοντικά του Νούτσου στο Καπέσοβο και στο Σκαμνέλι και κατήγγησε την επιστασία του Ζαγορίου. Τα θέσμια χάθηκαν και κάθε σχετικό έγγραφο κάηκε με το κάψιμο των αρχοντικών του Νούτσου στα Γιάννινα, στο Καπέσοβο και στο Σκαμνέλι.

Το 1828 οι Ζαγορίσιοι κάτω από την πίεση των Τούρκων κατακτητών και με τη σύμπραξη πολλών «προσκυνημένων» αναγκάστηκαν να φτιάξουν νέα σουρούτια. Από το 1828 το Ζαγόρι υποτάχθηκε και άρχισε να πληρώνει μεγάλους φόρους, κράτησε όμως μια υποτυπώδη αυτοδιοίκηση με προεστό διορισμένο. Οι Τούρκοι τοποθέτησαν τοπικές φρουρές και το Ζαγόρι έπαψε να αποτελεί την πολιτιστική έπαλξη του Έθνους.

2. Η μουσική παράδοση της περιοχής

Το φαινόμενο της μετανάστευσης στο Ζαγόρι επηρέασε καθοριστικά τις τοπικές κοινωνίες. Σχεδόν όλοι οι Ζαγορίσιοι από το 17^ο αιώνα ξενιτευόταν. Χώρες που κυρίως πήγαιναν ήταν η Βλαχία, η Ρωσία, η Μικρά Ασία, η Αυστρία, η Ουγγαρία και η Αίγυπτος.

Με τα ταξίδια τους οι Ζαγορίσιοι δεν έφεραν μόνο τον πλούτο έφεραν και ιδέες από τα πολιτιστικά και πνευματικά ρεύματα που επικρατούσαν στην Ευρώπη και στα τρία κέντρα του Ελληνισμού, με τα οποία έρχονταν σε επαφή. Έπαιρναν στοιχεία από αυτά και τα αφομοίωναν στο περιβάλλον τους.

Στο Ζαγόρι τη χρονική περίοδο 1400 - 1800 τα κυριότερα μουσικά όργανα που έπαιζαν οι ντόπιοι λαλητάδες ήταν ο ταμπουράς, η φλογέρα, η λύρα, ο ζουρνάς και το ντέφι. Λέει ένας στίχος από τη συλλογή του Πασσώβ:

«Φέρε το λαγούτο μου το δόλιο ταμπουρά μου»

Και σε ένα δίστιχο που έχει καταγράψει ο Κ. Βαρζώκας:

«Πάρε εσύ τη λύρα σου και εγώ τον ταμπουρά μου
Και πάμε να μεθύσουμε κάτω στην πεθερά μου»

Στο Ζαγόρι έλεγε ο αείμνηστος Κ. Βαρτζώκας:

«...Στα μακρινά χρόνια όπου δεν υπήρχαν παρέες οργανοπαικτών, τα γλέντια, οι βεγγέρες, οι γάμοι, οι αρραβώνες, οι ονομασίες και τα τσιμπούσια ξεπερνιόταν με τα τραγούδια των συνδαιτυμόνων. Μέρες ολόκληρες το γλέντι στηνόταν με τραγούδι και χορό όπου όλοι τους προσπαθούσαν να το κρατήσουν ζωντανό».

Στα μέσα του περασμένου αιώνα εμφανίστηκαν στην περιοχή το κλαρίνο, το βιολί, το λαούτο και το ντέφι. Κάποιες κομπανίες στην περιοχή χρησιμοποιούσαν και σαντούρι (οι Στουμπαίοι στο Πάπιγκο).

Το θαύμα είναι ότι ένα όργανο όπως είναι το κλαρίνο μέσα από τη χρήση που του έγινε από τους παλιούς λυράρηδες και ζουρνατζήδες ή όσους δούλευαν διάφορους τύπους φλογέρας ή τσαμπούνας καθιερώθηκε ως κύριο όργανο της δημοτικής μας μουσικής.

Το «πέραςμα» του κλαρίνου από τις δυτικές συγκερασμένες κλίμακες στις Ελληνικές - Ανατολίτικες έγκειται στα εκφραστικά μέσα που μεταχειρίζονταν οι λαϊκοί οργανοπαίκτες στα μελίσματα, στα γλισσάντα, το βιμπράντο και τους αυτοσχεδιασμούς.

Και στάθηκαν αρκετά 150 χρόνια για το κλαρίνο και λίγα περισσότερα για το βιολί που ως τυφλό όργανο μπορεί να παίξει όλες τις μουσικές κλίμακες - για να εξελληνιστούν αυτά τα όργανα που αρχικά ήταν ξένα σώματα για την ελληνική μουσική και τις κλίμακές της. Το λαούτο όργανο αραβικής προέλευσης είναι το κατεξοχήν συνοδευτικό όργανο στη Ζαγορίσια κομπανία. Ένα μουσικό όργανο άλλωστε ανήκει στη λαϊκή παράδοση μιας χώρας μόνο όταν ο λαός της έχει τραγουδήσει με το όργανο αυτό τους καημούς και τους πόθους του και μάλιστα και σε περιόδους κρίσιμες ανεξάρτητα αν έχει έλθει από έξω ή είναι εφεύρεση δική του.

Αυτή η εξέλιξη, η καινοτομία και η αλλαγή είχε και μία άλλη ενεργητική συνέπεια για τη μουσική παράδοση του Ζαγορίου. Έκανε δημιουργικούς τους ίδιους τους λαϊκούς οργανοπαίκτες που δεν αρκούνταν πια στο να εκτελούν και να ερμηνεύουν. Πολλοί από αυτούς αξιοποίησαν και το έμφυτο συνθετικό τους ταλέντο.

Για συγκεκριμένες οργανικές μελωδίες, αλλά και ορισμένα τραγούδια ξέρουμε ότι οι δημιουργοί τους δεν ήταν «το συλλογικό πνεύμα» και ο ανώνυμος λαός αλλά ο πολύ γνωστός και επώνυμος λαϊκός οργανοπαίκτης μιας σχετικά πρόσφατης εποχής.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Βιολιστής Λάλος Φάκος από τη Βελτσίστα ο οποίος συνέθεσε δύο αριστουργήματα της Ζαγορίσιας μουσικής παράδοσης: τους «κλέφτες τους Βελτσεστινούς» και το «Πάπιγκο» που παίζονται μέχρι σήμερα.

Ο Χ. Σούλης μας δίνει πληροφορίες και για κάποιους άλλους ταλαντούχους λαϊκούς μουσικάντηδες που είχαν επιδόσεις στη σύνθεση και την ποίηση, όπως ο Νίνιος, ο Μπεκιάρης και ο Κλωτσιάρης από το Ζαγόρι.

Τελευταίο δημιουργό στην Ήπειρο θυμόμαστε τον Ζαγορίσιο Κώστα Καψάλη που έπαιζε βιολί στην κομπανία «Τακούτσια» και ο οποίος συνέθετε πολλά τραγούδια μελοποιώντας με το δοξάρι του τα δικά του στιχοπλάκια στα γλέντια της περιοχής.

Το δημοτικό τραγούδι της περιοχής έχει επηρεαστεί από τα τέσσερα κέντρα του Ελληνισμού (Πόλη, Σμύρνη, Βλαχιά και Αίγυπτο) με τα οποία οι Ζαγορίσιοι έρχονταν σε επαφή λόγω του ξενιτεμού.

Με το πέραςμα του χρόνου το δημοτικό τραγούδι με την υψηλή του εκφραστική δύναμη μορφοποιήθηκε και ντύθηκε μελωδικά από τους ντόπιους λαϊκούς μουσικάντηδες οι οποίοι διαμόρφωσαν τη μουσικοχορευτική παράδοση της περιοχής που επιβιώνει μέχρι σήμερα.

Οι λαϊκοί μουσικοί του Ζαγοριού με τη συχνή επαφή που είχαν με τους Τούρκους των Ιωαννίνων μπόρεσαν και αποκόμισαν περισσότερα μουσικά στοιχεία και εμπλούτισαν τα τραγούδια τους. Στα Γιάννινα λειτουργούσαν τα Καφέ Αμάν στα οποία έπαιζαν οι ίδιοι μουσικοί που γλεντούσαν τους Ζαγορίσιους.

Το Ζαγορίσιο τραγούδι γράφει ο Γ. Παπαδάκης είναι ταυτόσημο με το Γιαννιώτικο όσον αφορά στο μελωδικό κυρίως αλλά και στο ρυθμικό χαρακτήρα του. Αυτό οφείλεται στην τακτική επικοινωνία των Ζαγορισίων με τους Γιαννιώτες και αντίστροφα αλλά και στις πολύ καλές σχέσεις του Αλή Πασά με τους Ζαγορίσιους άρχοντες.

Ένα μεγάλο μέρος του Ζαγορίσιου ρεπερτορίου αποτελείται από Γιαννιώτικα τραγούδια. Οι λαϊκοί μουσικοί έφεραν και τραγούδια από άλλα μέρη της Ελλάδας στην περιοχή. Στο Ζαγόρι ακούγεται και το κλέφτικο από τη Στερεά Ελλάδα και το Τσάμικο από την Πελοπόννησο αλλά και το αστικό τραγούδι της Πόλης και της Σμύρνης.

Άλλωστε τα Ζαγορίσια τραγούδια παίζονται πάνω σε Ανατολίτικες και Βυζαντινές κλίμακες τροπικές με εξελιγμένες μελωδίες. Δεν απουσιάζει βέβαια και το αρχέγονο πεντατονικό στοιχείο.

Το Ανατολικό Ζαγόρι επηρεάστηκε άμεσα από τις βλαχόφωνες περιοχές της Πίνδου τόσο στις μουσικές φόρμες όσο και στο χορευτικό ρεπερτόριο.

3. Λαϊκοί οργανοπαίκτες του Ζαγορίου

Το καλύτερο ίσως συγκρότημα της περιοχής ήταν του Νικόλα Νίνου (δεκαετία του '20) από τη Βίτσα. Ο Ν. Νίνος έπαιζε κλαρίνο, ο Δημήτρης και ο Παναγιώτης Γκανάς ή Ρούντας έπαιζαν βιολί, ο Αθανάσιος Μπεκιάρης λαούτο και ο Κων/νος Μανούσος ντέφι.

Στη Βίτσα λίγο αργότερα (1930 - 1940) είχαμε και την κομπανία του Νούσια Κόντου (κλαρίνο). Στο σχήμα αυτό συμμετείχαν ο Γιάννης Γκανάς (λαούτο), ο Παναγιώτης Γκανάς (βιολί) και ο Κων/νος Μανούσος (ντέφι).

Την ίδια χρονική περίοδο στο Πάπιγκο ξεχώριζε ο Αθανάσιος Στούμπος (κλαρίνο), ο Δημήτρης Στούμπος (βιολί) και ο Αλέξης Καψάλης (ντέφι). Στο Μονοδένδρι οι παλιότεροι θυμούνται γύρω στα 1920 τον Σταύρο Κοντό και τον Τάκη Μπακρό που έπαιζαν κλαρίνο, τον Ηλία Κουσιουρή στο ντέφι και τον Μπαρμπασάκη στο λαούτο.

Στους Φραγγάδες είχαμε στη δεκαετία του '30 την κομπανία του Κώστα Μάτσια και στον Μανασσή τον Τόλη Ντούσιο (λαούτο) και τον Τάκη Νέτσιο (ντέφι).

Αξιόλογους μουσικούς είχε και η Μπάγια (Κήποι) του Ζαγοριού. Μερικοί ξεχώρισαν προπολεμικά όπως ο Κλωτσιάρας (κλαρίνο), Αγησίλαος Δέρβας (κλαρίνο), ο Βασίλης Μπελίτος (σαντούρι), ο Γιώργος Μπελίτος (βιολί), ο Λύτης και ο Νίκος Δέρβας (λαούτο).

Την ίδια εποχή καλό όνομα στην περιοχή είχε και ένα σχήμα στη Δοβρά (Ασπράγγελι) που έπαιζαν ο Σωκράτης Σαρρέας (κλαρίνο), ο Στέφανος Σαρρέας (βιολί), ο Αθανάσιος Σαρρέας (λαούτο) και ο Βασίλης Σαρρέας (ντέφι).

Γύρω στα 1930 στο Τσερβάρι (Ελαφότοπος) είχαμε τον Γρηγόρη Καψάλη (παππού του σημερινού αξιόλογου κλαριντζή Γρηγόρη Καψάλη) και τον Ντίνο Καψάλη που έπαιζαν κλαρίνο, τον Δημήτρη Στούμπο (βιολί), τον Ξενοφόντα Τράκη (λαούτο), τον Αλέξη Καψάλη (ντέφι).

Στην περιοχή δε παλιότερα είχε μεγάλη φήμη κάποιος Λαΐστας που έπαιζε κλαρίνο.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Εμφύλιο η κοινωνική δομή της περιοχής άλλαξε. Τα αίτια ανάγονται κυρίως στην αιμορραγία του έμφυλου δυναμικού της. Ωστόσο συγκροτήθηκαν κάποιες αξιόλογες κομπανίες στην περιοχή.

Στη μουσική μνήμη των Ζαγορισίων τη σημαντικότερη θέση κατέχουν τα «Τακούτσια». Ένα συγκρότημα με εξηντάχρονη παρουσία στην περιοχή.

Αποτελούνταν από τους αδελφούς Κώστα Καψάλη (βιολί), Σπύρο Καψάλη (λαούτο) και Γιώργο Καψάλη (τραγούδι, δεύτερο κλαρίνο). Ήταν παιδιά του Τάκη Καψάλη που έπαιζε βιολί γι' αυτό και το συγκρότημα ονομάστηκε «Τακούτσια» (τα παιδιά του Τάκη). Κοντά σε αυτούς πήγε και ο ξάδερφος τους Χρήστος Καψάλης ή Ζιούλης που τραγουδούσε και έπαιζε ντέφι.

Το σχήμα το συμπλήρωσαν τρεις μεγάλοι κλαριντζήδες της Ηπείρου, ο Φίλιππας Ρούντας από τα Δολιανά, ο Πολυχρόνης Καψάλης από τα Κάτω Πεδινά και ο Γρηγόρης Καψάλης από τον Ελαφότοπο, ο καθένας με εικοσαετή θητεία στο συγκρότημα.

Ένα αξιόλογο επίσης σχήμα ήταν αυτό που συγκροτήθηκε στα Κάτω Πεδινά μετά το 1950 από τον Γιάννη Κώτση (κλαρίνο), Ηλία και Περικλή Κώτση (βιολί), Χριστόφορο Τράκη (λαούτο, τραγούδι), Γρηγόρη Κατσαρό (λαούτο, κιθάρα) Κων/νο Τράκη (ντέφι).

Όλοι τους ήταν αδέρφια και γαμπροί και το συγκρότημα ονομάστηκε «Περικλούτσια».

Σήμερα τη μουσικοχορευτική παράδοση του Ζαγοριού την αποδίδουν στις διάφορες περιστάσεις, τρεις κυρίως μουσικοί οι οποίοι συγκροτούν ανάλογες κομπανίες με διάφορους οργανοπαίκτες. Ο μεγάλος δεξιοτέχνης από τον Ελαφότοπο Γρηγόρης Καψάλης, ο Λευτέρης Σαρρέας από τους Ασπραγγέλους και ο Γιάννης Κατσιούπης από τη Λεπτοκαρυά.

4. Ο χορός στην περιοχή

Παρακολουθώντας και εξετάζοντας με προσοχή τα χορευτικά μοτίβα της περιοχής τα οποία αποδίδονται από ηλικιωμένους χορευτές διακρίνεις την κίνηση που είναι ιδιαίτερα προσαρμοσμένη στο Δώριο αυστηρό ύφος της Ηπείρου.

Το μουσικό και χορευτικό ρεπερτόριο στο Δυτικό και Κεντρικό Ζαγόρι είναι σχεδόν το ίδιο. Ελάχιστες είναι οι χορευτικές παραλλαγές που καταγράφηκαν από χωριό σε χωριό.

Οι ξενιτεμένοι έφεραν στην περιοχή περισσότερα τραγούδια και πολύ λίγους χορούς (Χόρες, Θειακός, Βαλς).

Στο Δυτικό και Κεντρικό Ζαγόρι τους χορευτές τους διακρίνει η αργή κίνηση που υπογραμμίζεται με το βαρύ πάτημα και το ευθυτενές στήσιμο πάντα σε κυκλική διάταξη. Το σχήμα του χορού διαφέρει στο Ανατολικό Ζαγόρι. Σε πολλά χωριά (Γρεβενίτι, Πέτρα) ο χορός αρχίζει με τη «Βυργινάδα» η οποία δεν χορεύεται στα βήματα του «Παλιού Ζαγορίσιου» αλλά «σκόρπια» και «αντικρυστά».

Στο Ανατολικό Ζαγόρι η ρυθμική αγωγή είναι πιο γρήγορη και ο χορός πολλές φορές καταλήγει σε ένα θριαμβευτικό κρεσέντο.

Στο Ζαγόρι βλέπεις χορούς που συναντάς και σε άλλα μέρη της Ηπείρου (Στα δύο, στα τρία, τσάμικους, γρήγορους χασάπικους, φυσούνι, παπαδιά κλπ).

Αξιόλογο ενδιαφέρον παρουσιάζουν όμως οι χοροί (ιδιόμορφοι) που καθορίζουν το χορευτικό ρεπερτόριο της περιοχής και που δεν τους συναντάς σε άλλα μέρη της Ηπείρου.

Εκτός από τον κλασσικό «Ζαγορίσιο» σήμερα θα έχουμε την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε τη «Φράσια», το «Πάπιγκο», το «Μέτσοβο», την «Μπουλονάσαινα», το «Λιασκοβίκο», τον «Αλάμπη», τη «Διπλή Γκάιντα», του «Κίτσιου», τη «Γράβα». Προσοχή στα «τσακίσματα» και στις «μύτες» χαρακτηριστικά λένε οι παλιές Ζαγορίσιες.

5. Πανηγύρια

Τα πανηγύρια ήταν εορταστικές εκδηλώσεις που σκοπό είχαν την εξύψωση του θρησκευτικού συναισθήματος, της κοινωνικής συναναστροφής και κυρίως τη συνάντηση και επικοινωνία των συγγενών και των χωρικών όλου του Ζαγορίου. Στα πανηγύρια γινόταν προξενιά, εμπορικές συζητήσεις, αλλαγή σκέψεων και προσπάθεια φιλικής επικοινωνίας όλων των Ζαγορισίων. Η επικοινωνία αυτή είχε μεγάλη εκπολιτιστική σημασία, όλοι προσπαθούσαν να έχουν το καλύτερο πανηγύρι. Γλέντι στο μεσοχώρι, επισκέψεις, τραπέζια, κρασοκατάλυξη, ξενύχτι και διασκέδαση έδιναν ψυχική ευφορία και χαρούμενη διάθεση. Τότε γινόταν επίδειξη πλούτου, μόδας, καθαριότητας, πολιτισμού και αρχοντιάς και άρχιζε η άμιλλα της καλύτερης εμφάνισης του κάθε χωριού και η πολιτιστική πρόοδος. Κρεβάτια με σελτέδες και παπλώματα αρωματισμένα με λεβάντα, βασιλικά και αρώματα. Μεταξωτά μαντίλια, καναπέδες στρωμένοι, κουρτίνες κεντημένες, «μπάσια» στρωμένα με φλοκάτες, βελέντζες, κιλίμια και ωραία χαλιά. Υφάσματα εκλεκτά από όλα τα μέρη της Μικράς Ασίας, Βαλκανικής και Ρωσίας. Ασημένια «τάσια» και κεντητές «απλάδες». Ασημένια κουτάλια γλυκού και ποτήρια χρυσοκεντημένα, πρόσφεραν το αρωματισμένο «γλυκό» στους επισκέπτες. Δροσερά υπόγεια με καρδάρια τυρί και βούτυρο, παστρουμά και γκαβρωμά για το χειμώνα, βαρέλια κρασί και ρακί, πετιμέζια και μουστόπιτες ήταν στο κελάρι της καλής νοικοκυράς. Πίτες από τυρί, παγούδα, λάχανα, κολοκύθια με γίδινο βούτυρο και αγνό τυρί ευχαριστούσαν και του πιο απαιτητικούς φαγάδες. Τα πανηγύρια διασώθηκαν ως σήμερα, δυστυχώς όμως άρχισαν να χάνουν την παλιά τους μορφή.

Σήμερα τα πράγματα έχουν αλλάξει ριζικά. Οι περισσότερες λειτουργίες των πανηγυριών έχουν χαθεί, επειδή χάθηκαν οι λόγοι ύπαρξης τους και όμως εξακολουθεί να γίνεται έστω και αγνώριστο σε σχέση με το παρελθόν, διότι αποτελεί την τελευταία επιβεβαίωση της αυτόνομης κοινοτικής ζωής.

Το πανηγύρι είναι και τώρα μια καλή ευκαιρία για να γνωρίσουμε όσους από τους παραδοσιακούς χορούς εξακολουθούν να χορεύονται ακόμη, κυρίως από τους γεροντότερους του χωριού.

Αποσπάσματα από κείμενα Ζαγορισίων στα οποία περιγράφεται το ύφος των ζαγορισίων χορών:

«Τα παλιά ζαγορίσια τραγούδια ήταν ήσυχα στρωτά και ήρεμα....» Κ. Βαρζώκας

«Ο χορός εκείνος, όταν χορευόταν από γυναίκα που ήξερε να χορεύει ήταν ένα κέντημα των ποδιών που γινόταν στον τόπο με καλοζυγισμένα, μικρά βήματα, με τσακίσματα και φιγούρες γεμάτες χάρη και μεράκι, που εναρμονίζονταν απόλυτα προς όλες τις κινήσεις των χεριών και του κορμιού.

Στητές οι γυναίκες εκείνες προσπαθούσαν να μη σηκωθεί λίγο πιο πάνω από το χώμα ο ποδόγυρος, που άφηναν μόνο όσο χρειαζόταν να φαίνονται τα κομψά βήματα.

Με ελαφρά σκυμμένο το κεφάλι χωρίς να τους υπολείπεται η λεβεντιά έμοιαζαν με το γνωστό αρχαίο γλυπτό της «σκεπτομένης Αθηνάς» καθώς και το μαντίλι της Βιέννας σκέπαζε ανάλαφρα το μέτωπο και αφηνόταν πίσω ο τζωβρές να πέφτει στο ολοκέντητο σαϊάκι» γράφουν οι Πέτσας και Σαραλής από την Αρίστη.

ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ

1. Σύντομη Ιστορική ανασκόπηση

Μικρή και απόμερη τούτη η γωνιά του Ελληνικού χώρου απλώνεται ανάμεσα στα Βορειοηπειρωτικά σύνορα, τα Σουλιώτικα βουνά και λούζεται από το Ιόνιο πέλαγος.

Η σημερινή έκταση του νομού Θεσπρωτίας δεν ανταποκρίνεται στο χώρο που καταλάμβανε η αρχαία Θεσπρωτία. Η έκτασή της αυξομειώθηκε αλληλοδιάδοχα, ακολουθώντας την ιστορική μοίρα του Θεσπρωτικού λαού.

Στη Θεσπρωτία, όπως υποδουλώνουν σκόρπια αρχαιολογικά ευρήματα, υπολογίζεται ότι έζησε κατά την Παλαιολιθική και Νεολιθική περίοδο (40.000 - 2.500 π.χ) ο **Νεαντερταλοειδής** τύπος ανθρώπου και ο **HOMO SAPIENS**.

Κατά την εποχή του χαλκού (2.500-1.900 π.χ) κατοικήθηκε όπως όλη η Ήπειρος, από προελληνικά φύλλα (Πελασγούς, Κάρες, Λέλεγες). Στην Μεσοελλαδική περίοδο (1.900-1.600 π.χ.) κατεβαίνουν από το βορρά οι πρώτοι Έλληνες, οι Θεσπρωτοί. Θεσπρωτικό φύλο ήταν και οι Έλλοπες, Σελλοί ή Ελλοί που κατοικούσαν στην περιοχή της Δωδώνης. Οι «ανιπτώποδες και Χαμαιώναι», Ελλοί ή Σελλοί ήταν οι ιερείς του Δωδωναίου Δία αλλά και οι κάτοικοι γενικότερα της περιοχής της Δωδώνης. Η ετυμολογική συγγένεια με την ονομασία Έλληνες και Ελλάς, μας υποδηλώνει πως πρέπει να θεωρήσουμε αυτή την περιοχή σαν αρχέγονο λίκνο του πολιτισμού μας. Το μικρό φύλο των Ελλών φαίνεται πως βάφτισε προοδευτικά όλο τον Ελλαδικό χώρο.

Η Θεσπρωτία αυτά τα χρόνια όπως και στα κατοπινά, δεν ήταν απομονωμένη από την άλλη (νότια) Ελλάδα. Οι κτηνοτρόφοι της ορεινής ενδοχώρας αναγκάζονταν, σαν οι σημερινοί Σαρακατσαναίοι, να ξεχειμάζουν τα κοπάδια τους και στα παραλιακά μέρη της Θεσπρωτίας, όπου έφθαναν Μυκηναίοι έμποροι ανταλλάσσοντας το προϊόντα τους – και με τον καιρό- εγκαταστάθηκαν αποικίες.

Οι Θεσπρωτοί από νωρίς εμφανίζονται σαν ναυτικό έθνος υπολογίσιμο. Παίρνουν ενεργό μέρος στον Τρωικό πόλεμο και στους Περσικούς πολέμους. Στις διηγήσεις του Ομήρου υπάρχουν διάσπαρτες τέτοιες πληροφορίες.

Στην Θεσπρωτία από νωρίς τοποθετήθηκε η είσοδος του άραχλου Άδη, όπου διαπεραίωνε από την Αχερουσία λίμνη τις ψυχές των νεκρών ο «βαρκάρης». Χάροντας, με πληρωμή έναν οβολό, αφού «ποτάμι» είχαν χύσει τα δάκρυα στον «ασφόδελο λειμώνα», σχηματίζοντας έτσι τον Κωκυτό ποταμό. Εδώ τοποθέτησαν οι αρχαίοι το Νεκρομαντείο, το μαντείο των νεκρών, που συχνά το επισκέπτονταν για να επικοινωνήσουν με την μεσολάβηση των «αετονύχηδων» ιερέων του με τους νεκρούς στον κάτω κόσμο. Εδώ βρίσκονταν και το αρχαιότερο Μαντείο της Δωδώνης.

Η κάθοδος των Δωριέων (1.100 π.Χ.) αναστάτωσε και τη Θεσπρωτία. Θεσπρωτικά φύλα μετανάστευσαν με αρχηγέτες τον Θεσσαλό προς τη Θεσσαλία και τον Γραικό προς την Γραική χώρα της Βοιωτίας. Γράες (=γραικοί , graecii) αποίκησαν την Κύμη της Ιταλίας τον 8^ο αιώνα. Να στάθηκαν άραγε οι αίτιοι που οι Λατίνοι μας ονόμασαν Graecia και Γραικούς;

Η περίοδος 1100-700 π.χ. (Ελληνικός μεσαίωνας) είναι σκοτεινή και για τη Θεσπρωτία. Ηλείοι και Κορίνθιοι άποικοι εγκαθίστανται στα ΝΔ της παραλίας.

Ζουν «κατά κόμας», ασχολούνται με την κτηνοτροφία και γεωργία, διοικούνται από κληρονομικούς βασιλιάδες και λατρεύουν τους Ολύμπιους θεούς. Μιλούν την δωρική διάλεκτο.

Τον καιρό του Πελοποννησιακού πολέμου (431- 404 π.χ.) η Θεσπρωτία δεν μένει αμέτοχη στην εμφύλια διαμάχη. Εδώ έγινε η μεγαλύτερη μεταξύ Ελλήνων ναυμαχία στα ΣΥΒΟΤΑ (433 π.χ.), ανάμεσα στο συμμαχικό στόλο των Κορινθίων και του ενωμένου στόλου Κερκυραίων και Αθηναίων, που με λεπτομέρειες ιστορεί ο Θουκυδίδης.

Αυτά τα χρόνια η Θεσπρωτία αποκτά σταθερό γεωγραφικό πλαίσιο. Ο ποταμός Θύαμις (σημ. Καλαμάς) «αφορίζει» κατά τον Θουκυδίδη, την Ελαιάτιδα και την Κεστρίνη χώρα σε δύο αυτοτελείς περιοχές.

Πολιτικό και θρησκευτικό κέντρο αρχικά ήταν η Ελέα, κοντά στο χωριό Βέλιανη της Παραμυθιάς, στα μέσα του 4^{ου} αιώνα ήταν η πόλη Τιτάνη (σημ. Γκούμανη) σε επίκαιρη και γραφική τοποθεσία, δίπλα στο φράγμα Καλαμά. Η ονομασία της από το ΤΙΤΑΝΟΣ (ΓΥΨΟΣ), λευκός ασβεστόλιθος, που αφθονεί στην περιοχή. Πρέπει ν'αριθμήσουμε γύρω στις 6000 – 8000 κατοίκους. Διέθετε και λίθινο θέατρο. Η περίμετρός της φθάνει στο 2.400 μ. Είναι από τις πιο καλοδιατηρημένες αρχαίες πόλεις. Οι συστηματικές ανασκαφές που άρχισαν πριν χρόνια φέρνουν σε φως αξιόλογες πληροφορίες και ευρήματα και φωτίζουν πληρέστερα την ιστορία της Θεσπρωτίας.

Άλλες αξιόλογες αρχαίες πόλεις και οικισμοί της Θεσπρωτίας είναι:

Η Τορύνη, η Ελίνα, η Εύροια, η Φωτική, η Κεστρίνη, η Φανοτή, η Ραβενή, η Βρυάνιον, η Βουλωρός, ο οικισμός στο Γαρδίκι των Φιλιατών κ.α.

Η σημερινή πρωτεύουσα της Θεσπρωτίας η Ηγουμενίτσα, ήταν μάλλον «λιμνήν έρημος» κατά τον Θουκυδίδη.

Η Θεσπρωτία στα Μακεδονικά χρόνια προσαρτίζεται στο «άρμα»της υπόλοιπης Ηπείρου και ακολουθεί την τύχη της. στα χρόνια του Πύρρου (297 - 272 π.χ) ζει τις νίκες και τις ήττες του.

Στα Ρωμαϊκά χρόνια συμπαρατάσσεται με το μέρος των Μακεδόνων και αγωνίζεται για την αντιμετώπιση των Ρωμαίων κατακτητών. Το 168 π.χ. μετά την συντριβή του Περσέα στην Πύδνα, ο νικητής Ρωμαίος ανθύπατος Αιμίλιος Παύλος σέρνει δούλους στη Ρώμη 150.000 Ηπειρώτες και καταστρέφει- 4 ώρες μετά την ανατολή του ηλίου – δια πυρός και σιδήρου 70 Ηπειρώτικες πόλεις, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι Θεσπρωτικές. Ήταν η αρχή του τέλους. Η Θεσπρωτία γίνεται μέρος της Ρωμαϊκής Επαρχίας της Μακεδονίας αρχικά και της Αχαΐας αργότερα.

Ο χριστιανισμός πρέπει να ριζοβόλησε γρήγορα στη Θεσπρωτία και από δω να διαδόθηκε στα ενδότερα. Στα Βυζαντινά χρόνια η Θεσπρωτία ανήκε αρχικά στο Ανατολικό Ρωμαϊκό κράτος ως το 1204, οπότε δημιουργήθηκε το ισχυρό Δεσποτάτο της Ηπείρου, στο οποίο και προσαρτήθηκε.

Το 1431 η Θεσπρωτία υπέκυψε στον Τουρκικό ζυγό. Το πυκνό σκοτάδι της σκλαβιάς συντάραξαν το 1612 τα επαναστατικά κηρύγματα του **Διονύσιου του Σκυλόσοφου**, μοναχού στο μοναστήρι Αγ. Δημητρίου ανάμεσα Κεράσοβο και Ραδοβίτσι. Ο εθνικός παλμός και το όραμα της λευτεριάς ξεθώριασαν μετά την αποτυχία της επανάστασης αλλά ποτέ δεν έσβησαν.

Οι ηρωικοί αγώνες τέλος μιας χούφτας αδούλωτων ψυχών, των Σουλιωτών, εναντίον του Αλή Πασά, το ηρωικό τόλμημα του καλόγερου Σαμουήλ (που καταγόταν από το Λίμποβο Φιλιατών) και ο αντρίκιος θάνατος των Σουλιωτισσών έμειναν στην αιωνιότητα σαν σύμβολα λεβεντιάς και παλικαροσύνης, νίκης της ζωής ενάντια στο θάνατο.

Αυτά είναι λιγόλογα η Θεσπρωτία μας, ένα προαιώνιο λίκνο πολιτισμού και ένα μετερίζι της λευτεριάς και της αντρειοσύνης.

2. Η Θεσπρωτία σήμερα

Ο νομός Θεσπρωτίας περιλαμβάνει σήμερα τέσσερις επαρχίες: Θυάμιδος, Φιλιατών, Σουλίου και Μαργαριτίου, οκτώ δήμους και δύο κοινότητες με συνολικά 165 μικρούς ή μεγάλους οικισμούς.

Μεγαλύτερος σε πληθυσμό είναι ο δήμος Ηγουμενίτσας που περιλαμβάνει τις περιοχές γύρω από τον όρμο της Ηγουμενίτσας, με έδρα την ομώνυμη πόλη, πρωτεύουσα του νομού.

Μεγαλύτερος σε έκταση είναι ο δήμος Φιλιατών, καλύπτοντας το σύνολο σχεδόν την ομώνυμη επαρχίας, στα δυτικά και βόρεια του ποταμού Καλαμά, μεταξύ του ποταμού και των ελληνοαλβανικών συνόρων.

Διακρίνεται για τη γλωσσική καθαρότητα και την αυτοτέλεια των εθίμων του. Η γεωφυσική του υφή συντέλεσε στη διάκριση: Πανωχώρια, Κατωχώρια και τα χωριά της Σκάλας.

Ο δεύτερος σε έκταση δήμος είναι αυτός της Παραμυθιάς, που εκτείνεται στο μεγαλύτερο μέρος της επαρχίας Σουλίου και στην ιδιαίτερα σημαντική πεδιάδα της Παραμυθιάς, η οποία κατοικήθηκε πυκνά από Μέση Παλαιολιθική μέχρι σήμερα.

Ο δήμος Μαργαριτίου στη Ν.Α. Θεσπρωτία περιλαμβάνει τα χωριά στις παρυφές της εκτεταμένης ομώνυμης πεδιάδας.

Ο δήμος της Σαγιάδας, μιας περιοχής με πλούσια πολιτιστική παράδοση, εκτείνεται βόρεια της παλιάς κοίτης του Καλαμά, μέχρι την ελληνοαλβανική μεθόριο.

Ο δήμος Συβότων με έδρα την Πλαταριά, εκτείνεται στις πεδινές και λοφώδεις περιοχές γύρω από τους όρμους Πλαταριάς και Συβότων.

Ο δήμος Αχέροντα, με έδρα το Γαρδίκι, καταλαμβάνει το ανατολικό τμήμα της εύφορης πεδιάδας του Κωκυτού μέχρι τον ποταμό Αχέροντα, αμέσως μετά την έξοδο από τη χαράδρα του Σουλίου.

Μικρότερος σε πληθυσμό και έκταση είναι ο δήμος Παραποτάμου με έδρα τον ομώνυμο οικισμό στην παραποτάμια ζώνη του Καλαμά.

Η κοινότητα Πέρδικας, μια περιοχή με έντονη τουριστική ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια διαθέτει από τις ομορφότερες ακρογιαλιές της Β. Δ. Ελλάδας.

Η κοινότητα Σουλίου βρίσκεται στο δυσπρόσιτο ομώνυμο οροπέδιο γνωστό από τους αγώνες των κατοίκων του εναντίον των Τούρκων και του Αλή Πασά.

3. Η μουσική παράδοση της Θεσπρωτίας

Η μουσικοχορευτική παράδοση της Θεσπρωτίας προσδιορίζεται με δύο μεγάλες ενότητες. Η πρώτη με την επαρχία Φιλιατών και η δεύτερη με την επαρχία Παραμυθιάς. Η περιοχή της Θεσπρωτίας, η οποία παρουσιάζει αυτοτέλεια στα έθιμα και στη μουσικοχορευτική της παράδοση είναι η περιοχή «πέρα από το ποτάμι». Η επαρχία Φιλιατών, με τα χωριά της Μουργκάνας, τα Πανωχώρια, τα Κατωχώρια και τα χωριά της Σκάλας.

Στα «Πανωχώρια» το τραγούδι δεν εκτελείται μονοφωνικά. Διακρίνουμε ένα γηγενές ιδιότυπο αρχαϊκό στυλ πολυφωνίας. Πρόκειται για μικρές χορωδίες τεσσάρων έως οκτώ ατόμων, που τραγουδούν τρίφωνα και τετράφωνα πολυφωνικά τραγούδια, στα οποία δεσπάζουν συγχορδίες με διαστήματα δεύτερης και τέταρτης και προσομοιάζουν με τη Βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική ως προς τις αναλογίες των φωνών. Η πολυφωνική μουσική της περιοχής, που τη συγκροτούν οι ξεχωριστές φωνές του παρτή, του γυριστή ή τσακιστή ή κλώστη και του ισοκράτη μοιάζει με αυτή της Βορείου

Ηπείρου(Λειβαδιάς) και του Πωγωνίου. Η περιοχή των «Πανωχωρίων» έχει τα ίδια ηχοχρώματα με την περιοχή «Λειβαδιά» της Βορείου Ηπείρου και χορεύουν και τους ίδιους χορούς(«Στα δύο», «Στα τρία», Μπεράτι, Κλέφτες, Τσακιστός, Πωγωνίσιος, Πέρδικα, Παλιό Πωγωνί κλπ.). Ξεχωριστή μορφή σύνθεσης παρουσιάζουν οι χοροί «στα δύο» και «στα τρία», που συναντάμε στην Κεραμίτσα. Έχουν απaráμιλλη γοητεία γιατί αποδίδονται με κλίμάκες MINOPE και MANZOPE.

Η δεύτερη μεγάλη ενότητα είναι αυτή της **επαρχίας Παραμυθιάς**. Αλληλοκαλύπτεται όσον αφορά τη δομή και τη λειτουργία με τους κατοίκους του Σουλίου, του Μαργαριτίου και τους Σαρακατσάνους που υπάρχουν στην περιοχή. Διαμορφώνει μια ιδιόχρωμη και ιδιόμορφη μουσικοχορευτική παράδοση, με τα δικά της εκφραστικά και τεχνοτροπικά στοιχεία. Η χορογραφική δημιουργία στην περιοχή διαμορφώθηκε ανάλογα με τους εθνικοϊστορικούς και πολιτικο-οικονομικούς παράγοντες καθώς και με τις αισθητικές αντιλήψεις και προτιμήσεις των κατοίκων της.

Στα χορευτικά δρώμενα της περιοχής, προβάλλονται ιδιαίτερα τα ελληνικά πολιτισμικά στοιχεία, η εθνικότητα και τα ιστορικά γεγονότα της περιοχής που έχουν σαν αφετηρία(σημείο αναφοράς),τους αγώνες των Σουλιωτών.

Προπολεμικά στην περιοχή δεν υπήρχαν πολλές μουσικές κομπανίες. Ο χορός στηνόταν τραγουδιστά χωρίς τη συνοδεία μουσικών οργάνων. Το τραγούδι λεγόταν αντιφωνικά από άνδρες και γυναίκες.

Αυτοί οι χοροί ανάγονται στη μακρινή αρχαιότητα, στα αρχαία ποιητικά μέτρα των ελεγείων και άλλων μορφών χωροχρονικών τεχνών.

Τα τελευταία 50 χρόνια τα δρώμενα αυτά έχουν εκλείψει στην περιοχή. Ντόπιες κομπανίες προσάρμοσαν το παίξιμό τους στο ρεπερτόριο των τραγουδιών.

Αυτό συνέβη και με τις κομπανίες που έρχονται από τα Γιάννινα. Πολλές φορές οι λαϊκοί μουσικοί στην περιοχή συνθέτουν καινούρια τραγούδια με σημεία αναφοράς τη σουλιώτικη εθιμοτυπία. Δεν λείπουν βέβαια και τα νέο-δημοτικά ακούσματα που σήμερα πλασάρονται πιο εύκολα.

Το χορευτικό σχήμα στην περιοχή εντάσσεται στην τοπική χορευτική εθιμοτυπία.

Παλιότερα υπήρχε τυπικό στη σειρά των χορευτών και των χορευτριών στον κύκλο. Η σειρά αντανακλούσε αξίες στις οποίες στηρίζονταν η κοινωνία, κοινωνική θέση του άνδρα και της γυναίκας.

Στην παραδοσιακή κοινωνία, με την αρχέγονη κοινωνική δομή και τις αυστηρές αξίες στήνονταν ξεχωριστοί χοροί ανδρών και γυναικών.

Σήμερα πιάνονται ανάμικτα οι άνδρες με τις γυναίκες και ο χορός γίνεται κυρίως με παρέες(οικογένεια, φίλοι). Το σχήμα του χορού είναι ο ανοικτός κύκλος.

Στα χωριά σήμερα της περιοχής επικρατεί πανηπειρωτικό ρεπερτόριο στα τραγούδια, στη μουσική και στους χορούς. Για την ανάγκη του γλεντιού σήμερα έρχονται στην περιοχή κομπανίες απ' όλη την Ήπειρο.

Η περιοχή του Σουλίου βρίσκεται στα όρια των νομών Θεσπρωτίας, Πρεβέζης και Ιωαννίνων. Ένα πέταλο βουνών την περικλείει από δυτικά, βόρεια και ανατολικά, ενώ το βαθύ φαράγγι του Αχέροντα την καθιστά απροσπέλαστη από το νότο.

Ανατολικά της σουλιώτικης οροσειράς, ανάμεσα στις ανατολικές υπώρειες των βουνών του Σουλίου και στις δυτικές απολήξεις του όρους Ολύτσικα (Τόμαρος) σχηματίζεται μια αρκετά πλατιά και γόνιμη κοιλάδα, η Λάκκα Σουλίου.

Η εθιμική ζωή της περιοχής έχει ως σημείο αναφοράς τους αγώνες και τη θυσία των Σουλιωτών.

Στους Παπαδάτες (Κάτω Λάκκα) επιβιώνει και σήμερα τις ημέρες του Πάσχα (Παρασκευή) το Καγκελάρι, ένα χορευτικό δρώμενο το οποίο εκτελείται με ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια από μικρούς και μεγάλους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα τραγούδια της περιοχής αλλά και τα κινητικά μοτίβα του μεγαλόπρεπου αυτού χορού.

Στην κορυφή του χορού πιάνονται οι γεροντότεροι. Ακολουθούν οι νεότεροι και οι γυναίκες.

Οι χορευτές πλέκουν τα χέρια τους έτσι ώστε τα δάχτυλα του ενός να είναι περασμένα στα δάχτυλα του διπλανού.

Πλεγμένοι είναι και οι αγκώνες των χορευτών. Σχηματίζουν ημικύκλιο στην πλατεία, έξω από την εκκλησία του χωριού και αφού ολοκληρωθεί το «δέσιμο» των χορευτών οι κορυφαίοι-οι γεροντότεροι-αρχίζουν το τραγούδι. Τραγουδούν πρώτα σε στάση και επαναλαμβάνουν αντιφωνικά οι νεότεροι που ακολουθούν.

Η κίνηση είναι επιβλητική, ανδροπρεπής. Διαφέρει από την κίνηση «μέσα-έξω» που συναντάμε σε άλλους πασχαλινούς χορούς στην Ήπειρο. Κίνηση που πατάει δυνατά και ρυθμικά τη γη. Σύμφωνα με την παράδοση, συμβόλιζε το πάτημα της σκλαβιάς.

Όταν ο χορός «στρώσει» τότε δύο κορυφαίοι χορευτές αποσπώνται από τις θέσεις τους, κινούνται προς το εσωτερικό του κύκλου και με επιτόπια ανάλαφρα χοροπηδήματα, δίνουν μια αέρινη εικόνα στο πανάρχαιο δρώμενο που επιβιώνει ακόμη και σήμερα.

Το κινητικό μοτίβο επαναλαμβάνεται επάνω σε 15/σύλλαβους ποιητικούς στίχους, σε εξάσημο ρυθμό που αναλογεί στο αρχαίο σχήμα του αντίσπαστου (U,-, -U).

Στο ρεπερτόριο των ηλικιωμένων «μερακλίδων» ξεχωρίζει κανείς χορούς που αξίζει να μνημονευτούν:

1) Μαλίμπασης

Οργανικός χορός που χορεύεται κυρίως από άνδρες. Ρυθμός 7/8. Σήμερα παίζεται από λίγους παλιούς καλούς μουσικούς. Αν και επισήμως επτάσημος χορεύεται σαν συρτός «στα δύο». Το κινητικό μοτίβο του χορευτικού γεγονότος είναι το αποφασιστικό βήμα ανδρικού χαρακτήρα. Κύρια και λιτή η κίνηση πάντα προς τα μπρος, με λαβή των χεριών στο ύψος των ώμων. Χαρακτηριστική είναι η κίνηση των χορευτών σε κάποια σημεία των ισχυρών «τέμπο» που συγκαθίζουν πατώντας με τα δύο πόδια στη γη.

2) Χοροί «στα τρία»

Τα πιο πολλά τραγούδια αναφέρονται στους αγώνες των Σουλιωτών. Ο χορός έχει μεγαλοπρέπεια, με μια όμορφη πολεμική αγριάδα. Χορός θελκτικός και συναγερμικός στον οποίο τονίζεται η ευθυτενής κορμοστασιά και υπογραμμίζεται το βαρύ πάτημα.

3) Τσιτομήτρος

Από τους αγαπημένους οργανικούς σκοπούς των γερόντων της περιοχής. Ρυθμός 5/4. Χορός που δεν έχει τυπικό και καθορισμένα βήματα. Ο πρωτοχορευτής αυτοσχεδιάζει την ώρα του χορού. Το χέρι ο κορυφαίος το έχει πάντα παράλληλα με το έδαφος και στο δωρικό άκουσμα του πεντάσημου ρυθμού, ο χορευτής εκστασιάζεται και προσπαθεί να είναι ιδιαίτερα αυστηρός στις κινήσεις του.

4) Μαρίκα

Από τους αγαπημένους ρυθμούς της περιοχής, σε πεντάσημο ρυθμό. Στα κινητικά μοτίβα των μερακλήδων διακρίνει κανείς ελεγχόμενες άρσεις των ποδιών. Πολλοί ηλικιωμένοι τον χορεύουν και στα βήματα του παλιού ζαγορίσιου.

5) Μαύρο πουλάκι

Ιστορικό τραγούδι σε εξάσημο ρυθμό. Αναφέρεται στην καταστροφή του Σουλίου. Σύνθετος χορός όσον αφορά τα μοτίβα. Περιλαμβάνει κινήσεις από τσάμικο, αλλά και αργές επιβλητικές άρσεις των ποδιών επί τόπου. Μοιάζει με τους «κλέφτες».

6) Παραμυθιά

Χορός σε 4/4.Κοσμικός χορός με τον οποίο τελειώνει, κορυφώνεται το γλέντι στην περιοχή σε ρυθμό κρεσέντο.

Άλλοι χοροί που συνηθίζονται στην περιοχή είναι:

7) Το Καραμαντάτικο (αυτοσχεδιασμός)

8) Μπεράτι (υπάρχει τυπικό)

9) Οσμάν - Τάκας (αυτοσχεδιασμός)

10) Πέρδικα(υπάρχει τυπικό)

11) Καλονυχτιά - Περδικομάτα(υπάρχει τυπικό)

12) Τσακιστός (υπάρχει τυπικό)

4. Οργανοπαίκτες

Η Θεσπρωτία και τα Σουλιωτοχώρια είχαν ως καμάρι το Διαμαντή Σλούτα ή Μάντζιο. Αξιόλογοι ήταν επίσης και οι Μπουκαλαίοι που εργάζονταν κυρίως στην Παραμυθιά καθώς και ο μάγος στο βιολί, από το Μαργαρίτι, Τάκης Τζέμος.

Αγαπημένη κομπανία στην περιοχή ήταν αυτή των Χαλκιάδων. Προπολεμικά ξακουστός στην περιοχή ήταν κάποιος Μπαντίδος.

Στα Πανωχώρια των Φιλιατών έρχονται και κομπανίες από τη Βόρειο Ήπειρο.

Σήμερα στην περιοχή ξεχωρίζουν ο Σπύρος Αντωνίου (Μαργαρίτι), ο Βαγγέλης Ρίζος (Παραπόταμος), ο Γιώργος Βρακάς και το συγκρότημα των Κολιούσηδων από την Ηγουμενίτσα. Τα ηχοχρώματα της περιοχής αποδίδουν πολύ καλά ο Σταύρος Καψάλης με τον Πέτρο Λούκα.

5. Μουσικά όργανα

Το διαδεδομένο όργανο της περιοχής είναι το κλαρίνο. Σε συνδυασμό με το βιολί, το λαούτο και το ντέφι, αποτελούν την κλασική μορφή της κομπανίας που συναντιέται και σε άλλες περιοχές του ηπειρωτικού χώρου.

Αξίζει να σημειωθεί πως σε πολλές περιοχές της Θεσπρωτίας που μετοίκησαν Σουλιώτες μέχρι τη δεκαετία του '60 χρησιμοποιούσαν το «πραμπέλι». Ήταν ταψί από χαλκό που με επιδέξια περιφορά από αυτόν που το έπαιζε, με τα ανάλογα κτυπήματα από τα δαχτυλίδια που φορούσε, έβγαζε ήχους και κρατούσε το ρυθμό στα γλέντια των κατοίκων.

6. Φορεσιές

Στα χωριά του Σουλίου και της Λάκκας Σουλίου παρατηρούνται τα ίδια έθιμα όσον αφορά το διαχωρισμό μεταξύ της καλής φορεσιάς και της καθημερινής. Από συνεντεύξεις που έγιναν στα χωριά Πεντόλακκο, Βρυσούλα, Έλαφο, Δερβίζιανα, Γεωργάνοι, Αχλαδέα, Γράσδενη και Ζωτικό φαίνεται ότι παρ' όλο που οι αποστάσεις τους δεν ήταν κοντινές, είχαν ίδιες συνήθειες, ίδιο τρόπο ζωής, καθώς συνεννόηση και αλληλοβοήθεια. Έτσι η ενδυμασία εκείνη την εποχή ήταν όπως περιγράφεται παρακάτω:

6.1 Ανδρική φορεσιά

Η ανδρική φορεσιά χωρίζεται σε καθημερινή και σε καλή (επίσημη). Καλή φορεσιά θεωρούνταν η φουστανέλα που φορούσαν στα πανηγύρια, στους γάμους και στις γιορτές. Λίγες ήταν οι οικογένειες που είχαν φουστανέλα γιατί «χρειάζονταν πολλοί παράδες για να γίνει μια τέτοια φορεσιά».

Την επίσημη φορεσιά φόραγε ο γαμπρός που αν δεν την είχε τη ζητούσε από κάποιον χωριανό. Θεωρούνταν μεγάλη τιμή να δίνει κάποιος τη φορεσιά του στο γαμπρό.

Αυτή η φορεσιά ήταν και για τα πανηγύρια όπως αναφέρθηκε. Οι νέοι στολίζονταν περισσότερο από τους γέρους και έμπαιναν στον χορό καμαρωτοί για να δείξουν τη λεβεντιά τους στις ανύπαντρες κοπέλες, στους προξενητάδες ή στα υποψήφια πεθερικά τους.

Η καλή ενδυμασία αποτελούνταν από τη φουστανέλα, το πισιλί και το γιλέκο, κεντημένα σε διάφορα σχέδια. Πισιλιά με βελούδο ή τσόχα, κόκκινα και γεράνια, έφτιαχναν όσοι είχαν κάποια οικονομική άνεση.

Το πουκάμισο ήταν άσπρο, με πλατιά μανίκια και γιακά, κεντημένο με ακρίβεια και προσοχή σε κάθε σημείο.

Το καλσόν ήταν άσπρο κι αυτό, υφαντό και από πάνω περνούσαν την καλτσοδέτα που είχε μαύρη φούντα. Η σκούφια που είχαν στο κεφάλι ήταν κόκκινη με μαύρη κοντή φούντα.

Το σελάχι το είχαν για τον καπνό, μαζί η κουμπούρα και το μαχαίρι που τα περνούσαν στη μέση και έδειχναν την αρχοντιά του άντρα. Πάνω σε αυτά πρόσθεταν τα ασημικά στο στήθος.

Τα τσαρούχια των ανδρών και των γυναικών ήταν χωρίς φούντα, με μακριά λυγιστή, που έγερνε λίγο προς τα πίσω, μύτη. Αργότερα μπήκε η φούντα στα τσαρούχια.

Μετά το 1900 περίπου αρχίζει η αλλαγή της φορεσιάς. Τη φουστανέλα αντικατέστησε η σαλιβάρα στην καθημερινή ενασχόληση. Έφτανε μέχρι πιο κάτω από το γόνατο και το χρώμα ήταν άσπρο και μαύρο. Το πισιλί αντικαταστάθηκε από το απλό γιλέκο, το οποίο σταύρωνε μπροστά. Πάνω στο γιλέκο προστέθηκαν και τσέπες όπου έμπαινε το ρολόι με την αλυσίδα.

Στη μέση έδενε το ζωνάρι, που ήταν μαύρο πλεκτό. Η σκούφια έγινε κοντή μαύρη χωρίς φούντα.

Αναλυτικά το πισιλί και το γιλέκο

Εκείνοι που είχαν παράδες έφτιαχναν αρχοντική φορεσιά, που θεωρούνταν το πισιλί και το γιλέκο. Αυτά γίνονταν από τσόχα σε χρώμα γεράνιο(σκούρο μπλε) ή βυσσινί. Ο λαός τα έφτιαχνε από αργαλίσιο μάλλινο δίμιτο ύφασμα(στη φωτογραφία φαίνεται πισιλί με ύφασμα σε άσπρο χρώμα, κεντημένα με μαύρο κορδόνι).

Το γιλέκο ήταν μαύρο σταυρωτό και είχε δεξιά και αριστερά τσέπες. Στον γύρο του γιλέκου, στο μπροστινό μέρος και στις τσέπες έμπαιναν άσπρα σιρίτια, που συμπληρώνονταν με ασημένια στολίδια. Απαραίτητο ήταν το ρολόι με την αλυσίδα που έμπαινε στην τσέπη του γιλέκου. Η αλυσίδα δένονταν από την κουμπότρυπα του γιλέκου κι έρχονταν προς τα κάτω, σχηματίζοντας καμπύλη.

Η κάπα

Προεργασία του μαλλιού

Κατά τη διάρκεια του χειμώνα που επικρατούσαν άσχημες καιρικές συνθήκες οι κάτοικοι φορούσαν την κάπα, που γινόταν απαραίτητα από μαλλί τράγου. Το γνέσιμο

του μαλλιού γινόταν διαφορετικά για το στημόνι και το υφάδι. Η ύφανση γινόταν στον αργαλειό και από κει το ρούχο πήγαινε στη «γούρα» (κάτι σαν δεξαμενή) της νεροτριβής όπου το νερό έπεφτε με πίεση εκεί. Έτσι δημιουργούνταν ισχυρή δίνη και το ανεβοκατέβαζε. Εκεί μέσα έπρεπε να δουλευτεί τρεις με τέσσερις μέρες μέχρι να πήξει.

Γενικότερα, η κάπα είχε πολύ τρίχωμα, με αποτέλεσμα το νερό της βροχής να γλιστράει και να πέφτει, χωρίς να περνάει στο εσωτερικό και να φτάνει στο σώμα. Προσφέρονταν επίσης τη νύχτα για ύπνο στις στάνες και στα βουνά. Όταν έμεναν ώρες στο βουνό με τα ζωντανά τους και ήθελαν να κοιμηθούν, έστρωναν τη μισή κάπα κάτω και με την υπόλοιπη σκεπαζόταν. Η κάπα είχε και κουκούλα (κατσούλα) που προστάτευε το κεφάλι από το κρύο.

Η φορεσιά της κάπας θεωρούνταν αρχοντιά, κυρίως αν ήταν σε χρώμα σταχτί (κάνουτο). Η συγκέντρωση τέτοιου χρώματος μαλλιού ήταν δύσκολη γιατί σπάνιζαν οι τράγοι με τέτοιο είδος τριχώματος.

Το κοντοκάπι

Μετά την κάπα φορέθηκε το κοντοκάπι το οποίο προστάτευε περισσότερο από το κρύο και τη βροχή και το φορούσαν οι τσοπάνηδες. Φτιαχνόταν κι αυτό από μαύρο τραγίσιο μαλλί, ήταν απλό, στενό, με πιο στενά μανίκια.

Στην περιοχή επίσης φορέθηκε από τους κατοίκους η φλοκάτα, που ήταν φτιαγμένη από πρόβειο μαλλί. Για την κατασκευή της έκοβαν το ύφασμα σε δύο κομμάτια, ένα για το μπροστά μέρος και το άλλο για το πίσω. Αριστερά και δεξιά ενώνονταν στα πλάγια με το πίσω κομμάτι.

Η φλοκάτα ήταν χρήσιμη για τα καλοκαίρια και τον ξηρό καιρό. Ήταν ελαφριά και εύκολη στη χρήση.

6.2 Γυναικεία φορεσιά

Μελετώντας τη γυναικεία φορεσιά από μέσα προς τα έξω παρατηρούμε αρχικά το φουστάνι το οποίο ήταν φτιαγμένο από μαλλί που ύφαιναν στον αργαλειό. Το χρώμα του ήταν άσπρο, με κέντημα στον ποδόγυρο, στις άκρες των μανικιών και στο στήθος.

Πάνω από το φουστάνι φορούσαν το μιτάνι, που ήταν βαμβακερό ύφασμα, σε χρώμα κόκκινο και κεντημένο με σατέν (κατημέδες) σε διάφορα χρώματα. Το μιτάνι ήταν ανοιχτό στο στήθος, σε σχήμα αυγού και άφηνε να ξεχωρίζουν τα «κεντίδια» του φουστάνιου. Το ύψος του έφτανε λίγο πιο κάτω από τη μέση. Από πάνω συμπλήρωνε το ζωνάρι φτιαγμένο στον αργαλειό, σε άσπρο ή μαύρο χρώμα. Απαραίτητη ήταν η ποδιά που τη φορούσαν με καμάρι αφού όριζε την αρχοντιά της κάθε νοικοκυράς.

Τελευταίο έμπαινε το σιγκούνι (γκιούρτα). Το χρώμα του ήταν άσπρο ή λουλακί. Το δεύτερο θεωρούνταν πιο αρχοντικό. Πάνω στο σιγκούνι έραβαν βελούδα κεντημένα κόκκινα και μπλε. Αυτά που ήταν κεντημένα στην πλάτη έφταναν μέχρι τη μέση, ενώ μπροστά ερχόταν μέχρι λίγο πιο κάτω από το στήθος. Το σιγκούνι έδενε με την πόρπη και άλλα ασημικά που έπεφταν μπροστά.

Στα πόδια φορούσαν κάλτσες με ξόμπλια, πλεγμένες σε σχέδια ροκούλα και σταφυλάκι πολύχρωμο. Το μπροστά μέρος συμπλήρωνε μικρή φούντα. Οι κάλτσες δεν είχαν πατούσες αλλά τσουρέπια κοντά κάτω από τις κάλτσες.

Στο κεφάλι απαραίτητο ήταν το μαντήλι, που στόλιζαν με ασημικά. Τα πιο παλιά χρόνια πάνω από το μαντήλι φορούσαν σκουφάκι σε διάφορα χρώματα εκτός από άσπρο.

Τα μαλλιά τους τα έπλεκαν κοτσίδες, τις οποίες μάζευαν πάνω από τα αυτιά και τις έδεναν στο πάνω μέρος του κεφαλιού με ένα σχοινάκι που το έπλεκαν μαζί με τις κοτσίδες για να περισσεύει και να το δένουν στο τέλος.

Για τις καθημερινές ασχολίες η φορεσιά ήταν απλή, με πολύ λιγότερα ή και καθόλου κεντήματα. Για σιγκούνι φορούσαν τη φλοκάτα, φτιαγμένη όπως το σιγκούνι, με τα φλόκια από τη μέσα μεριά. Το χρώμα ήταν ίδιο. Το μαντήλι ήταν κι αυτό πολύ απλό και δεν το στόλιζαν. Η ποδιά ήταν κι αυτή πολύ απλή αφού χρησιμοποιούνταν για τις καθημερινές ασχολίες, για όλες τις δύσκολες δουλειές της νοικοκυράς, προκειμένου να μην λερώνει το φουστάνι της.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΖΟΚΑΣ

Ο Παναγιώτης Τζόκας είναι μουσικός παραγωγός της Ε.Ρ.Τ. Από το 1998 μέχρι το 2005 διατέλεσε αρχισυντάκτης του Δικτύου Ηπείρου της ΕΡΑ και ανταποκριτής όλων των ραδιοφωνικών προγραμμάτων της Ε.Ρ.Τ. στην Ήπειρο.

Μέλος της Δ.Ο.Λ.Τ., ασχολείται με την έρευνα της μουσικοχορευτικής παράδοσης της περιοχής από το 1981, παρουσιάζοντας πολλές εκπομπές στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Υπεύθυνος του Μουσικού Αρχείου του Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Ερευνών εξέδωσε το 1995 το μουσικό λεύκωμα «ΠΟΛΥΦΩΝΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ» μετά από ενδελεχή έρευνα στην περιοχή. Συνέβαλλε στην έκδοση του πολιτιστικού συνδέσμου Ζαγορισίων «ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΠΟΥ ΛΕΜΕ ΣΤΟ ΖΑΓΟΡΙ» και στην έκδοση της Δ.Ο.Λ.Τ. με τα τραγούδια από το Λούψικο Κόνιτσας. Εξέδωσε το δίσκο ακτίνας CD «ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ» και το μουσικό λεύκωμα «ΜΕΛΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΜΠΕΛΙΑ», ενώ αυτόν τον καιρό βρίσκονται στη διαδικασία της παραγωγής με την επιμέλεια του, δύο λευκώματα, ένα με πολυφωνικά τραγούδια από την ΠΟΛΥΤΣΑΝΗ της Βορείου Ηπείρου και ένα με τη μουσικοχορευτική παράδοση της Σουλιώτικης Συμπολιτείας.

Συνεργάστηκε και συνεργάζεται σε θέματα λαϊκών χορών ως τεχνικός σύμβουλος με πολλούς πολιτιστικούς φορείς της Ηπείρου (ΝΕΛΕ, Πνευματικά Κέντρα, Συλλόγους και Αδελφότητες). Την παράδοση της περιοχής την παρουσίασε με διαλέξεις και ομιλίες σε πολλά μέρη της Ελλάδας αλλά και στο εξωτερικό.

Μέσα από την εκπομπή «μουσικό οδοιπορικό στην Ήπειρο» συνεχίζει να καταγράφει τη μουσική παράδοση της Ηπείρου για την ΕΡΤ.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΖΟΚΑΣ:

Μουσικός Παραγωγός ΕΡΤ, Χοροδιδάσκαλος

Δ) ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΧΙΟ

Σίμος Καραολάνης

1. Χίος, Γεωγραφία και Ιστορία

Η Χίος, το νησί των λεμονανθών, της τουλίπας, των αρωμάτων και της μαστίχας, είναι το πέμπτο σε μέγεθος ελληνικό νησί (842 km²) και μαζί με τα νησιά Ψαρά, Αντίψαρα και Οινούσες, απαρτίζει το νομό Χίου που ανήκει διοικητικά στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου.

Το μήκος των ακτών της είναι 210 km. Ο πληθυσμός της είναι 50.814 κάτοικοι (απογραφή 2001). Βρίσκεται 10 ν.μλ. ανατολικά των Ψαρών και 25 ν.μλ. νοτιοδυτικά της Λέσβου. Το μεγαλύτερο μέρος του νησιού (κεντρικά και βόρεια) είναι ορεινό. Το νότιο τμήμα είναι μάλλον πεδινό, με τον εύφορο κάμπο των εσπεριδοειδών και τους λόφους των μαστιχοχωριών με τις ελιές και τα μαστιχόδεντρα, να κυριαρχούν.

Η πρωτεύουσα Χίος είναι χτισμένη στο κέντρο περίπου της ανατολικής ακτής. Εδώ βρίσκεται το κεντρικό λιμάνι του νησιού και λίγο νοτιότερα το αεροδρόμιο. Η πόλη της Χίου εξακολουθεί να είναι το διοικητικό, οικονομικό και πνευματικό κέντρο του νησιού. Το νησί έχει 65 περίπου οικισμούς. Λίγα μόλις μίλια (6) χωρίζουν τη Χίο από τη Μικρά Ασία, γι' αυτό και το νησί ήταν επί αιώνες στενά συνδεδεμένο με τα κέντρα ελληνικού πολιτισμού που ανθούσαν στην απέναντι ακτή.

Εκτός από το Δήμο Χίου, στο κεντρικό τμήμα του νησιού όπου παρατηρείται και η μεγαλύτερη πληθυσμιακή συγκέντρωση, βρίσκονται οι Δήμοι της Ομηρούπολης, του Αγίου Μηνά και των Καμποχώρων. Στο νότιο Τμήμα του νησιού, στη γη της μαστίχας, αναπτύσσονται σε 21 οικισμούς οι Δήμοι των Μαστιχοχωριών και της Ιωνίας. Στο βόρειο μέρος του νησιού, έχουμε το Δήμο Καρδαμύλων ανατολικά και το Δήμο Αμανής δυτικά, με έδρα τη Βολισσό.

Τα ευρήματα από ανασκαφές σε διάφορα σημεία του νησιού, πιστοποιούν την εγκατάσταση ανθρώπων από τη Νεολιθική εποχή. Το όνομα του νησιού οφείλεται κατά μία εκδοχή στον γιο του Ποσειδώνα, τον Χίο, ο οποίος ήταν και ο πρώτος οικιστής της, ή κατά μία άλλη εκδοχή στην Νύμφη Χιόνη, που ήταν κόρη του βασιλιά της Χίου Οινοπίωνα. Σύμφωνα με άλλους, το «Χίος» προέρχεται από φοινικική λέξη, που σημαίνει μαστίχα. Η Χίος επίσης ονομαζόταν και «Πιτυούσα», λόγω των μεγάλων εκτάσεων πευκοδάσους τις οποίες διέθετε, «Μάκρη», λόγω σχήματος και «Οφιούσα», από τα πολλά φίδια που ζούσαν στα δάση κατά την αρχαιότητα.

Οι πρώτοι κάτοικοι της Χίου αναφέρεται ότι ήταν Λέλεγες και Πελασγοί, ενώ αργότερα κατοικήθηκε και από τους Κρήτες. Μεταγενέστερα και συγκεκριμένα από τον 9^ο μέχρι και τον 7^ο π.Χ. αιώνα, εμφανίζονται στο νησί οι Ίωνες, οι οποίοι κυριάρχησαν, με αποτέλεσμα να γίνει η Χίος μέλος της Ιωνικής Ομοσπονδίας.

Ο 6^{ος} αι. π.Χ. χαρακτηρίζεται η χρυσή εποχή της Χίου, κατά τη διάρκεια του οποίου άνθισαν το εμπόριο, η ναυτιλία και οι τέχνες.

Η Χίος παραμένει ελεύθερη μέχρι το 512 π.Χ. οπότε καταλαμβάνεται από τον Πέρση στρατηγό Οτάνη παραμένοντας υπό Περσική κυριαρχία επί 50 χρόνια. Μετά την απόκτηση της ελευθερίας της συμμετέχει στην Αθηναϊκή Συμμαχία. Το 412 π.Χ. καταλαμβάνεται από τους Σπαρτιάτες και παραμένει υπό την κυριαρχία τους μέχρι το 370 π.Χ. οπότε ανακηρύχθηκε ανεξάρτητη πολιτεία. Το 331 π.Χ. καταλαμβάνεται από τους Μακεδόνες και στη συνέχεια ακολουθεί την πορεία όλου του Ελληνικού χώρου, με την υποδούλωση στους Ρωμαίους μέχρι το 350 μ.Χ. οπότε γίνεται τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Οι Βυζαντινοί παραχωρούν την Χίο το 1204 μ.Χ. στους Γενουάτες, οι οποίοι την κρατούν υπό την κυριαρχία τους μέχρι το 1566 μ.Χ. οπότε καταλαμβάνεται από τους Τούρκους. Από το 1346 μ.Χ και για όσο κράτησε η κυριαρχία των Γενουατών, η Χίος διοικείται από μια Γενουάτικη Εμπορική Εταιρεία, τη Μαόνα, τα μέλη της οποίας ανήκαν στην οικογένεια Ιουστινιάνι.

Κατά τη διάρκεια της Τουρκικής κατοχής, η Χίος απολάμβανε ιδιαίτερα προνόμια έναντι άλλων περιοχών της Ελλάδας, λόγω της μαστίχας, αλλά παρ' όλα αυτά έγινε προσπάθεια να αποτιναχθεί ο Τουρκικός ζυγός το 1822. Η επανάσταση απέτυχε, με αποτέλεσμα να σφαγιασθούν 30.000 περίπου άτομα. 47.000 πουλήθηκαν στα σκλαβοπάζαρα και πολλές δεκάδες χιλιάδες μετανάστευσαν σε άλλες περιοχές. Μία από τις περιοχές μετανάστευσης των διωγμένων Χιωτών ήταν και η Σύρος, όπου δημιούργησαν το πρώτο αστικό Ελληνικό κέντρο, την Άνω Ερμούπολη. Αποτέλεσμα του διωγμού και της σφαγής ήταν, από τον συνολικό πληθυσμό των 125.000 περίπου κατοίκων, να απομείνουν μερικές χιλιάδες μόνο στο νησί.

Στη συνέχεια ο πληθυσμός της Χίου αυξήθηκε σταδιακά μέχρι την επόμενη καταστροφή, που προκλήθηκε από το σεισμό του 1881, ο οποίος είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο 3.600 περίπου ατόμων και τη μετανάστευση αρκετών ακόμη. Σιγά-σιγά όμως η Χίος αρχίζει να βρίσκει και πάλι το ρυθμό της.

Στο διάστημα αυτό η Χίος παραμένει υπό Τουρκική κατοχή μέχρι τις 11 Νοεμβρίου του 1912, ημέρα της απελευθέρωσης της από τον Τουρκικό ζυγό και ημέρα τοπικής γιορτής του νομού, με εκδηλώσεις στα σχολεία, στρατιωτικές μονάδες, πολιτιστικά σωματεία κ.λ.π.

Το 1922 με την Μικρασιατική καταστροφή, η Χίος δέχεται κύμα προσφύγων από απέναντι, πολλοί από τους οποίους παρέμειναν και άλλοι συνέχισαν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας.

Η τελευταία κατοχή της Χίου ήταν η Γερμανική, την περίοδο 1940-44, στην διάρκεια της οποίας οι κάτοικοι της συμμετείχαν ενεργά στον αγώνα της Εθνικής αντίστασης.

Η Χίος θεωρείται πατρίδα του Ομήρου, του Γλαύκου ο οποίος πρώτος επεξεργάστηκε τον σίδηρο, των περίφημων γλυπτών της αρχαιότητας Μηκιάδου και των γιών του Αρχέμου και Βουπάλου (δημιουργοί της Σχολής της Χίου) και αρκετών επιφανών σε όλη τη διάρκεια της Ιστορίας της.

Στα νεότερα χρόνια της Χίου, μεταξύ αυτών που αναδείχτηκαν ήταν, ο Αδαμάντιος Κοραής, ο συγγραφέας Γιώργος Θεοτοκάς, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο Γιάννης Ψυχάρης, ο Ανδρέας Συγγρός, και ο Νεόφυτος Βάμβας.

Στην οικονομική της πορεία η Χίος ήταν πάντοτε Ναυτική περιοχή. Η μεγάλη ανάπτυξη της Χιακής Εμπορικής Ναυτιλίας αρχίζει μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο, με αποτέλεσμα σήμερα να θεωρείται αναλογικά η πρώτη Ναυτιλιακή περιοχή του κόσμου.

Εκτός από τη ναυτιλία σήμερα, στην οικονομία του νησιού βασικό ρόλο παίζει, η μετανάστευση και ο τουρισμός. Ακολουθεί η αγροτική παραγωγή και κυρίως η μαστίχα, ενώ η κτηνοτροφία συνεχώς περιορίζεται. Η βιοτεχνία απασχολεί ένα ποσοστό του ενεργού πληθυσμού και έχει σταδιακά περιοριστεί σε παραγωγή ποτών και γλυκών κουταλιού. Σημαντικό ρόλο στην οικονομία έχουν οι ιχθυοκαλλιέργειες τα τελευταία χρόνια. Επίσης η ίδρυση του Πανεπιστημίου Αιγαίου προωθεί το νησί οικονομικά και πνευματικά.

2. Η Μαστίχα της Χίου

Στο νότιο τμήμα του νησιού καλλιεργείται από αρχαιοτάτους χρόνους ο σχίνος ο μαστιχοφόρος (*Pistacia lentiscus* var. *Chia*) που παράγει τη μοναδική στον κόσμο χιώτικη μαστίχα. Ο Θεόφραστος, μαθητής του Αριστοτέλη, πρωτοπεριγράφει το σπανιότατο αυτό προϊόν τον 4^ο π.χ. αιώνα. Από τότε μέχρι σήμερα η μαστίχα συνεχίζει να είναι παγκόσμιο μονοπώλιο της Χίου, με πολλές χρήσεις στην αρωματοποιία, φαρμακευτική, ποτοποιία, ζαχαροπλαστική κ.λ.π. Ακόμη και βερνίκι βγαίνει από τη μαστίχα που χρησιμοποιείται ως στερεωτικό των χρωμάτων και τη ζωγραφική. Κυρίως στην αγιογραφία έχει μεγάλη χρήση - εικόνες ζωγραφισμένες με μαστίχα.

Ο Διοσκουρίδης και οι άλλοι συγγραφείς (γιατροί συνήθως) που αναφέρουν την μαστίχα κατά την αρχαιότητα, επαινούν τις ιατρικές και φαρμακευτικές της χρήσεις. Η μαστίχα έχει ευεργετική επίδραση, στο στομάχι, τα έντερα, το συκώτι, τα δόντια. Θεραπεύει τις αιμοπτύσεις και τη χρόνια βρογχίτιδα κατά τον Γαληνό. Κατά τον Μάρκελλο Εμπειρικό η μαστίχα συνιστάται για τις αρρώστιες των γεννητικών οργάνων.

Επιστημονικές έρευνες των τελευταίων χρόνων, δείχνουν ότι η μαστίχα μπορεί να θεραπεύσει το πεπτικό έλκος, να μειώσει την χολιστερίνη και το σάκχαρο του αίματος.

Ο Γάλλος Τουρνεφόρ που επισκέπτεται τη Χίου στις αρχές του 18^{ου} αιώνα γράφει: «Οι Σουλτάνες καταναλώνουν το μεγαλύτερο μέρος της μαστίχας που πηγαίνει στο παλάτι. Όλο το πρωί κάθονται και μασάνε μαστίχα με άδειο στομάχι, τόσο για να περάσουν την ώρα τους, όσο και για να γλυκάνουν την αναπνοή τους. Τα δάκρυα της μαστίχας τα βάζουν σε διάφορα φαγητά της κατσαρόλας και στο ζυμάρι του ψωμιού».

Στη σημερινή Χίο της γεύσης, η μαστίχα χρησιμεύει κυρίως για την παρασκευή του ούζου μαστίχα και του λικέρ, καθώς και για την παραδοσιακή τσίκλα. Επίσης χρησιμεύει για τον αρωματισμό του γλυκού μαστίχα. Η μαστίχα ως γλυκό υποδοχής διαδόθηκε τους τελευταίους αιώνες στα αστικά σπίτια της ελληνικής διασποράς. Με το όνομα «άσπρο γλυκό» συνεχίζει να είναι και σήμερα το επίσημο κέρασμα του Οικουμενικού Πατριάρχη της Κων/πολης.

Πολλά καλλυντικά σκευάσματα παρασκευάζονται και κυκλοφορούν στη Χίο αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα και το εξωτερικό.

Η μαστίχα υπήρξε πάντοτε κρατικό μονοπώλιο. Τα τελευταία 70 χρόνια τη μαστίχα διακινεί και εμπορεύεται η Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου.

3. Οι Χοροί και τα Τραγούδια

Η Χίος, έχει το δικό της μουσικοχορευτικό και ποιητικό χαρακτήρα, που είναι κατά πολύ διαφορετικός από εκείνο των άλλων νησιών μας. Κοινό γνώρισμα των κατοίκων, είναι η αγάπη τους για τη μουσική και την ποίηση, η ευχέρεια στην αρμογή του στίχου και της μελωδίας και το πάθος τους για το γλέντι και το χορό, που μπορεί να συνεχίζονται μερόνυχτα σε γάμους γιορτές και πανηγύρια, και προπαντός τις απόκριες, με επίκεντρο τα μαστιχοχώρια και ιδίως τα Μεσαιωνικά Μεστά, όπου γίνεται ξεφάντωμα με χορούς και τραγούδια.

Οι Συρτοί και οι καθαρά τοπικοί, τρίπατος, αράπ' σούστα, πυργούσικος, τρεχάτος, με τα καλαματιανά, ζεϊμπέκικα, καρσιλαμάδες και χασάπικα σε δεύτερο πλάνο, είναι το κύριο γνώρισμα της Χιώτικης μουσικοχορευτικής παράδοσης, που ανταποκρίνεται στον ήπιο χαρακτήρα των Χίων.

Οι ρυθμοί(μουσικά μέτρα) που συναντά κανείς στα τραγούδια, τις μελωδίες και τους χορούς της Χίου είναι:

α. 2/4 **β.** 4/4 **γ.** 7/8 (καλαματιανός) **δ.** 5/8 (2+3) με γύρισμα σε 9/8 (2+2+2+3) **ε.** 6/8 με γύρισμα σε 7/8 **στ.** 9/8 και 9/4 (2+2+2+3), (3+2+2+2), (2+3+2+2), (2+2+3+2), ζ) 3/4.

1) ΣΥΡΤΟΣ

Ο Συρτός είναι χορός που κυριαρχεί σε όλα τα γλέντια. Χορεύεται σε ζευγάρια, όπου ο άντρας βρίσκεται πάντα δεξιά της γυναίκας. Η λαβή γίνεται με μαντήλι και τα χέρια είναι λυγισμένα στο ύψος των ώμων. Είναι ιδιόμορφος συρτός, από τους ωραιότερους νησιώτικους, με ελεύθερη χορογραφική δομή, όπου ο καβαλιέρος έχει τον πρώτο λόγο και ασκεί τη δημιουργική του φαντασία ανεμπόδιστα, προσδίνοντας στο χορό τον προσωπικό του χαρακτήρα, τη ζωντάνια του και γενικότερα το ύφος του.

Η Χίος είναι ίσως η μοναδική περιοχή της Ελλάδας, που ο συρτός χορεύεται σε ζευγάρια και όχι σε κύκλο, γεγονός που φανερώνει την ανήσυχη φύση και δημιουργική διάθεση του Χιώτη και πιθανόν είναι εξελικτική μορφή του κυκλικού. Συνοδεύεται από πολλούς οργανικούς σκοπούς και τραγούδια.

Τα τραγούδια που ακούγονται συνήθως και διεκδικούν τη Χιώτικη καταγωγή είναι, «Σαν της Ωριάς το κάστρο», «Στην Αγιά Μαρκέλλα», «Ο Άγγελος», όπως και τα οργανικά «Παλιός ποταμός», «Παραλυμένος», «Μπαγδατιά». Επίσης, πολλές μελωδίες άλλων νησιών, συνοδεύουν αυτό το χορό. Τα ρυθμικά τους σχήματα, δίσημου(2/4) ή τετράσημου ρυθμού (4/4) και η ρυθμική τους αγωγή αργή ή γρήγορη, καθορίζουν και τον τρόπο εκτέλεσης των βημάτων: Αργά ή γρήγορα, συρτά ή πηδηχτά.

.....

2) ΚΡΗΤΙΚΙΑ ΛΕΜΟΝΙΑ (Σούστα)

Αν και είναι συρτός, έχει επικρατήσει μ' αυτό το όνομα, από τα λόγια του τραγουδιού. Χορεύεται με πιο πηδηχτά και γρήγορα βήματα, λόγω του τρόπου εκτέλεσης του μουσικού μέτρου των (2/4), κυρίως στα νοτιόχωρα και συνοδεύεται πάντοτε από τσαμπούνα και τουμπί.

3) ΧΙΩΤΙΚΟΣ (Ένα καράβι από τη Χίο)

Είναι χορός «στα τρία», με δύο διαφορετικά κινητικά σχήματα (μέρη), που το δεύτερο μπορεί να εκτελείται πιο γρήγορα, αν η ταχύτητα του ρυθμού είναι μεγαλύτερη. Χορεύεται σ' όλη τη Χίο με το γνωστό τραγούδι «Ένα καράβι από τη Χίο». Η λαβή γίνεται από τους ώμους.

Θεωρείται ο χορός των «Σχολείων». Χορευότανε πολύ σε όλα τα σχολεία της Χίου την περίοδο 1950-70. Δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία για το χορό. Πιθανόν στη νησιώτικη μελωδία του τραγουδιού, κάποιος δάσκαλος να προσάρμοσε τα βήματα «στα τρία», διαφορετικά στο γύρισμα της μελωδίας.. Ο ρυθμός του είναι δίσημος (2/4)

4) ΤΡΙΠΑΤΟΣ ή ΝΕΝΗΤΟΥΣΙΚΟΣ

Χορός των Νενήτων (χωριό της Ν.Α. Χίου). Χορεύεται σε ζευγάρια, το ένα πίσω από το άλλο και σε ορισμένο μουσικό μοτίβο, παίρνει το σχήμα κύκλου, χωρίς όμως να κλείνει. Ο καβαλιέρος βρίσκεται πάντα δεξιά της ντάμας. Η λαβή γίνεται με μαντήλι και τα χέρια είναι λυγισμένα στους αγκώνες.

Λέγεται ότι, οι ρίζες του χορού, βρίσκονται στους Βυζαντινούς χρόνους, τότε που στα νησιά του Αιγαίου κυριαρχούσαν οι πειρατές. Σύμφωνα με την παράδοση, ένας πειρατής αγάπησε μια δωδεκάχρονη κόρη από τα Νένητα και την απήγαγε. Δεν πέρασε όμως πολύς καιρός και ο πειρατής σκοτώθηκε σε ένα «ρεσάλτο». Η κόρη τότε παρακάλεσε τους συντρόφους του πειρατή να τη φέρουν πίσω στο χωριό της. Την έφεραν και την άφησαν στην παραλία της Βοκαριάς (παραλία των Νενήτων). Μόνη τώρα στην ακρογιαλιά, διστάζει να πάει στη μάνα της. Κάνει τρία πατήματα μπροστά, δειλιάζει όμως καιπισωγυρίζει. Από εδώ και η ονομασία του χορού «Τρίπατος»: Τρία πατήματα. Κυρίαρχο γνώρισμα του είναι η σοβαρότητα στις κινήσεις, η σεμνότητα και η μεγαλοπρέπεια.

Τα τραγούδια που συνοδεύουν το χορό, είναι κυρίως δύο: Το «Χέρια που δεν είδεν ήλιος» και το «Δώδεκα χρονών κορίτσι», αν και πολλά άλλα μπορούν να προσαρμοστούν στον τρίπατο, ανάλογα με την έμπνευση του ποιητή (τραγουδιστή). Είναι διατυπωμένα σε δεκαπεντασύλλαβο στίχο, όπως και τα μεσαιωνικά έπη και ορισμένες φορές, φαίνονται επηρεασμένα από τη λόγια παράδοση.

Ο ρυθμός είναι δίσημος (2/4) ή τετράσημος (4/4). Στ' άλλα χωριά της Χίου χορεύεται «συρτός» και στις Οινούσες, μικρό νησί Β. Α. της Χίου, καρσιλαμάς, σε (9/8).

5) ΠΥΡΓΟΥΣΙΚΟΣ

Χορεύεται στο χωριό Πυργί (από εκεί βέβαια και το όνομα), σε τριάδες: Δύο άντρες και μια γυναίκα που βρίσκεται στη μέση. Ο πρώτος άντρας κρατάει τη γυναίκα με μαντήλι από το δεξί της χέρι, ψηλά (λίγο πιο πάνω από τους ώμους) και ο άλλος «αγκαζέ» με το δεξί του. Κατά τη διάρκεια του χορού οι άντρες αντικαθίστανται από άλλους, ενώ η γυναίκα παραμένει μέχρι το τέλος. Αυτό πιθανόν να συμβολίζει ένα καθεστώς γυναικοκρατίας που οι Πυργούσοι υποσυνείδητα διατηρούν την ανάμνησή του.

Μία άλλη ερμηνεία που έχει δοθεί, είναι ότι, ο πυργούσικος απεικονίζει το πολύ συνηθισμένο φαινόμενο της απαγωγής των γυναικών στην κλειστή κοινωνία του Πυργιού. Ο πρώτος χορευτής είναι ο απαγωγέας γαμπρός και ο δεύτερος, ο φίλος του, που του προσφέρει βοήθεια.

Πέρα όμως από κάθε ερμηνεία, ο χορός αυτός είναι μοναδικός στο είδος του και εξαιρετικά ζωντανός, αντανακλά δε στην ορμητική ιδιοσυγκρασία του Πυργούση.

Παλιότερα συνοδευόταν από τσαμπούνα και τουμπί. Σήμερα από διάφορα όργανα και ο σκοπός είναι οργανικός (παλιά είχε και τραγούδι σε αυτοσχέδιους στίχους). Ο ρυθμός είναι δίσημος (2/4).

6) ΑΡΑΠ' ΣΟΥΣΤΑ ή ΑΡΑΠΗ ΣΟΥΣΤΑ ή ΣΟΥΣΤΑ ΒΟΛΙΣΣΟΥ

Αντικριστός χορός, που τα μέλη του ζευγαριού (δύο άντρες ή γυναίκα και άντρας) αυτοσχεδιάζουν. Η γυναίκα πολλές φορές κρατάει στα δυο της χέρια μαντήλι. Χορεύεται στη βόρεια Χίο και κυρίως στη Β.Δ.

Οι βορειοχωρούσοι λένε ότι ο καλός χορευτής χορεύει μέσα σε ένα «δακτυλίδι». Αυτό σημαίνει ότι, ο καλός χορευτής δεν χρειάζεται πολύ χώρο για να δείξει τις χορευτικές του ικανότητες. Γι' αυτό και ο συγκεκριμένος χορός χορεύεται με μικρά, αργά, βαριά και σουσταριστά βήματα (από εκεί και το «σούστα»).

Πήρε το προσωνύμιο «Αράπη», επειδή κάποτε τον χόρευε, και μάλιστα πολύ καλά, κάποιος πολύ μελαχρινός άντρας, με αποτέλεσμα το χαρακτηριστικό του χρώματος του δέρματός του, να δοθεί ως όνομα στο χορό αυτόν.

Αποδίδεται σε τετράσημο μέτρο (4/4) και συνοδεύεται από οργανικό σκοπό.

7) ΣΜΙΧΤΟΣ ή ΔΕΤΟΣ

Ο Σμιχτός, ήταν ο μοναδικός αποκριάτικος χορός που έδινε τον κυριότερο τόνο και το ξεχωριστό χρώμα στο αποκριάτικο ξεφάντωμα, γενικά σε όλη τη Χίο και σ' αυτήν ακόμη τη χώρα, λίγα χρόνια πριν.

Σε όλες τις συγκεντρώσεις που γίνονταν τις απόκριες για διασκέδαση, στα σπίτια καθημερινά και στις πλατείες των χωριών, τα απογεύματα των Κυριακών και την Καθαρή Δευτέρα, ο πρώτος χορός που χορευόταν και κρατούσε ώρες, ήταν ο σμιχτός.

Σήμερα χορεύεται σε πολλά χωριά, την τελευταία Κυριακή της αποκριάς και την Καθαρή Δευτέρα.

Είναι κυκλικός χορός «στα τρία», με λαβή σταυρωτή συνήθως ή από τους ώμους. Ο κύκλος μπορεί να είναι κλειστός ή ανοιχτός. Πολλές φορές σχηματίζεται γραμμή, όταν χορεύεται στις γειτονιές ή σε κεντρικούς δρόμους των χωριών.

Ονομάζεται έτσι από το σμίγω (ενώνομαι, αναμειγνύομαι), γιατί οι χορευτές είναι πολύ κοντά και κρατούν «δένουν» τα χέρια τους σαν αλυσίδα. Από το δέσιμο αυτό, σε πολλά χωριά πήρε το όνομα δετός. Στο Πυργί λέγεται διπλός από το διπλό κύκλο που σχηματίζουν. Εδώ παλιότερα οι κοπέλες, κρατούσαν αναμμένα κεριά. Τα κεριά τα προσφέρανε τα παλικάρια. Στην Καλαμωτή ονομάζεται κωλοσυρτός από το κωλοσέρνω και ίσως κωλοσυρτός από το θορυβώδη όχλο. Σε άλλα χωριά λέγεται, περπατητός, σιανός ή σιγανός, γυριστός, αγκαλιαστός, τραγουδητός, απηδινός και αποκριάτικος.

Τα τραγούδια του σμιχτού, ήταν στιγμιαίας έμπνευσης και το περιεχόμενό τους ποικίλο: Ρομαντικά, ερωτικά, επαινετικά, για τον τόπο και τους παρευρισκομένους, αλλά μερικές φορές και σκωπτικά. Το σκώμμα, μπορούσε να κλιμακωθεί από το απλό πείραγμα μέχρι την πιο καυστική σάτιρα, χωρίς όμως παρεξηγήσεις.

Τα τραγούδια είναι συνήθως αυτοτελή τετράστιχα, ο πρώτος και ο τρίτος στίχος είναι οκτασύλλαβοι και ο δεύτερος με τον τέταρτο επτασύλλαβοι και ομοιοκατάληκτοι. Δηλαδή κάθε δίστιχο, ισοδυναμεί με ένα δεκαπεντασύλλαβο στίχο του δημοτικού τραγουδιού.

Το καταπληκτικό είναι, ότι σχεδόν σε κάθε χωριό της Χίου έχουμε ξεχωριστή μελωδία του σμιχτού, στην οποία ταιριάζουν τα διάφορα δίστιχα ή τετράστιχα.

Ο κάθε χορευτής τραγουδάει με τη σειρά που έχει στον κύκλο, το δίστιχο και επαναλαμβάνουν στη συνέχεια όλοι οι άλλοι.

Ο ρυθμός συνήθως είναι δίστημος (2/4). Τον συναντάμε και σε τρίσημο ρυθμό (3/4) (Πυργί).

8) ΧΑΣΑΠΙΚΟΣ

Ο γνωστός χορός «στα τρία». Χορεύεται σε όλη τη Χίο, σε ανοιχτό κύκλο, με λαβή από τους ώμους, άλλοτε με πηδηχτά βήματα και άλλοτε στρωτά, ανάλογα με τη μελωδία και τη ρυθμική αγωγή.

Στο χωριό Άγιος Γιώργης Συκούσης (κεντρική Χίος), λέγεται και Αρμε(γ)ός. Χορεύεται μόνο την περίοδο της αποκριάς, με τη συνοδεία πάντοτε της τσαμπούνας και του τουμπιού, με ξεχωριστή τοπική μελωδία και στίχο.

Στη Β.Δ. κυρίως Χίο, έχουμε το οργανικό κομμάτι «Καλομοίρα», που παίζεται με διάφορα όργανα. Ο ρυθμός του, είναι δίστημος (2/4).

9) ΚΑΤΩ ΧΟΡΟΣ

Ζευγαρωτός αντικριστός χορός, με ελεύθερη χορογραφική δομή. Η γυναίκα πολλές φορές κρατάει στα χέρια της μαντήλι. Χορεύεται μόνο στον Άγιο Γιώργη τον Συκούση την περίοδο της αποκριάς με ζωηρά και πηδηχτά βήματα. Συνοδεύεται από την τσαμπούνα και το τουμπί πάντοτε. Συνήθως ακολουθεί το συρτό (γίνεται γύρισμα). Αποδίδεται σε δίστημο μέτρο (2/4).

10) ΣΙΓΑΝΟΣ ΚΑΙ ΤΡΕΧΑΤΟΣ

Χοροί του Αγίου Γεωργίου του Συκούση. Χορεύονται την περίοδο της Αποκριάς με τη συνοδεία της τσαμπούνας και του τουμπιού πάντοτε. Είναι κυκλικοί χοροί (σχήμα ανοιχτού κύκλου) με σταυρωτή λαβή των χεριών, ο σιγανός, χορός «στα τρία» και ο τρεχάτος, παραλλαγή του.

Ο τρεχάτος που λέγεται και «Νουνουδιά,» από τον ήχο «Νου-νου-νου» που δίνει η τσαμπούνα, ακολουθεί το σιγανό, που είναι ο δετός των άλλων χωριών. Το όνομα του το οφείλει στο γρήγορο τρόπο εκτέλεσης των βημάτων του, σε σχέση με το σιγανό. Ενώ στο σιγανό, χορεύουν στον κύκλο ακόμη και 50-100 άτομα, στην πλατεία του χωριού, στον τρεχάτο, χωρίζονται σε μικρότερες ομάδες των 5-6 ατόμων, όπου ο πρώτος που τραβάει την κάθε ομάδα, πρέπει είναι μάστορης, σβέλτος και καλός συντονιστής της ομάδας, όπως λένε στο χωριό.

Παλιότερα, πάνω στον ενθουσιασμό τους και για να μη διακόψουν οι τουμπανάρηδες, τραγουδούσαν στον τρεχάτο:

«Βάστα τουμπανάρη, βάστα τουμπανάρη
Παίξε Κώτσο δυνατά κι η Δευτέρα νάναι καλά»

(Η Κ. Δευτέρα ήταν η ημέρα που έπαιρναν την αμοιβή τους).

Ο σκοπός του τρεχάτου, είναι οργανικός.. Δίνεται σε δίστημο (2/4) ρυθμό.

11) ΜΑΡΟΥ

Χορός αποκριάτικος του Αγίου Γεωργίου του Συκούση, ελεύθερης χορογραφικής δομής, καθαρά αντρικός. Χορεύεται συνήθως από δύο άτομα (ορισμένες φορές και από ένα), αντικριστά, που στο ρυθμό της μελωδίας πολλές φορές εκτελούν μιμητικές, περιπαιχτικές κινήσεις των χεριών και των ποδιών, όταν αυτοί είναι κυρίως μεταμφιεσμένοι. Δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο, να κρατάνε και μαχαίρια.

Συνοδεύεται πάντοτε, από τα όργανα, τσαμπούνα και τουμπί και έχει λόγια η μελωδία «Μωρή Μαρού, μωρή Μαρού...»

Αποτελείται από δύο ρυθμούς: Πεντάσημο 5/8 (2-3) και εννεάσημο 9/8 (2-2-2-3). Τον αποκαλούσαν παλιά «ζεϊμπέκικο» της τσαμπούνας.

12) Η ΜΟΣΤΡΑ

Αποκριάτικο μουσικοχορευτικό θεατρικό δρώμενο, ενταγμένο στ' αποκριάτικα γενικότερα δρώμενα, σε κάποια χωριά της Χίου, όπως Άγιο Γιώργη, Χαλκειός, Θυμιανά κ.α. Φαίνεται ότι είναι αναπαράσταση νικητήριας πολεμικής σκηνής, που έχει την αρχή της στα υστεροβυζαντινά χρόνια, όταν οι πειρατές έκαναν συχνά επιδρομές στα νησιά. Στις μέρες μας γίνεται μόνο στα Θυμιανά και μάλιστα θεωρείται πολύ σπουδαία.

Η ΜΟΣΤΡΑ ΤΩΝ ΘΥΜΙΑΝΩΝ ΚΑΙ Ο ΧΟΡΟΣ ΤΑΛΙΜΙ

(Από το βιβλίο του Κ. Πρωάκη)

...Παλιό έθιμο, παμπάλαιο. Αν το ζητήσεις θα χαθείς στη σκοτεινιά του Μεσαίωνα. Ήταν τότε που η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχε υποστείει "τους Αετούς της". Ήταν τότε που τα Αιγαιοπελαγίτικα νησιά έπεφταν στα χέρια των ισχυρών της Βενετίας. Ήταν τότε που οι νησιώτες, μέσα σ' όλα τα βάσανά τους είχαν να παλέψουν με τους Μπερμπερίνους πειρατές.

Στον αγώνα ενάντια στους πειρατές ανάγεται και το ιστορικό της Μόστρας των Θυμιανών.

..... Μια από τις πολλές επιδρομές των πειρατών, έγινε την περίοδο της αποκριάς στην περιοχή των Θυμιανών. Όταν φάνηκαν τα πλοία των κουρσάρων να πλησιάζουν το νησί, στο Μέγα Λιμώνα, οι βιγλάτορες (φρουροί στις βίγλες), μετέφεραν το νέο στους Θυμιανούς, οι οποίοι γλεντούσαν λόγω των ημερών. Αυτοί, αρπάζοντας τότε ότι πρόχειρο όπλο έβρισκαν, σπαθί, μαχαίρι, κ.λ.π. κρύφτηκαν και περίμεναν στην περιοχή Ν.Α. του χωριού κοντά στο Μ. Λιμώνα.

Ανίδεοι οι πειρατές έπεσαν στην ενέδρα. Έγινε φονικότατη μάχη στην οποία κατατροπώθηκαν οι πειρατές.

Μεθυσμένοι οι χωρικοί από τη χαρά της νίκης γύρισαν στο χωριό τους, με τους αιχμαλώτους, κρατώντας κλαδιά ελιάς ανεμίζοντάς τα σαν επινίκια λάβαρα, ενώ άλλοι κράδαιναν τα σπαθιά τους, φωνάζοντας:

«Βρε-Βρε, Μωρή-Μωρή» σαν πολεμική ιαχή μα περισσότερο σαν βακχικό τραγούδι, μιας που ήταν απόκριες.

Κρέμασαν τους αιχμαλώτους στα δέντρα της πλατείας και τους άφησαν να «μοστράρουν» σαν δείγμα της νίκης τους.

Η αναπαράσταση της μάχης αυτής, είναι η μόστρα των Θυμιανών και επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο τις ίδιες μέρες και ώρες, χωρίς καμιά διακοπή (ακόμη και την κατοχή γινόταν).

Συνηθίζεται να γίνονται δύο μόστρες, μια την Παρασκευή της Τυροφάγου το βράδυ και μια την Κυριακή της Τυρινής το πρωί. Στην πραγματικότητα πρόκειται για την

ίδια εκδήλωση που γίνεται σε δύο στάδια. Γι' αυτό και στα Θυμιανά λένε: «Την Παρασκευή την ανεβάζουμε και την Κυριακή την κατεβάζουμε».

Την παρασκευή το βράδυ ντύνονται κουδουνάτοι (μεταμφιεσμένοι), φορώντας παλιά ρούχα, κρύβουν το πρόσωπό τους με αυτοσχέδιες προσωπίδες, τις μουτσουναριές και κάνουν διάφορα κωμικά νούμερα, σκορπίζοντας το κέφι στους παρευρισκομένους. Μαζεύονται όλοι στο πάνω μέρος του χωριού, όπου με τη συνοδεία τοπικών οργάνων (τουμπιά, παγιαύλια, τσαμπούνες), χορεύουν το Ταλίμι και κατεβαίνουν στο κέντρο του χωριού.

Το Ταλίμι είναι ιδιότυπος χορός, που περισσότερο μοιάζει με κινήσεις αντιμαχομένων πολεμιστών (θεατρικό δρώμενο), παρά με χορό. Οι χορευτές-κουδουνάτοι, χωρίζονται σε δύο ομάδες που απέχουν περίπου τριάντα μέτρα. Η μια συμβολίζει τους Θυμιανούσους και η άλλη τους πειρατές. Από κάθε ομάδα φεύγει ένας κρατώντας ψηλά κάποιο μακρύ ξύλο - σπαθί, και έρχεται να συναντήσει τον άλλον. Εδώ γίνονται συγκρούσεις και απομακρύνσεις, κι άλλες ανάλογες κινήσεις με τη μάχη. Μετά το πρώτο ζεύγος επιστρέφει στη θέση του, για να βγει άλλο κ.ο.κ.

Την Κυριακή το πρωί, ο χορός επαναλαμβάνεται, μόνο που οι αμφιέσεις τώρα είναι πιο ωραίες. Το ρόλο των Θυμιανούσων παίζουν νέοι με τοπικές ενδυμασίες βρακάδων, ενώ των κουρσάρων, μασκαρεμένοι πειρατές ή κουδουνάτοι. Χορεύοντας και φωνάζοντας «Βρε-βρε, Μωρή-Μωρή» φθάνουν στο κέντρο του χωριού, το «Καρούλι». Εκεί αφήνουν τα σπαθιά και τα άλλα σύνεργα της «μάχης» και σχηματίζουν γύρω κύκλο, πιασμένοι από τους ώμους και χορεύουν το δετό.

Η μόστρα θα συνεχίσει προς την εκκλησία του χωριού, τον Άγιο Στράτη, με τη συνοδεία των οργάνων που παίζουν ένα πολεμικό τραγούδι «Ω! λυγρό και κοφτερό σπαθί μου». Στην πλατεία της εκκλησίας, θα χορέψουν και πάλι το δετό και θα τελειώσει εδώ η μόστρα...

Παλιότερα, οι ομάδες των μασκαρεμένων κουρσάρων και των βρακάδων πολεμιστών, ξεκινούσαν το δρώμενο από την παραλία του Μ. Λιμιώνα, όπου έγινε η μάχη και κατευθύνονταν προς το χωριό.

...Από δεκαετίες τώρα η μόστρα εμπλουτίστηκε με μοντέρνα στοιχεία, με άρματα σατιρικά και διακοσμητικά, με πρώτο και καλύτερο τον Καρνάβαλο...

.....
.....

Εκτός από τους χορούς που ανέφερα, στη Χίο χορεύονται ακόμη, ο Ζειμπέκικος, με τις μελωδίες κυρίως, «Αίβαλιώτικο» και «Πέργαμε», Καρσιλαμάδες Μικρασιάτικοι, όπως η «Αλατσατιανή» κ.λ.π. και με ξεχωριστή θέση ο Απτάλικος, Καλαματιανά και το Τσιφτετέλι (αξαπολυτός ή πατητός), κυρίως στη Β. Χίο.

Ο Απτάλικος, πολύ αγαπητός στους «παλιούς», χορεύεται από ένα άτομο ή αντικριστά από δύο. Ανήκει στην ομάδα των καρσιλαμάδων και έχει ρυθμό εννεάσημο (9/8). Οι χορευτές αυτοσχεδιάζουν. Το όνομα του σκοπού, οφείλεται στην τούρκικη λέξη *aptal*, αυτός που παραπατάει, αργοκίνητος, χαζός. Κατά άλλη εκδοχή, είναι παραφθορά της λέξης «Απτάλικος», ο σχετικός με την Απτάλεια, πόλη της Ν.Δ. Μικράς Ασίας, ή πήρε το όνομα από το εφτά, που μετρούσαν οι μουσικοί, κατά την εκτέλεσή του.

Η εκτέλεση του Τσιφτετελιού, που χορεύεται αντικριστά, κυρίως σε ζευγάρια άντρα, γυναίκας, έχει μια αρχοντιά, χωρίς να υπάρχει το κούνημα της λεκάνης.

Συνοδεύεται από οργανικούς σκοπούς ή από διάφορα τραγούδια όπως «Θα σπάσω κούπες» και αποδίδεται σε τετράσημο ρυθμό (4/4). Ο μεγάλος δάσκαλος Σίμων Καράς στις καταγραφές της μουσικής της Χίου, την περίοδο 1967-71, αναφέρει για το τσιφτετέλι: «Το παραδοσιακό χιώτικο τσιφτετέλι ως χορός, καμία σχέση δεν έχει με τα κάθε είδους κουνήματα των σύγχρονων μικροαστών. Ο «αξαπολυτός» όπως λέγεται, είναι αντικριστός χορός με βήματα «πατητά», που αφορούν στο πέλμα του ποδιού και τίποτα περισσότερο».

4. Τραγούδια

«Δώδεκα χρονών κορίτσι», «Χέρια που δεν είδε ήλιος», Πυργούσικος, Πυργούσικος τραγουδητός, Νυφιάτικος Πυργιού, Γαμήλιο Αυγωνύμων, «Κάτω στο γιαλό», «Ένα καράβι από τη Χιο», «Η μηλιά», «Η πέρδικα», Η σούσα, Θεριστιάτικο Πυργιού, «Ο Άγγελος», «Σαν της Ωριάς το κάστρο», «Δασκάλα», «Ένα Σαββάτο βράδυ», «Η μπαγδατιά», «Κρητικιά λεμονιά», «Τρεις καλόγεροι Κρητικοί», «Ξημέρωσε η Ανατολή», «Τούτες οι μέρες τόχουνε», «Πες μας βρε Γιώργο», «Κλώσσα τα πουλιά», «Τα προϊόντα των χωριών». Επίσης δεκάδες ακόμη δετοί, με διαφορετικές μελωδίες, καθώς και πολλά άλλα τραγούδια.

Στην Αγιά Μαρκέλλα (συρτός)

Στην Αγιά Μαρκέλλα μες στον ποταμό
Γνώρισα κοπέλα δεκαοκτώ χρονών
Είχε μαύρα μάτια και σγουρά μαλλιά
Και στο μάγουλό της μαύρη μιαν ελιά
Δεν μας την χαρίζεις δεν μας την πουλάς
την ελίτσα που' χεις και μας τυραννάς.
Δεν σας την χαρίζω δεν σας την πουλώ
Θέλω να την έχω για να σας τυραννώ.

Κλώσσα τα πουλιά (συρτός)

Κλώσσα τα πουλιά δεν τα' βγαλες σωστά.
Σού' βαλα εικοσιένα και δε μου έβγαλες κανένα
Σού' βαλα εννιά και μου' βγαλες εφτά
Αχ, πανάθεμά σε κλώσσα θέλω να σε κάνω γρόσσα
Ένας πετεινός μεγάλος και τρανός
μας ξελόγιασε την κλώσσα στις γειτόνισσας την πόρτα

Σαν της Ωριάς το κάστρο (συρτός)

Σαν της ωριάς το κάστρο, κάστρο δεν είδα
τέτοιο κάστρο δεν είδα, σαν το κάστρο της ωριάς.
Που' χε ασημένιες πόρτες και αργυρά κλειδιά
άλλο κάστρο δεν είδα σαν το κάστρο της ωριάς.
Τούρκοι το πολεμούσαν χρόνους δώδεκα
χρόνους μήνες δεκατρείς, συ το νου μου τον κρατείς.

Ένα καράβι από τη Χιο

Ένα καράβι από τη Χιο
με τις βαρκούλες του τις δυο,
στην άμμο ή (Σάμο) πήγε κι άραξε
κι έκατσε και λογάριασε

Πόσο πουλιέται το φιλί
στη Δύση στην Ανατολή.
της παντρεμένης τέσσερα
της χήρας δεκατέσσερα.

Της λεύτερης είναι φτηνό
το παίρνεις με το χωρατό
κι αν σε φιλήσει μια φορά
αλλού τρέχει να βρει χαρά.

Τα προϊόντα των χωριών (συρτός)

Στα Θυμιανά πελεκητά και στο Νεχώρι κρέας
και από την Καλλιμασιά μαστίχα και παστέλια.

Στα Νένητα πουλερικά στον Καταρράκτη ψάρια,
απ' την Παγίδα όργανα κι απ' το Βουνό κριάρια.

Απ' την Καλαμωτή καπνό κι απ' το Πυργί μουλάρια,
Απ' την Κοινή γλυκάνισο στα Αρμόλια νεμποτάρια.

Απ' το Χαλκειό αμύγδαλα και στο Ζυφιά ντομάτες
κι απ' ο Θολοποτάμι μας, όλες οι μαυρομάτες.

Κι από τα Βορειόχωρα Αμάδες και Κουρούνια,
τι να σας πω μωρέ παιδιά, βγάζουν καλά γουρούνια.
.....(κ.α.).....

Πυργούσικος

Κάτω στα Μπρούκια, Μπρούκια, Μπρούκια πήγαμε,
χορό που τότε, τότε, τότε σύραμε
Πως μ' αρέσει να θορώ, τον Πυργούσικο χορό
(συνεχίζει με αυτοσχέδιους στίχους).

Γαμήλιο Αυγώνυμων

Εύπνησε πετροπέρδικα, τίναξε τα φτερά σου
-Τρεις ελιές και μια βαμμένη
την καρδιά μου' χεις καμένη

Χρυσή κορδέλα σου' φερα, να πλέξεις τα μαλλιά σου
- Βρ' έλα να γινούμεν ταίρια
κι οι γονιοί μας συμπεθέρια.

Δετός Κοινής

Καρδιά που δεν αγάπησε κι έρωτα δεν αισθάνθη
είναι πηγή χωρίς νερό και κήπος δίχως άνθη.

Αμύγδαλό μου τσακιστό
πολύ αγάπη σου χρωστώ.

Απ' όλα τα' άστρα τ' ουρανού το πιο μικρό σου μοιάζει
που βγαίνει τα μεσάνυχτα και όλα τα σκοτεινιάζει.

Στην κεντημένη σου ποδιά
κάνουν οι πέρδικες φωλιά.

5. Πανηγύρια - Έθιμα

1/1 Πρωτοχρονιά: Δ. Χίου: Αγιοβασιλιάτικα караβάκια.

Απόκριες: Θυμαανά (μόστρα), Μεστά, Ολύμποι, Πυργί, Άγιος Γιώργης Συκούσης (Μόστρα), Καρδάμυλα.

Καθαρή Δευτέρα: Βολισσός, Ελάτα (Αγάς), Θυμαανά, Μεστά (Αγάς), Νένητα, Ολύμποι (Αγάς), Άγιος Γιώργης Συκούσης (το έθιμο του νεκρού), Πυργί, Πυτιός.

(Το έθιμο του Αγά, έχει τις ρίζες του στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και ήταν μια μορφή αντίστασης, του σκλαβωμένου στους Τούρκους Μεστούση, η σάτιρα και η γελοιοποίηση του κατακτητή και μάλιστα των αξιωματούχων του. Είναι αναπαράσταση δίκης).

Το βράδυ της Ανάστασης: ο «ρουκετοπόλεμος» στο Βροντάδο, μεταξύ των ενοριών του Αγίου Μάρκου και της Παναγίας της Ερειθιανής.

23/4 Αγίου Γεωργίου: Άγιος Γιώργης Συκούσης, Ολύμποι, Σιδηρούντα, Φλάτσια, Φλώρι (συμμετοχή αλόγων).

Ζωοδόχου πηγής: Καρυές, Καταρράκτης.

5/5 Αγίας Ειρήνης: Ελάτα, Λαγκάδα.

14/5 Αγίου Ισιδώρου: Βασιλεώνικο, Κάμπος, Παντουκιός, Πιτύος.

21/5 Κων/νου και Ελένης: Βερβεράτο, Δαφνώνας, Πισπιλούντα, Φλάτσια.

Αναλήψεως: Βουνό, Γρίδια (συμμετοχή αλόγων).

Αγίου Πνεύματος: Βίκι, Γρίδια.

24/6 Αγίου Ιωάννου : (κλήδονας): Λαγκάδα και σε πολλά άλλα χωριά.

29/6 Πέτρου και Παύλου: Βροντάδος, Θολοποτάμι, Μεστά.

30/6 Δώδεκα Αποστόλων: Βροντάδος, Θολοποτάμι, Μεστά, Φλάτσια.

1/7 Αγίων Αναργύρων: Θυμαανά, Λαγκάδα, Νέα Ποταμιά, Νένητα.

7/7 Αγίας Κυριακής: Αμάδες, Καλαμωτή.

17/7 Αγίας Μαρίας: Βίκι, Μυρμήγκι, Φυτά.

20/7 Προφήτη Ηλία: Αρμόλια, Θολοποτάμι, Σπαρτούντα, Βροντάδος, Μεστά, Ολύμποι, Καμπιά.

22/7 Αγίας Μαρκέλλας: Βολισσός, Μέσα Διδύμα, Καρυές, Καρδάμυλα.

26/7 Αγίας Παρασκευής: Ζυφιάς, Καλαμωτή, Δ. Χίου(Καστέλο), Φυτά.

27/7 Αγίου Παντελεήμονα: Βασιλεώνικο, Δαφνώνας, Κηπουριές, Θολοποτάμι, Σπαρτούντα, Φυτά.

6/8 Μεταμόρφωση του Σωτήρα: Βολισσός, Βαρβάσι, Βέσσα, Εγρηγόρος, Διευχά, Έξω Διδύμα, Καλιμασσιά, Καλαμωτή, Καρδάμυλα, Καταρράκτης, Μεστά, Νένητα, Θολοποτάμι, Χάλανδρα, Πυργί, Πυτιός.

15/8 Παναγίας: Αμάδες, Άγιος Γιώργης Συκούσης, Βολισσός, Βίκι, Θολοποτάμι, Καλαμωτή, Καλλιμασιά, Καταρράκτης, Κάμπος, Καρδάμυλα, Μεστά, Νένητα, Παρπαριά, Πυργί, Πυτιός, Χαλκειός.

17/8 Η γιορτή των Ψαράδων στα Μεστά.

23/8 Εννιάμερα της Παναγίας: Όπως στις 15/8

29/8 Αποτομή κεφαλής Προδρόμου: Καρυές, Νενητούρια, Πατρικά, Πираμά.

2/9 Αγίου Μάμα: Αφροδίσια.

4/9 Αγίας Ερμιόνης: Θυμιανά.

6/9 Θαύμα Ταξιάρχη: Νενητούρια.

8/9 Γενέσιο Θεοτόκου: Ελάτα, Καταρράκτης, Λεπτόποδα, Μέσα Διδύμα, Συκιάδα.

17/9 Σοφίας, Πίστεως, Αγάπης και Ελπίδας: Λαγκάδα.

24/9 Παναγίας Μυρτιδιώτισσας: Βροντάδος

17/10 Αγίας Ματρώνας: Βερβεράτο, Κατάβαση.

26/10 Αγίου Δημητρίου: Αρμόλια.

8/11 Μιχαήλ και Γαβριήλ: Ανάβατος, Μεστά, Νένητα, Τρύπες.

11/11 Μηνά, Βίκτωρος: Χίος.

21/11 Εισόδια Θεοτόκου: Άγιο Γάλα και Πυργί.

30/11 Αγίου Ανδρέα: Θολοποτάμι.

6/12 Αγίου Νικολάου: Βροντάδος, Καρδάμυλα, Κοινή, Παντουκίος.

31/12 Δ. Χίου, Αγιοβασιλιάτικα караβάκια.

6. Μουσικά Όργανα

Η Ζυγιά, Τσαμπούνα ή κάρντα ή γκάρντα, με το τουμπί ή τουμπάκι ή νταούλι και το παγιαύλι (φλογέρα), δύο ή τρία μαζί παγιαύλια. Αυτά θεωρούνται τα πιο παλιά όργανα του νησιού. Επίσης το Βιολί, το Σαντούρι, το Ούτι, το Λαούτο, η Τραμπούκα (τουμπελέκι) και το Κλαρίνο, σε διάφορους συνδυασμούς και πολύ πιο παλιά, 16^{ος} αι. (έχουμε αναφορά), ο Ζουρνάς.

Σήμερα σε πολλά πανηγύρια, δυστυχώς χρησιμοποιούνται κιθάρες, μπουζούκια, διάφορα κρουστά, αρμόνια, ακορντεόν κ.λ.π. σε πολλούς συνδυασμούς, ανάλογα με την περίπτωση.

6.1 Μουσικά παραδοσιακά σχήματα σήμερα στη Χίο

1. Κομπανίες

A. Πούπαλος Σταμάτης (Βιολί)

Πούπαλος Μαρκέλλος (Λαούτο, Ούτι και τραγούδι)

Παρισίδης Γιώργος(Τουμπελέκι και τραγούδι)

B. Αυγουστίδης Γιώργος (Βιολί)

Πιπίδης Θεοδόσης (Κλαρίνο, Φλογέρα και τραγούδι)

Πούπαλος Μαρκέλλος, Λύκος Παντελής (λαούτο)

Αφοί Βούκουνα και Βελόνιας Άκης(κρουστά)

Σούτη Λουλούδη (Τραγούδι)

Καρβούνης Πέτρος (Σαντούρι)

Γ. Λέων Αλλάτιος:

Ζερβούδης Θεοδόσης (Βιολί)
Καραολάνης Νίκος (Βιολί)
Παλαιολόγος Κων/νος (Λαούτο)
Λουλούδης Σωτήρης (Σαντούρι)
Καραολάνης Σίμος (Κρουστά)
Φαφαλιού Φιλιώ, Αντωνίου Τζένη (Τραγούδι)

Δ. Οικογένεια Μαυρίκη,
Με βιολί, Λαούτα, Κρουστά και τραγούδι.

2. Ζυγιές

Οργανοπαίχτες με τσαμπούνα στον Άγιο Γιώργη Συκούση :

Καλλιπέτης Κων/νος
Τσόφλιας Γιώργος
Τσόφλιας Νίκος
Σαλαγάρας Χρήστος

Οργανοπαίχτες με τουμπάκι:

Βαφέας Γιώργος
Βέκιος Γιώργος
Καραολάνης Σίμος
Βούκουνας Γιάννης
Βούκουνας Μιχάλης

*Οι παραπάνω συνεργάζονται ανάλογα με την περίπτωση.

7. Οι Φορεσιές

(στοιχεία από τον κατάλογο της βιβλιοθήκης Αργέντη για τις φορεσιές)

7.1 Η γυναικεία φορεσιά

Η γυναικεία φορεσιά της Χίου παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία και πλούτο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρόκειται για μια από τις λίγες περιπτώσεις στον ελλαδικό χώρο, όπου συμβαίνει σε μια μικρή γεωγραφική έκταση, όπως είναι το νησί της Χίου, να παρουσιάζονται αμέτρητες παραλλαγές στις τοπικές λαϊκές φορεσιές.

Σε γενικές γραμμές πάντως, τα βασικά γνωρίσματα των φορεσιών του νησιού είναι: Το άσπρο βαμβακερό πουκάμισο από το οποίο συνήθως μένει μόνο η φούστα με διακοσμημένο τον ποδόγυρο, άλλοτε με κέντημα χρωματιστό και άλλοτε με κέντημα άσπρο. Μικρός μπούστος που συγκρατεί μακριά μανίκια, τα μπουστομάνικα, με πλούσια κεντητή διακόσμηση. Είδος μικρού γιλέκου, χωρίς μανίκια, με τιράντες στους ώμους, που η πλάτη του είναι γεμάτη μικρές κατακόρυφες πιέτες. Η ονομασία του ποικίλει από χωριό σε χωριό και λέγεται σαμαράκι, φουστάνι, καμιζόρι ή καμιζόρα και καμουχάς.

Στις καθημερινές παραλλαγές της χιώτικης φορεσιάς, φοριέται ένα φόρεμα μακρύ ως τα γόνατα, μπλε ή μαύρο χωρίς μανίκια, που διατηρεί στην πλάτη τις πιέτες που έχει το σαμαράκι. Εξαίρεση μόνη αποτελούν οι νυφικές φορεσιές από το Πυργί και την Καλαμωτή. Αυτές άλλωστε είναι οι πιο εντυπωσιακές και χαρακτηριστικές όλου του νησιού και έχουν σαν βασικό τους εξάρτημα, το μακρύ άσπρο βαμβακερό ύφασμα, με πιέτες σε ολόκληρη την πλάτη.

Το πιο ιδιόρρυθμο εξάρτημα της χιώτικης φορεσιάς, κάτι που μόνο στη Χίο το συναντούμε, είναι το στηθόπανο, ή στηθιά ή ποδιά, ο τσεβρές ή τσερβές όπως λέγεται. Πρόκειται για ένα τετράγωνο ή ορθογώνιο κομμάτι υφάσματος, άλλοτε από στόφα και άλλοτε από βαμβακερό ή λινό ύφασμα στολισμένο με κέντημα. Το στερέωναν στις τιράντες του φορέματος ή του γιλέκου και έπεφτε μπρος στο στήθος, σκεπάζοντας και την κοιλιά. Στις απλούστερες παραλλαγές της φορεσιάς είναι ένα απλό υφαντό κομμάτι. Συνήθως φορούσαν ένα στηθόπανο. Πολλές όμως φορές συναντάμε και δύο μαζί, το ένα πάνω στο άλλο.

Ο κεφαλόδεσμος είναι το πιο εντυπωσιακό τμήμα της φορεσιάς, ιδίως της νυφικής. Αποτελείται από μία μακριά μπόλια μεταξωτή ή βαμβακερή - το σαρίκι ή την παπαζίνα όπως λέγεται, που τυλίγεται με χαρακτηριστικό τρόπο πάνω σε μια σκληρή βάση και καλύπτει το κεφάλι και το λαιμό. Πρόσθετα στοιχεία που στολίζουν τον κεφαλόδεσμο είναι: Χρυσοκέντημα στο πίσω μέρος ή χρυσοϋφαντες λουρίδες, ψεύτικα λουλούδια και χάλκινες καρφίτσες, οι καρκαβελόνοι όπως λέγονται.

Κόσμημα δεν αναφέρεται. Τούτο είναι περίεργο, γιατί σαν λαός οι Χιώτες ήσαν πολύ πλούσιοι. Μόνο ένα χάντρινο περιλαίμιο συναντούμε στις φορεσιές από το Πυργί και τον Άγιο Γιώργη Συκούση.

7.2 Η ανδρική φορεσιά

Η φορεσιά των ανδρών της Χίου, είναι η κλασσική νησιώτικη «βράκα», όπως διαμορφώθηκε με πρότυπο την Κρητική βράκα (εξαιρέση αποτελεί η πυργούσικη ανδρική φορεσιά). Κύρια εξαρτήματά της είναι το πουκάμισο και η βράκα, το πλατύ δηλαδή βρακί από το οποίο παίρνει και την ονομασία της ολόκληρη η φορεσιά. Πάνω από το πουκάμισο φοριέται το μεϊντάνι, σταυρωτό γιλέκο και στη μέση τυλίγεται το ζωνάρι, μακρύ πολύχρωμο μεταξωτό, κοινό σε όλες τις ανδρικές φορεσιές, των αιγαιοπελαγίτικων νησιών. Στο κεφάλι φοριέται μαύρος σκούφος (σε ορισμένες περιοχές, όπως στα Μεστά φοριέται κόκκινο φέσι με μαντήλι). Τα παπούτσια είναι δερμάτινα, μαύρου χρώματος και καταλήγουν σε ένα οξύ συνήθως άκρο, που έχει μια μικρή κλίση προς τα επάνω (κουντούρες). Οι μαύρες χοντρές κάλτσες συμπληρώνουν την φορεσιά.

Η ανδρική φορεσιά του Πυργιού.

Η ανδρική φορεσιά του Πυργιού είναι ή πιο ιδιόρρυθμη από τις φορεσιές της Χίου. Είναι τελείως διαφορετική από την χαρακτηριστική «βράκα». Χαρακτηρίζεται και αυτή από το άσπρο βαμβακερό δίμιτο υφαντό, από το οποίο είναι φτιαγμένα τα περισσότερα εξαρτήματά της. Ο Πυργούσης φορεί πρώτα ένα στενό βρατσί και κατόπιν την πουκαμίσα με τις ποδιές, μακρύ εξωτερικό ρούχο με μανίκια, που το χαρακτηριστικό του είναι οι οριζόντιες πιέτες, μπλέτες, από τη μέση και κάτω. Στους ώμους, στους γύρους των μανικιών και στο γιακά, έχει κέντημα όμοιο με τα αντίστοιχα των γυναικείων μπουστομάνικων. Ακολουθεί η καμιζόρα, ένα είδος γιλέκου σταυρωτού από άσπρο βαμβακερό δίμιτο και το γουνελί, γιλέκο από μάλλινο χοντρό υφαντό. Στη μέση φοριέται μαύρο ζωνάρι, που μέσα του περνιέται το γεμενί μαντήλι, πολύχρωμο μεταξωτό. Στο κεφάλι μπαίνει κόκκινο φέσι που έχει τυλιγμένο στη βάση του ένα δεύτερο κόκκινο γεμενί μαντήλι. Επίσης αντί τον σκούφο φορεί πολύχρωμο ή άσπρο μαντήλι με κέντημα.

Βιογραφικό Σημείωμα

Σίμος Καραολάνης

Γεννήθηκε στα Νένητα της Χίου και κατοικεί μόνιμα στο Δ. Χίου. Είναι Πτυχιούχος της Γεωπονικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης και εργάζεται ως Γεωπόνος, στο Τμήμα Εγγείων Βελτιώσεων και Γ.Μ. της Δ/σης Αγροτικής Ανάπτυξης της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χίου.

Η ενασχόλησή του με τον Ελληνικό Παραδοσιακό Χορό, συστηματικά, αρχίζει, την περίοδο της Φοιτητικής του ζωής, στη Θεσ/νίκη. Παρακολούθησε μαθήματα στο Λύκειο Ελληνίδων Θεσ/νίκης, ύστερα από προτροπή του Γ. Χρήστου, του πρώτου του δασκάλου, στο χορευτικό συγκρότημα των Φ.Ε.Θ, του οποίου είναι ιδρυτικό μέλος. Συμμετείχε στο χορευτικό του Παλαί Ντε Σπορ Θεσ/νίκης, με δασκάλους, τους, Ν. Βαβρίτσα και Σ. Οικονόμου.

Παρακολούθησε μαθήματα στο χορευτικό «Δόρα Στράτου» στην Αθήνα, την περίοδο 1982-84 και σεμινάρια παραδοσιακών χορών στην Αθήνα και αλλού.

Υπήρξε μέλος του χορευτικού του Δ. Νέας Ερυθραίας Αττικής, με δάσκαλο τον Φιλολογο-Λαογράφο, Θ. Κοντάρα.

Την περίοδο 1986 - 1987 οργάνωσε τα χορευτικά τμήματα των Πολιτιστικών Συλλόγων Χίου, Φάρου Βαρβασίου, Συκιάδας και Νενήτων.

Η γνωριμία του το έτος 1987 με την κ. Μπούτσικα - Μπενέτου Λουκία, Δ/ντρια τότε, της Δ/σης Υγείας της Νομαρχίας Χίου, με γνώσεις στην ψυχολογία, οδήγησε στη δημιουργία του Α.Π.Ο.Χίου «Λέων Αλλάτιος» και στην αλλαγή της θέσης του απέναντι στο χορό, με τη διαμόρφωση της άποψης πλέον, «Ο παραδοσιακός χορός ως στάση ζωής», προσβλέποντας, στη λειτουργία του περισσότερο, παρά στην παρουσίασή του.

Διδάσκει χορό στον Λέοντα Αλλάτιο από το 1987 αδιάλειπτα και είναι παράλληλα υπεύθυνος του μουσικού του σχήματος, στο οποίο συμμετέχει παίζοντας κρουστά και τραγουδώντας. Το 1992 ίδρυσε τη χορωδία του Αλλάτιου στην οποία δίδασκε παραδοσιακά τραγούδια της Χίου και των αλησμόνητων πατρίδων της Μ. Ασίας, μέχρι το 1994.

Έχει διδάξει χορό σε διάφορα σεμινάρια, σε ξένους και Έλληνες (Ελλάδα και εξωτερικό) και έχει κάνει έρευνα στους χορούς της Χίου.

Είναι μέλος της Θεατρικής Ομάδας Χίου, από το 1987 και συμμετέχει σε όλες τις παραγωγές της ως ηθοποιός ή ως υπεύθυνος της μουσικής και των χορευτικών δρώμενων.

Τηλέφωνα επικοινωνίας:

Οικίας: 22710-61317

Κιν. 6974731362

Εργασίας: 22710-44219

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Σήμερα ο άνθρωπος έχει την ιδέα, πως ελευθερώθηκε από πολλά πράγματα, που τον εμπόδιζαν τάχα να είναι ελεύθερος. Πέταξε λοιπόν από πάνω του μαζί με όλα τ' άλλα και την παράδοση και βρέθηκε σε ένα χάος. Αυτό το χάος το ονόμασε ελευθερία.

«**Παράδοση** δεν είναι σώριασμα νεκρών θησαυρών, μορφών απαρχαιωμένο, ένα πνευματικό μουσείο για ευλαβείς ή βέβηλους επισκέπτες. Παράδοση θα πει ζωή. Αλλά ζωή με συνέχεια, με συνέπεια, με ειρμό...»

Πολιτισμός δεν είναι μόνο κοινότητα σκέψης, αίσθησης και θέληση, παρά και βάση για να υψωθεί επάνω το ανώτερο είδος των ανθρώπων, οι εξαιρετικοί ανθοί, οι μεγάλοι άντρες σε κάθε λογής ανθρώπινη ικανότητα. Έχει την αξιосύνη ο πολιτισμός να πλάσει τους εξαιρετικούς ανθρώπους, που περιέχουν και αντιπροσωπεύουν όλες τις ιδιότητες και ικανότητες του πολιτισμού και του έθνους, που τους εγέννησε.

Κράτησε λοιπόν τη δημοτική σου παράδοση για να βλέπεις πρόσωπο με πρόσωπο γυμνή την ψυχή σου. Έπειτα καλλιεργώντας αυτήν την παράδοση και ανεβαίνοντας κατά τις ρίζες της και προσέχοντας και τη γύρω σου φύση, θα προβλέψεις τους δρόμους που δύνασαι ν' ανοίξεις, τον πολιτισμό που μπορεί, με το Έθνος να δημιουργήσεις

Πήγαινε λοιπόν στα δημοτικά τραγούδια, στη δημοτική τέχνη και στη χωριάτικη και τη λαϊκή ζωή για να βρεις τη γλώσσα σου και την ψυχή σου και μ' αυτά τα εφόδια, αν έχεις ορμή μέσα σου και φύσημα, θα πλάσης ότι θέλεις, παράδοση και πολιτισμό και αλήθεια και φιλοσοφία.

Είναι χρέος να μελετήσεις τη παράδοση, γιατί είναι δική σου, και δεν έχεις τίποτε άλλο τόσο πολύτιμο. Από αυτήν θα μάθεις από πού έρχεσαι, που πρέπει να πας. Και όταν μάθεις αυτά θα είσαι **άνθρωπος**.

